

Сумський державний університет
Південно-Західний державний університет (Курськ)

**ОСОБИСТІТЬ, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА:
ПРОБЛЕМИ МИНУЛОГО І СЬОГОДЕННЯ**

Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 2
У двох томах
Том 2

(Суми – Курськ, 18 квітня 2014 року)

Суми – Курськ
2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Звагельський В. Б. (Суми, Україна), канд. філол. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Світайло Н. Д. (Суми, Україна), канд. філос. наук;
Пашин В. П. (Курськ, Росія), д-р іст. наук;
Петрищева Н. С. (Курськ, Росія), канд. іст. наук;
Рамач Я. (Новий Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Хлопова І. Є. (Курськ, Росія), канд. іст. наук

Видання рекомендовано до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 9 від 03.04.2014 р.)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. Ч. 2 : у 2 томах (Суми – Курськ, 18 квітня 2014 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, В. М. Звагельський, Р. Камберова та ін. – Суми – Курськ : Сумський державний університет, Південно-Західний державний університет, 2014. – Ч. 2, Т. 2. – 152 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, вчених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 861 від 9 грудня 2013 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці: Скульптура «Тарас мандрує» у с. Шевченковому Звенигородського району Черкаської області. Встановлена у 1992 р. на місці садиби батьків Т. Г. Шевченка. Скульптор А. В. Куц.

**ЗАДОВОЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ
У ДОБУ СРСР ТА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(на матеріалах соціальних опитувань)**

Однією з найбільш значущих подій новітньої історії був розпад у 1991 р. Радянського Союзу, коли 15 республік отримали незалежність. Україна стала однією з цих незалежних держав і розпочала шлях самостійного розвитку. Становлення нашої держави відбувалося у дуже складних умовах, оскільки усі галузі політичного, суспільного та економічного життя опинилися у стані глибокої кризи. Країна залишилася сам на сам зі своїми внутрішніми проблемами, насамперед зі зруйнованою інфраструктурою. Загострилися національні відносини, що призводило до міжетнічних зіткнень і конфліктів. У перші роки незалежності продовжувалося поглиблення соціальної, економічної та політичної криз.

Ці процеси, беззаперечно, не могли не вплинути на життя українського населення. Відбулося різке зниження рівня життя людей. Причини економічної кризи були такі: стара економічна система зруйнована, а нова, ринкова, ще не створена; розрив господарських зв'язків з Росією та іншими країнами СНД; помилки при проведенні економічної політики.

Минуло понад 20 років з того часу, але досі відчуваються наслідки розпаду СРСР. Нині постає низка актуальних питань, серед яких і такі: *«Чи правильно, що Україна вийшла із СРСР? Що принесла із собою незалежність звичайним людям? Чи справдилися їхні очікування?»*

Щоб спробувати знайти відповіді на деякі з подібних питань, нами було проведено опитування серед жителів кількох населених пунктів Сумської області. В опитуванні взяли участь жителі міста Суми – 50 осіб; сіл Чупахівка та Довжик Охтирського району – 20 осіб; сіл Велика Чернеччина та Битиця Сумського району – 30 осіб. У виборі респондентів ми користувалися такими критеріями, як стать, вік та освіта. Взагалі в опитуванні взяли участь 100 жителів Сумщини – 50 чоловіків і 50 жінок віком від 40 років. Серед них 14 респондентів мають середню освіту, 27 – середню спеціальну, 57 – вищу та 2 – дві вищі освіти.

Ми ставили питання, що стосувалися таких галузей життєдіяльності, як освіта, медицина та професійна діяльність.

Першим запитанням було – «Як ви вважаєте, коли існувало більше можливостей отримати вищу освіту: в часи СРСР чи зараз?» Загалом більшість респондентів (54%) вважає що в часи СРСР було простіше навчатися. Лише 24% опитаних більше до вподоби сучасна освіта, 17% вважають що навчатися однаково важко, як тоді, так і зараз, а 6% думають, що отримати освіту було однаково легко. У той же час більшість вважає, що до 1991 р. при вступі до навчального закладу та у процесі навчання все вирішували знання, а тепер гроші.

Наступне питання стосувалося медичного обслуговування і респондентам пропонувалося порівняти якість медичного обслуговування в часи СРСР та нині. Як і в першому запитанні виявилось, що більшість віддає перевагу медицині часів СРСР – 60%. 18% вважають що рівень медицини не змінився, а 13% – не змогли остаточно визначитися, оскільки завжди у медичному обслуговуванні існували різноманітні проблеми. Лише 10% позитивно оцінили рівень медицини незалежної України. Такий результат свідчить про те, що, хоча нинішній професійний рівень лікарів підвищився завдяки новим знанням, а лікарні використовують більш сучасну техніку, але більшість здобутків медичної науки залишаються недоступними для населення. Причина полягає, перш за все у низькому матеріальному рівні українців.

Ще одне запитання стосувалося такого елементу професійної діяльності людей радянських часів, як соціалістичні змагання. Метою його було визначити ставлення опитуваних до вказаного явища.

Виявилось, що 46% опитуваних підтримували соціалістичні змагання, 21% негативно ставилися до цього явища і 33% вважали, що вони ніяк не впливали на якість роботи. Цікаво, що ж вплинуло на такий результат? В той час за високі досягнення на роботі працівники могли отримати премію, нагороду, медаль, відпустку. Такі заохочення сприяли зростанню професійного престижу радянського працівника, піднімали його авторитет в очах колег. Проте, деяких людей такий процес взагалі не торкнувся або ж вони були не задоволені високими вимогами на роботі, та не досить високої якості товарів або взагалі відсутності деякої життєво необхідної продукції.

У сучасній українській державі такі змагання відсутні. Але у той же час професійні вимоги залишаються високими (і постійно підвищуються), що не сприяє отриманню якісних результатів в усіх сферах професійної діяльності: виробництві, медицині, освіті, науці, торгівлі тощо.

Таким чином, не зважаючи на важливі зрушення, що відбулися з 1991 р. в Україні: становлення власної державності; процеси, що вплинули на демократизацію українського суспільства; науково-технічний прогрес тощо, – наша держава знаходиться у тому стані, коли її (демократичну) пересічні громадяни порівнюють з державою радянською (авторитарною). І при цьому ці люди, більшість з яких у 1991 р. висловилися за незалежність України, знаходять більше позитивних рис саме у радянських принципах побудови різних галузей життя (проти яких вони фактично боролися у 1991 р.), ніж у сучасних українських. Все це, безперечно, свідчить про не вирішеність багатьох важливих для всього українського суспільства питань соціального, економічного і, навіть, політичного характеру.

ГОРЕВИЙ В.І., АНДРІЙЧЕНКО Н.С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ І СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ XVII – ПОЧ. XX ст.

Весь процес розвитку суспільства пройнятий прагненням до створення справедливого правосуддя. У досягненні цієї мети важливе значення відіграє кримінально-правова охорона правосуддя. В історії кримінального права вона здійснюється шляхом встановлення відповідальності за суспільно небезпечні діяння, що вчиняються особами, які здійснюють правосуддя та шляхом встановлення відповідальності за злочини, що вчиняються іншими особами, які не мають влади у цій сфері. Найбільш суспільно небезпечними злочинами проти правосуддя є ті, що вчиняються самими суддями, які використовують свої службові повноваження у злочинних цілях. У цьому контексті є актуальним дослідження історії формування законодавства про кримінальну відповідальність як суддів, так і інших учасників, які так чи інакше мають відношення до здійснення правосуддя.

Із приєднанням України до Росії (1654 р.) на її території почали діяти російські законодавчі акти, одним з найбільших та систематизованих з яких було *«Соборне Уложення 1649 р.»*. За Соборним Уложенням 1649 р. суддя, який виніс за хабар неправильне рішення, підлягав кримінальному покаранню в наступному порядку: у боярина, окольничого і у думної людини за цей злочин належало *«отняти честь»*, якщо ж суддя, був не з думних людей, то він

піддавався смертній карі. Соборне Уложення також передбачало відповідальність судді за вчинення ним помилки (ст.10), однак дана відповідальність була невизначеною – «*що государ вкаже*».

У період Гетьманщини XVII-XVIII ст. російський уряд приділяв особливу увагу становищу правосуддя на українських землях, оскільки на той час суттєво збільшилася кількість апеляцій на рішення судів та скарг на неправомірні дії суддів. В Інструкції гетьмана Апостола 1730 р. з метою зменшення кількості таких апеляцій і скарг встановлювалася відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення, за що «...суддів теж карано або штрафовано, коли доведено їхню необ'єктивність» [1, с.157].

В ордері гетьмана Кирила Розумовського 1751 р. зазначалося «...після розгляду справ, якщо виявиться, що судді когось несправедливо звинуватили, тих штрафувати й зі штрафу ображених нагороджувати. Суддів полкових і магістратових судів за винесення несправедливого вироку карати штрафом у 12 крб., суддів Генерального суду штрафом у 120 крб.». Штрафи за не правовий вирок з суддів полкових і магістратових судів стягував Генеральний суд, а з судів Генерального суду Генеральна канцелярія. Отже, саме в період Гетьманщини вперше була встановлена кримінальна відповідальність за постановлення судьями неправосудного вироку. А це, у свою чергу, наочно демонструє посилення кримінально-правової охорони правосуддя в цілому.

У 1743 р. були прийняті «*Права, за якими судиться малоросійський народ*». Проступки та злочини проти правосуддя були вміщені у Розділі 7 «*О судах, судьях и других персонах к суду надлежащих и о содержании правового порядка в делах судебных*» та Розділі 8 «*О челобитчике и ответчике, также и о судебном процессе или тяжбе и о доводах или доказательствах, о декретах или приговорах, о апелляциях и о штрафах, как судимым – за неправый иск, яко и судящим – за неправосудие*».

Усі проступки та злочини проти правосуддя, які були передбачені «*Правами, за якими судиться малоросійський народ*», можна класифікувати на такі групи: а) проступки та злочини, які вчиняються судьями та іншими службовими особами, що приймають участь у здійсненні правосуддя; б) проступки та злочини, які вчиняються учасниками процесу; в) проступки та злочини, які вчиняються іншими особами [2, с.40].

Наприкінці XVIII ст. відбувається поділ Польщі між Росією, Австрією і Пруссією та перехід земель України, Литви й Білорусі на схід від Бугу до Росії. На цих територіях також починає діяти російське законодавство. У правових пам'ятках цієї доби, як правило,

встановлювалися основні засади здійснення правосуддя. Зокрема, у ст.5 Новгородської судної грамоти передбачалася заборона втручатися у діяльність суду, а самим суддям заборонялося брати хабарі та вирішувати справу по дружбі (ст.26). У Псковській судній грамоті було встановлено, що судді не можуть використовувати повноваження з корисливою метою або метою помсти, а саме правосуддя має бути справедливим, судити потрібно так, щоб не засудити невинного і не виправдати винного (ст.3).

Відповідальність за злочини проти правосуддя передбачалася також в Уставі про покарання, що застосовувався мировими суддями, 1864 р. Але в Уставі знайшли закріплення лише злочинні діяння, які посягають «ззовні», тобто за різного роду втручання, перешкоджання здійсненню правосуддя.

У 1845 р. видається Уложення про покарання кримінальне і виправне, яке стало основним джерелом кримінального права як у Росії, так і на частині території України. Уложення вступило в дію з 1 травня 1846 р. і зазнало змін та перевидань в 1857, 1866 та 1885 рр. Правосуддя в Уложенні охоронялося як «зсередини», так і «ззовні». У главі V Уложення 1866 р. передбачалася відповідальність суддів за постановлення неправосудного вироку чи рішення у п'яти статтях. Так, ст.366 встановлювала відповідальність за неправосуддя, яке полягало у явному порушенні законів суддею при винесенні судового рішення; ст.367 – винесення остаточного судового вироку, яким з явним порушенням законів піддано підсудного покаранню вищому порівняно з тим, яке за таку вину визначено законом; ст.368 – звільнення остаточним судовим вироком винного від покарання зовсім або призначення йому покарання нижче того роду, який за його вину визначено в законах. У ст.369 передбачається відповідальність судді за засудження обвинуваченого чи обвинувачених до покарання, хоча й того ж роду, однак вище чи нижче того ступеня і міри, які є належними за їхню вину у відповідності з точним змістом законів; ст.370, розвиваючи ст.10 Уложення 1649 р., встановлює відповідальність за винесення несправедливого рішення у цивільній чи кримінальній справі через помилку судді чи неправильне тлумачення законів або непорозуміння [3, с.23-24].

Отже, в Уложенні про покарання кримінальне і виправне порівняно з вище досліджуваними правовими пам'ятками містилось більше норм, що передбачали відповідальність суддів за злочини проти правосуддя. Також слід зазначити, що дані норми були розроблені законодавцем того часу досить детально і деякі з них актуальні й у наш час, наприклад, норми, що передбачали відповідальність суддів за неправосуддя з необережності.

Слід зауважити, що саме в цей час законодавцем повною мірою усвідомлюється суспільна небезпечність порушення вимог закону з боку чинів судового відомства та визнається, що коли ті самі органи державної

влади, які покликані охороняти силу законів та суспільний порядок, подають приклад беззаконня та непорядку, саме тоді виникає неповага до властей та моральна розбещеність, за яких держава розхитується в самих її основах.

Уложення *«Про покарання кримінальне і виправне»* 1885 р. у собі не містило окремого розділу про злочини проти правосуддя, але окремі злочини були розташовані у різних розділах цього Уложення. Наприклад, ст.308 Розділу 4 *«Про злочини та проступки проти порядку управління»* передбачала кримінальну відповідальність *«за взлом тюрми или иного места заключения и насильственное освобождение или увод заключенных»* [4, с.273].

Слід звернути увагу також на Угорський кримінальний кодекс 1879 р., норми якого застосовувалися на Закарпатті. У §468 розділу XLII *«Злочини і проступки по службі і зловживання званням адвоката»* встановлювалося покарання судді і присяжного засідателя до п'яти років ув'язнення за вимагання чи отримання хабара, щоб вчинити діяння, яке впливає з його службових повноважень. §469 цього ж розділу встановлює покарання судді від п'яти до десяти років ув'язнення за незаконне вирішення кримінальних чи цивільних справ з корисливих мотивів. Ув'язненням до трьох років карались судді за порушення кримінального слідства стосовно особи, невинуватість якої була йому відома (§476). Судді за вчинення перелічених злочинів, окрім ув'язнення, позбавлялися займаної посади і звання [5, с.442-445].

У Кримінальному Уложенні від 22 березня 1903 р. підвищується охорона правосуддя шляхом встановлення відповідальності нарівні з суддями і присяжних засідателів. Так, у главі XXXVII *«Про службові злочини»* і главі VII *«Про протидію правосуддю»* містились норми, які передбачали кримінальну відповідальність за винесення завідомо неправосудного рішення, отримання хабара присяжним засідателем, розголошення присяжним засідателем таємниці нарадчої кімнати, відмову присяжного засідателя від виконання обов'язків. Це пов'язано з тим, що на початку XX ст. почали формуватися і діяти народні суди. У зв'язку з цим для забезпечення належної роботи народних судів і була передбачена кримінально-правова охорона цих відносин.

Законотворча діяльність перших років Радянської влади свідчить про те, що законодавцю в силу сформованих об'єктивних причин не вдалося створити стабільну систему органів судової влади, так як в зазначений період судова влада, як самостійна гілка державної влади відсутня. Законодавець не робив ніяких відмінностей між судовою владою та іншими інститутами державного управління і вона входила як структурний елемент в систему органів управління. Виходячи з цього, кримінально-правовий охороні підлягав весь інститут державного управління без будь-якого виділення в кримінальному законодавстві.

Таким чином, дослідження правових джерел цього періоду свідчить про підвищення кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя. У гетьманських інструкціях і ордерах набули розвитку норми Литовських статутів, що містили вказівки на здійснення справедливого правосуддя без хабарництва і за законом. Правові пам'ятки XVII-XVIII ст. уперше встановлюють відповідальність суддів за неправосуддя. Це свідчить про розвиток правової культури, зміну ідеології в суспільстві та посилення кримінально-правової охорони правосуддя.

1. Антологія української юридичної думки: в 6 т. / [ред.: Ю.С.Шемшученко та ін.; упоряд. І.Б.Усенко]. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. – Т.3: Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – 2003. – С.157.

2. *Дришлюк І.А.* Общая характеристика проступков и преступлений против правосудия по «Правам, за якими судиться малоросійський народ» 1743 года / *І.А.Дришлюк* // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2002. – Вип. 14: Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. – 2002. – С.40.

3. *Дідик С.С.* Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08 / *С.С.Дідик*. – К., 2008. – 99 с.

4. Хрестоматія з історії держави та права України: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: у 2 т. / [За ред. *В.Д.Гончаренка*]. – К.: Ін Юре, 1997. – Т.1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. – 1997. – С.273.

5. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / [За ред. *В. Д. Гончаренка*]. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2000. – Т.1. – 2000. – 472 с.

ГОРЕВИЙ В.І.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СУДУ І ПРОЦЕСУ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ (історико-правовий аспект)

Київська Русь (Русь або Давньоруська держава) – середньовічна держава на території Східної Європи з центром в Києві. Існувала з кінця IX до середини XIII ст. Була об'єднанням східно-слов'янських племен під владою династії Рюриковичів. У часи найбільшої могутності простягалася від Балтійського моря на півночі до Чорного моря на півдні, і від верхів'їв Вісли на заході до Таманського півострова на сході.

Історичним ядром Русі стало Середнє Подніпров'я, де традиції політичного розвитку сягали ще скіфських часів. Провідну роль у становленні держави відіграло Полянське князівство з центром у Києві [1, с.528]. Київська Русь заклала традиції незалежної державності на території України, в цей час українська народність отримала могутній стимул для свого подальшого розвитку. Давньоруська держава залишила яскравий слід у світовій історії IX-XIII ст, прискорила економічний, політичний і культурний розвиток східних слов'ян і зробила їх рівноправними учасниками політичного життя Європи та Близького Сходу.

Термін «*Київська Русь*» у сучасній історіографії використовується як для позначення єдиної держави, що проіснувала до середини XII ст. [2, с.468], так і для ширшого періоду середини XII – середини XIII ст. [3, с.76], коли Київ залишався центром країни і керування Руссю здійснювалося єдиним князівським родом на принципах «*колективного сюзеренітету*» [4, с.134-139].

У зв'язку з тим, що центром східнослов'янської держави впродовж багатьох століть був Київ, у історичній літературі Русь отримала назву «*Київська Русь*». Сам термін – книжного походження і веде свій початок не з джерел, а зі сторінок історичних праць першої половини XIX ст. Це поняття виникло в науці як елемент періодизації історії країни [5, с.29-33]. З часом історики ввели до наукового обігу ще два терміни «*Давня Русь*» і «*Давньоруська держава*» [5, с.529].

Зупинимося на суду і процесі цієї держави. Серед судових органів Київської Русі необхідно виділити перш за все суд общини, як найбільш давній судовий орган. Община судила відповідно до звичаєвого права. Вищою мірою покарання при цьому було вигнання з общини. Але зі зміцненням державності все більша кількість справ підлягала князівській юрисдикції. Вигнання з общини, як найбільше покарання, було включене в «*Руську правду*», але тепер майно засуджених переходило не до общини, а йшло князю.

У 989 р. князь Володимир здійснив судову реформу. Її сутність полягала в розмежуванні світських і церковних судів. Великий князь судив або сам, або через посадників, тіунів, волостелів та їхніх помічників. Велика кількість справ проходила через церковний суд, який розглядав всі правопорушення духовенства, а також багато справ простих людей, які були віднесені до юрисдикції церковного суду: всі злочини проти моралі, порушення церковних законів, розпуста, чародійство, родинні сварки і т. ін. [6].

Про князя як суддю «*Руська правда*» згадує досить часто. Заборонялося карати на смерть і «*огнищанина*» без княжого слова (ст.32). Коли владні функції князя ускладнилися, право суду було надано удільним князям, посадникам, тіунам та іншим намісникам князя у землях (волостях). Оскільки Київська Русь була поділена на землі, волості й погости, тисячі і сотні, то суд у цих адміністративних одиницях творили волостелі, тисяцькі, соцькі. Часто судові рішення приймалися разом з боярами і навіть на вічах.

Отже, судова система в Київській Русі була розгалуженою. Поряд з князівським судом існував боярський суд, який інколи розглядав справи князя та його владців, і общинний. Останній вів справи про порушення в общині, що не потребували втручання князівського суду.

Система досудового слідства й судочинства у Київській Русі була особливою. Процесуальні відносини сторін починалися з виклику відповідача до суду. В «*Руській правді*» немає відомостей, яким

чином відповідач або обвинувачуваний викликався до суду. Разом з тим у цьому правовому джерелі є прямі свідчення про особливий вид відносин сторін до суду. Це так звані «звід» і «гоніння сліду».

В історико-юридичній літературі немає єдиного погляду на те, що являв собою звід. На думку одних, звід – це порядок провадження у справах про відновлення порушеного права власності. На думку інших, звід – початкова стадія процесу. Треті вважають звід очною ставкою, а четверті вказують на особливий порядок кримінального провадження – «процес по татьбі (крадіжці)». В Курдіновський встановив, що звід був відомим в інших джерелах і в пізніший час, зокрема в Литовській державі. Словом «звід» визначалися різні юридичні явища, чим значною мірою і пояснювалися різні погляди дослідників на сутність цього інституту. Звід був засобом захисту людини, обвинуваченої у крадіжці або присвоєнні чужої речі, тобто т. зв. відводом, зняттям із себе підозри у скоєнні злочину. Але разом з тим він був і для потерпілого від крадіжки або привласнення речі способом пошуку кінцевого татя (крадія). Звід – це метод знайдення відповідача за допомогою «заклича» [7].

Сутність «заклича» визначено в ст. 25 Розширеної правди. У разі крадіжки або зникнення холопа, коня, зброї потерпілий повідомляв про це на торговищі. Якщо по трьох днях після оголошення річ у когось знаходили, то останній залишався відповідачем. Він був зобов'язаний повернути річ і заплатити штраф. Як правило, «заклич» – один з можливих способів знайдення злодія або особи, яка незаконно ховала загублену річ.

Якщо ж майно власника (потерпілого) було знайдено, але людина, в якій знайшли зникле майно, не визнавала себе злодієм, виправдовувалася тим, що купила чи якимось іншим, не кримінальним, шляхом придбала її, то в такому разі знайдена річ залишалася на деякий час у власника, але він повинен був показати власника речі, в якого ця річ була придбана. Це – початок зводу. Якщо ж і третя особа не визнавала себе злочинцем, то робила те саме, що й друга. Останній повинен був доводити свою невинність, тобто захищати себе. Коли звід закінчувався знаходженням злодія, то останній повинен був заплатити продаж і винагороду тому, кому він продав украдену річ. Інколи звід закінчувався тим, що набувач речі не міг довести добросовісність її придбання. Врешті-решт, звід міг привести до кордонів держави. В останніх двох випадках добросовісність набуття речі доводилася свідченням двох осіб, які присягалися.

«Гоніння сліду» регулювалося ст. 77 Розширеної правди і полягало в гонитві за злодієм по залишених ним слідах. Якщо слід губився в общині, то за законом община повинна була знайти злочинця. Якщо слід губився взагалі, то розшуки припинялися.

Звід і «гоніння сліду» не є судовим доказом. Вони лише дають підстави для притягнення до відповідальності винного в крадіжці. Тобто це фактичний матеріал для суду, підстава для доказів.

Крім цього виду пошуків доказів були й інші: власне зізнання, послухи, видаки, присяга, жереб, зовнішні ознаки та ін.

Статті «Руської правди» доводять, що в Київській Русі панував обвинувально-змагальний судовий процес.

У період, що розглядається, існували численні князівські агенти, що виконували судові рішення (вірники, метельники, емци, мечники та їхні помічники – отроки).

Отже, судове слідство було складовою і невід’ємною частиною судового процесу, а відповідно, й суду. Виникнувши на основі звичаєвого права, суд у першу чергу був поставлений на службу панівного стану, послідовно обстоював і захищав інтереси князів, бояр та інших категорій заможного населення. Разом з тим порушення природних прав людини спонукали простий народ Русі-України підніматися на захист. Останнє примушувало владу розробляти захисні норми, ставати на захист смердів, міщан та інших верств залежної людності.

Таким чином державно-правовий розвиток у Середньому Подніпров’ї, або на території нинішньої України, мав свою найдавнішу історію і продовження у феодальному об’єднанні всіх руських земель, після його розпаду й пізніше в умовах перебування України у складі євразійських політичних систем. Надбання антської, дополянської, русько-української держав були покладені в основу державно-правового розвитку Великого князівства Литовського, складовою частиною якого стала Україна. Право Русі-України сформувалося на основі пристосування звичаєвого права й рецепції візантійського права до умов феодальної держави і поширилося в інших країнах, що утворилися пізніше.

1. Толочко П.П. Київська Русь / П.П.Толочко, В.А.Смолій // Енциклопедія історії України. – Том 4. – К.: Наукова Думка, 2007. – С.528.

2. Рибаків Б.А. Київ. Русь і російські князівства 12-13 століть / Б.А.Рибаків. – М.: 1982. – С.468.

3. Черепин Л.В. Древнерусское государство и его международное значение / Л.В.Черепин. – М.: 1965. – С.76.

4. Войтович Л.В. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації / Л.В.Войтович // Український історичний журнал. – 2003. – №4. – С.134-139.

5. Толочко А.П. Химера «Київської Русі» / А.П. Толочко // Батьківщина. – 1999. – №8. – С.29-33.

6. Музиченко П.П. Історія держави і права України. Навч. посіб. 6-е вид. [Електронний ресурс] / П.П.Музиченко. – Режим доступу: libfree.com.> Право. 28.Суд і процес.

7. Суд і процес Київської Русі. Бібліотека онлайн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lekt.com.ua >

УКРАЇНСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У контексті євроінтеграційних процесів нашої держави, які торкаються не лише економіки чи політики, але й культури, цілком логічно виникає питання про те, як вплинуть ці процеси на розвиток української мови. Адже саме поняття інтеграції певною мірою вступає в протиріччя з розумінням національної мови. Як відомо, інтеграція передбачає процес об'єднання частин в єдине ціле з новими, інтегративними властивостями. У той час, як національна мова традиційно відповідає одній державі-нації і постає чинником національної ідентичності її громадян. А якщо інтегрування мови як таке в принципі не можливе, то *«чи стане Українське Слово даром Божим, духовною Батьківщиною для інонаціоналів»*, оскільки Слово *«творить Світ у національному Логосі»?* [1].

Духовно-культурну приналежність нашої країни до європейського простору відстоювали ще І.Франко, М.Грушевський, Д.Донцов, М.Хвильовий та ін. Так для М.Хвильового це була можливість збагачувати українську мову, і насамперед літературу, новими течіями, стилями, естетичними образами. Для І.Франка, який мову вважав живим організмом, – це була можливість здобувати нові терміни, *«поля невідомих понять»*, утворені діями європейської науки і культури. Але в умовах нових історичних викликів мовний інтеграційний дискурс наповнюється новими ознаками та новим їх розумінням, позначеним як позитивними моментами, так і занепокоєнням про подальший розвиток української мови (І.Дзюба, Д.Яворівський, Б.Кушнір, А.Паламар, І.Юшук та ін.).

Звісно, у європейській інтеграції ми також прагнемо бачити піднесення авторитету та розвитку української мови до європейського рівня. Тим більше, що європейська спільнота цікавиться українською культурою, розвиває з нами культурні контакти, відкриваючи нові горизонти для розвитку української культури в цілому. Та все ж привертає увагу сама політика розвитку національних мов у Європі.

У європейській ситуації полікультурності домінуючою сьогодні є парадигма мультикультуралізму, згідно з якою має відбуватися гармонійний розвиток різних етносів та їх мов. За документами Ради Європи це означає, що європейці мають можливість знати рідну мову, вивчати та спілкуватися іншими мовами, але без винятку всі обов'язково мають вивчати та

досконало володіти англійською мовою як мовою міжнародного спілкування. Проте в дійсності мультикультуралізм, який вперше було використано в Канаді, Австралії та Новій Зеландії з метою об'єднання рівнозначних і рівноцінних культурних груп для визначення спільного блага, на європейському ґрунті виявляється далеко не ефективним та, головне, з підміною самих принципів мультикультуралізму. Адже європейське об'єднання відбувається, насамперед, навколо ринкових відносин, а ідея спільного блага як мета об'єднання різних суспільних груп і держав взагалі не ставиться на перше місце. Максимально повноцінного включення всіх культурних груп на умовах рівноправності у соціально-економічне життя політично єдиного суспільства не відбувається. Тому ідея мультикультуралізму тут, швидше, покликана знімати напругу навколо ринкового питання, а не сприяти розвитку безпосередньо тієї чи іншої національної мови. Це є причиною того, що мультикультуралізм сьогодні не популярний навіть у країнах Заходу. Безпосередньо для української мови це означає, що вона не захищена від асимілятивних процесів, масового запозичення іноземних, насамперед, англійських слів, втрати самобутності, руйнування та диференціації власне аутентичної української мовної системи. За таких умов, на думку вчених, на рівні носіїв національної мови навіть здатна виникати небезпека сегрегації, відокремлення за мовними ознаками [2].

Інтеграційні процеси для української мови ускладнюються і «власними» проблемами, які перейшли у спадок з попередніх століть і зумовлюються як мовною ситуацією в українському суспільстві, так і національною ідентичністю та самосвідомістю самих українців. До числа важливих характеристик сучасної мовної ситуації в Україні відносять:

- українсько-російську двомовність і диглосію;
- співіснування в єдиному українському просторі трьох регіонів (Захід, Південь та Схід, Центр та Північ) із різними національно-культурними, соціально-політичними традиціями і – як наслідок – мовнополітичними орієнтаціями, мовними і мовленнєвими пріоритетами і звичками;
- формальний характер мовної політики у державі, відсутність реального високого соціального статусу української мови.

Що ж до проблем на індивідуальному рівні, які за нинішніх умов глобалізації загрожують нівеляцією національної мови, в першу чергу виділяються неповнота культурного самоусвідомлення українців, духовна криза, глибока моральна та поведінкова деградація суспільства, недостатньо розвинена культурна «*мунна система*» носіїв української мови, які за декілька місяців перебування за кордоном починають

говорити рідною мовою з англійським акцентом. Або, виїхавши за кордон у пошуках роботи, асимілюються з однорідною масою в іншій країні і зовсім забувають про рідну країну, її мову та традиції.

То ж, європейська інтеграція для української мови є досить суперечливим процесом, зі своїми «за» і «проти». Для збереження національної самобутності української мови, її ідентичності, перетворення на мову міжнародного спілкування потрібне глибоке, всебічне осмислення проблеми науковцями та фахівцями в усій його повноті.

1. Дзюба І. Проблеми і перспективи української культури / І.Дзюба. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1495357.html>.

2. Веретевская А.В. Перспективы и препятствия для политики мультикультурализма в консолидированных демократиях Западной Европы / А.В.Веретевская. – Режим доступа: <http://www.dslib.net/polit-instituty/perspektivy-i-preпятствия-dlja-politiki-multikulturalizma-v-konsolidirovannyh.html>.

СВСЮКОВ А.В.

ПІДПРИЄМСТВА ТРОСТЯНЕЦЬКОГО МАСТКУ ФІРМИ «Л.Є.КЕНІГ-СПАДКОЄМЦІ»

У другій половині XIX ст. територія Тростянецьчини входила до складу Харківської губернії Охтирського повіту Тростянецької волості. Село Тростянець було розташоване в районі Сумської дільниці Харківсько-Миколаївської залізниці зі станцією Смородино. Губернське місто Харків від станції Смородино, при селі Тростянець, знаходилось на відстані 128 верст по залізничній колії.

Тростянецький цукровий завод був побудований у 1847 р. тодішнім власником села Тростянець князем Василем Петровичем Голіциним. Спочатку технічною основою його була напівпарова система, що згодом реконструйована в парову. Деякий час на базі цього заводу, що виробляв цукор-пісок, після завершення сезону працював рафінадний завод. Але даних про його роботу не збереглося. Підтвердженням цього є лише глиняні форми для рафінаду, що були знайдені під час подальшої перебудови підприємства.

Після реформи 1861 р. у Тростянці значно прискорився розвиток капіталізму. У 1868 р. власник Тростянецького мастку князь Олексій Васильович Голіцин продав його Санкт-Петербурзькому першої гільдії купцю Андрію Альбертовичу Марку, який заснував «*Охтирсько-Тростянецьке акціонерне товариство*».

Значну роль у подальшому соціально-економічному розвитку Тростянецьчини відіграв Леопольд Єгорович Кеніг, який у 1874 р. викупив у Марка землі Тростянецького маєтку у кількості 13533 десятин орної землі і лісу. Одночасно з купівлею маєтку Л.Є.Кеніг вступив у число акціонерів Охтирсько-Тростянецького товариства. Через сім років у 1881 р. він придбав Тростянецький завод і став його одноосібним власником. На цей час підприємство вже перейшло з пресового методу роботи на дифузійний. Добовий переробіток цукрових буряків у той час склав 1200 берківців (1 берківець = 164 кг). У 1885-1886 рр. старий завод був перебудований фірмою «Шкода» і добова переробка буряків досягла 1500 берківців. Майже щорічно завод технічно модернізувався і його добова потужність була доведена до переробки 4500 берківців буряків. На 1913 р. виробництво рафінаду досягло півтора мільйона пудів, тобто збільшилася втричі з часу його заснування.

Після смерті Л.Є.Кеніга (17 грудня 1903 р.) всі його володіння, у тому числі й Тростянецький маєток разом із заводами, перейшли до його синів Карла, Федора, Олександра і Юлія, які створили 1 січня 1905 р. товариство «Л.Є.Кеніг-Спадкоємці». З 1 січня 1913 р. за взаємною згодою братів одноосібним власником фірми став Юлій Леопольдович Кеніг. Процвітання фірми продовжувалось до більшовицької революції у жовтні 1917 р.

Серед підприємств фірми «Л.Є.Кеніг - Спадкоємці» основне місце займали цукрові заводи: два пісочних – Тростянецький і Гутянський, і два рафінадних – Санкт-Петербурзький і Тростянецький. У Тростянецькому та Гутянському маєтках, крім цукрових заводів, фірма ще мала три винокурних заводи, вальцьовий млин, два лісопильних і паркетний заводи. Але найголовнішу роль відігравали цукрові заводи, що виділялися серед подібних підприємств Росії.

Аналіз даних засвідчує, що заводи «Л.Є.Кеніг - Спадкоємці» виробляли у 1906-1907 рр. 5.4% усієї кількості рафінаду в Росії, 1907-1908 рр. – 7.5%, 1908-1909 рр. – 6.3%, 1909-1910 рр. – 6.3%, 1910-1911 рр. – 5.9%. Таким чином, фірма виробляла в середньому 6% або 1/16 частину всього рафінаду Росії. Питома вага Тростянецького заводу становила 3%. Тодішня ціна одного пуду рафінаду становила 5 крб., тобто річне виробництво оцінювалось в 15 млн. крб. Ці дані характеризують важливу роль фірми у промисловому житті країни. Не випадково тодішні газети називали Л.Є.Кеніга цукровим королем.

Якщо проаналізувати діяльність фірми, то її річний обіг склав приблизно 40 млн. крб. при сплаті акцизу за цукор до 3 млн. крб. і виплаті ще різних державних і громадських зборів до 500 тис. крб. щороку.

Рафінадний завод Л.Є.Кеніга у Тростянці (кінець 1880-их рр.)

Винокурний завод займав половину приміщення солодового заводу, що у 1887 р. припинив свою роботу. У 1900 р. він був переобладнаний і став працювати 12 годин щоденно. Основною сировиною для виробництва стала картопля, якої у найбільш вдалому 1912 р. було перероблено 316 тис. пудів. 75% картоплі на завод поставляли селяни навколишніх сіл. За заводом керував винокур із двома помічниками при загальному штаті у 37 працівників.

Важливу роль відігравав вальцовий млин. Він був пущений у 1896 р. Після ряду реконструкцій значно зросла продуктивність млина: від 1000 до 4500 пудів зерна на добу. За рік млин переробляв до 1,2 млн. пудів пшениці. Зерна не вистачало, тому його стали закуповувати в інших регіонах. З 1910 р. млин виробляв манну крупу і 10 сортів борошна. У 1910-1911 рр. млин щорічно виробляв до 970 тис. пудів борошна.

Ремонт усіх технічних підприємств, а також сільгоспмашин та знарядь забезпечували механічні майстерні. До їх складу входили: ливарне відділення, мідницьке відділення, кузня на п'ять горнів, столярне відділення, майстерня для ремонту парового плуга, автомобільна майстерня, теслярня, токарне відділення, модельно-столярне відділення, водопровідна майстерня, машинне відділення, телефонна майстерня.

Власники Тростянецького маєтку не жили постійно в Тростянці, а тому керували справами на місці довірені особи. До 1888 р. адміністратором Тростянецького маєтку був А.Г.фон Шультгес, окремо

цукровими заводами керували директори – спочатку Л.Є.Гундшан, а потім В.І.Серебряков. У 1888 р. керуючим став Є.А.Шульце, який у 1896 р. очолив головну контору в С.-Петербурзі. З 1896 р. адміністратором став А.Х.Бейнрот. Після його смерті (1903 р.) головним розпорядником Тростянецького і Гутянського маєтків призначено сина Л.Є.Кеніга – Федора Леопольдовича, а головним адміністратором – А.Є.Вебера. З кінця 1909 р. адміністратором обох маєтків став Е.Е.Папмель.

Загальна кількість службовців у Тростянецьких технічних підприємствах і при головному управлінні – 70 осіб. Крім основної платні, службовці отримували квартири або квартирні гроші, городні овочі або городні гроші, опалення натурою або грошима. Старші службовці мали ще й прислугу. Службовцям які отримували на рік не більше 2 тис. карбованців, виділяли по сто карбованців щорічно на дитину для навчання у середніх навчальних закладах.

Для службовців було виділено 12 будинків на 34 квартири. Особи, які займали високі посади, жили в невеликих будинках на 2-3 квартири. Для службовців головної контори було збудовано 6 будинків на 30 квартир. У них був водопровід, каналізація, електричне освітлення. В усіх квартирах установлювалися ванни. Біля кожного будинку – сад. Службовці користувалися бібліотекою з фондом 8 тис. книг.

При фірмі працював магазин із трьох відділів: залізні товари, продукти та виробі із тканини. Завідуючому магазином допомагали три помічники і шість робітників. Усі товари продавались за невисокими цінами, його послугами користувались робітники і службовці. У 1910-1911 рр. (протягом сезону) магазин продав товарів на 73 тис. крб.

Перша лікарня була побудована ще А.А.Марком, будинок якої був переданий Л.Є.Кенігом для потреб церкви. У 70-их рр. XIX ст. споруджується нове приміщення лікарні на 26 ліжок, що називалася «економічною». Завідував нею лікар, якому допомагали два фельдшери. У 1886 р. тут лікували 330 хворих. Крім того, вдома була надана допомога 1279 хворим. Для лікування тварин утримувався «ветеринарний лазарет», де працював ветеринарний лікар з помічником. З 1892 р. почала працювати, поряд з існуючою, ще й нова лікарня на 30 ліжок, де були амбулаторія, аптека, терапевтичне відділення, дві хірургічні і дві операційні палати. Персонал лікарні складався з лікаря, двох фельдшерів, акушерки, двох служителів та трьох доглядальниць. Протягом 20 років очолював лікарню доктор медицини В.В.Краузе. Щорічні витрати фірми на охорону здоров'я склали 24 тис. крб.

У 1891 р. почалася телефонізація. Спочатку було встановлено два телефонних апарати, а на 1913 р. їх кількість досягла 93. Всю мережу маєтку обслуговувала власна телефонна станція. Крім того, зв'язок був з Охтиркою і Харковом.

Із адміністративно-державних установ у с. Тростянці розташувалися: приміщення земського начальника, управління станового пристава і поштово-телеграфна контора, приміщення для якої збудувала фірма Кеніга. Для шкіл Тростянця і навколишніх сіл вона щорічно виділяла кошти. У 1913 р. закінчилося будівництво нової великої церкви сином Л.Є.Кеніга Юлієм (Вознесенський храм).

Отже, за часів господарства Кенігів економічний розвиток Тростянеччини зростав. Цьому сприяла далекоглядність та дієвість Л.Є.Кеніга, розуміння того, що новітнє технічне оснащення сприяло збільшенню продуктивності праці і якості.

-
1. Очерк Тростянецкого имени «Л.Є.Кениг-Наследники». – Ахтырка, 1908.
 2. Сумщина від давнини до сьогодення: Науковий довідник. – Суми, 2000.
 3. *Артюшенко М.М.* Старожитності Тростянеччини / М.М.Артюшенко. – Тростянець, 2002.
 4. Технические предприятия Тростянецкого имени фирмы «Л.Е.Кениг-Наследники». – Харьков, 1913.

ЗАЙКА Н.Ю.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВОСУДДЯ (X-XVIII ст.)

Правосуддя – це особливий вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону, зміст якої становить розгляд і вирішення судових справ з метою забезпечення гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави, а результатом якого є постановлення правосудного судового рішення, яке має загальнообов'язковий характер.

Право на справедливе та незалежне правосуддя є одним з найцінніших надбань суспільства. Громадська довіра й повага до судової влади – це гарантія ефективної роботи судової системи.

В історії кримінального законодавства злочини проти правосуддя традиційно розглядалися як один із видів посадових злочинів, серед яких було прийнято виділяти посадові зловживання, хабарництво та упереджене суддівство [1, с. 73].

Історія розвитку українського законодавства свідчить про те, що законодавець постійно приділяв особливу увагу кримінально-правовій охороні інтересів правосуддя.

Зазначимо, що в науці, на жаль, не існує єдиного загальноприйнятого підходу до періодизації історії розвитку українського законодавства. Однією з найбільш обґрунтованих є наступна періодизація законодавства України, яка враховує специфіку відповідних історичних періодів у розвитку української держави: 1) період Київської Русі (X-XIII ст.); 2) період польсько-литовського панування та козацька доба (XIV-XVII ст.); 3) період перебування України в складі Росії та Польщі (XVII-XVIII ст.); 4) період знаходження України в складі Російської імперії та Австро-Угорщини (XIX ст.-1917 р.); 5) радянський період (1917-1991 рр.); 6) сучасний період (з 1991 р.) [2, с.37].

У XIV ст., коли українські землі опинились у складі декількох сусідніх держав, створилася строката система правових джерел, її підґрунтям стало удосконалене право Київської Русі. Особливу роль серед джерел права в Україні відіграла «Руська Правда», що мала значний вплив на розвиток правових систем Великого Князівства Литовського і Польського королівства, у складі яких перебувала більшість українських земель.

Аналіз джерел періоду Київської Русі наочно показує, що кримінально-правова охорона діяльності органів правосуддя здійснювалася шляхом криміналізації діянь, що вчиняються самими особами, які відправляють правосуддя, а також визнанням злочинними захіання проти осіб, що виконують функції представників влади у сфері правосуддя [3, с.222].

У Руській Правді окремо не передбачалася відповідальність за злочини в сфері здійснення правосуддя. Відповідно до ст.22 Короткої редакції Руської Правди визначена відповідальність за такі неправомірні діяння, які учинялись щодо тих осіб, які здійснювали правосуддя: вбивство княжого тіуна, що на той час виконував судові функції та представляв судову владу у князівстві; вбивство представника судової влади; незаконне втручання в діяльність суду; обвинувачення у вчиненні злочину невинної особи та завідомо неправдивий донос.

Незважаючи на те, що система кримінально-правових норм, які передбачали б відповідальність за посягання на правосуддя Київської Русі в цілому, зокрема у Руській Правді, ще не сформувалася. Однак можна з упевненістю стверджувати, що в Руській Правді закріпилися зачатки становлення правосуддя як об'єкта кримінально-правової охорони.

Руська Правда діяла до моменту прийняття Литовського статуту 1529 р. на терені тих українських земель, які увійшли до складу Великого Князівства Литовського, а також на Галичині у складі Речі Посполитої.

У період XIV-XVII ст. на землях України, які входили до складу Великого Князівства Литовського, а із 1569 р. – на Галичині у складі Речі Посполитої, діяли Литовські Статути (1529, 1566 та 1588 рр.), Магдебурзьке право, «Саксонське Зерцало», польський законодавчий акт «Порядок», а також багато власне українських звичаєвих норм.

Аналіз Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років наочно демонструє, що у них, як і в Руській Правді, передбачалася кримінальна відповідальність за злочини в сфері здійснення правосуддя. У статутах була встановлена кримінальна відповідальність за неправомірні дії особи щодо судді (побиття або вбивство тіна чи пристава - артикул 3 розділу 11 Литовського Статуту 1529 р.). Проте в окремих артикулах передбачалася відповідальність за незаконні дії тих осіб, які здійснювали правосуддя (артикул 20 розділу 4 Литовського Статуту 1529 р.), «кто бы выпустил с казни осаженого злочинцу, або виновного» (артикул 13 розділу 1 Литовського Статуту 1529 р.), отримання винагороди та вирішення справи по дружбі (артикул 39 розділу 3 Литовського Статуту 1566 р.).

Кримінально-правові норми у той період мали відкрито класовий характер. Життя, майно, честь і гідність представників пануючих верств, насамперед, шляхти захищалися посиленними санкціями. Оскільки судьями, замковими, війтами могли бути тільки шляхтичі, то необхідності особливого захисту органів правосуддя не виникало. За межами польсько-литовського законодавства виявилася система злочинів і покарань запорізького козацтва, яка склалася відповідно до давніх звичаїв, а також згідно із так званим «словесним правом і здоровим глуздом». Між тим ця система була більш демократична, тому що встановлювала певну рівність суб'єктів перед законом [4].

Новгородська і Псковська судні грамоти, а також Судебники 1497, 1550 рр. не поширювали свою дію на територію українських земель, але вони стали основою Соборного уложення 1649 р., яке діяло з кінця XVIII ст. на території частини Правобережної України, що увійшла до складу Російської імперії.

Беручи за основу норми Судебника 1550 р. у Соборному уложенні 1649 р. норми, які передбачали відповідальність за злочини проти правосуддя включали такі становища:

- посадові зловживання у системі правосуддя, наприклад хибне обвинувачення, винесене суддею;
- злочину осіб, що брали участь у справі, зокрема хибне хрестоцїлування при давання свідчень;
- перешкоджання здійсненню судового акта, наприклад незаконне звільнення з в'язниць злодіїв і розбійників, та ін.;

- хибні чолобитні (хибні касаційні скарги царю);
- хибні судові позови;
- помилковий донос на суддю;
- неправдиві свідчення свідків та ін.

В Уложенні містилася окрема глава X «Про суд», в якій відслідковується більш-менш визначена система злочинів проти правосуддя. Як і в Судебнику 1550 р., в Уложенні чітко розмежовувалися судова помилка при прийнятті рішення суддею та умисне прийняття неправосудного рішення. Стаття 10 Уложення встановлювала відповідальність, хоч і не визначену, за винесення неправосудного рішення через помилку: *«А будит которой Боярин или Окольниковей, или Думной человек, или Дьяк, или кто ни буди судия просудится, и обвинит кого не по суду без хитрости, и същется про то допряма, что он то учинил без хитрости, и ему за то, что государь укажет»* [5].

Згідно зі ст. 5 глави X зазначеного Уложення караним було умисне винесення завідомо неправосудного рішення в результаті одержання хабара: *«А будет который боярин или окольниковей, или думной человек, или дьяк, или иной какой судья, исца или ответчика по посулом, или по дружбе, или по недружбе правого обвинит, а виноватого оправит, а същется про то допряма, и на тех судьях взяти исцов иск втрое, и отдать исцу, да и пошлины и пересуд и правой десяток възяти на государя на них же. Да за ту же вину у боярина, и у окольникового, и у думного человека отняти честь. А будет который судья такую неправду учинит не из думных людей, и тем учинити торговая казнь, и въпередъ им у дела не быти»* [5]. Санкція цієї статті, як бачимо, передбачала не лише майнову відповідальність, а й тілесні покарання («торговая казнь»), пониження честі й позбавлення права брати участь у відправленні правосуддя.

З середини XVII ст. поступово починає формуватися Українська державність, а також норми загального права, якими керувалися суди у процесі розгляду справ. Ці норми виникли з козацького звичаєвого права та набули характеру загальнонаціональних. У науковій літературі немає згадки про встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя в історичних пам'ятках цього періоду. Із середини XVIII ст. дедалі відчутнішим стає вплив російського права на українських землях.

Таким чином, історія розвитку кримінального законодавства у сфері правосуддя України була досить строката і неоднозначна. За часів Київської Русі ці положення регулював основний законодавчий акт «Руська Правда», яка передбачала відповідальність як за вбивство особи, що здійснювала правосуддя, так і за незаконне обвинувачення. У період XIV-XVII ст. на землях України, які входили до складу Великого Князівства Литовського

та Речі Посполитої діяли Литовські Статути (1529, 1566 та 1588 рр.), Магдебурзьке право, а також багато норм звичаєвого права, а з кінця XVIII ст. на території частини Правобережної України, що увійшла до складу Російської імперії, діяло Соборне уложення 1649 р. І всі вони закріплювали основні види злочинів та покарань у сфері правосуддя.

1. *Канцір В.С.* Історія законодавства про відповідальність за злочини проти правосуддя / В.С.Канцір // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Львів, 2006. – Ч. 2. – Львів, 2006. – С.70-73.

2. *Гришук В.К.* Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В.К.Гришук. – Львів: Світ, 1992. – 168 с.

3. *Омельяненко М.І.* Питання розвитку кримінального законодавства України щодо встановленого порядку поведження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації / М.І.Омельяненко // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – №4. – С.221-224.

4. *Мульченко В.* Розвиток законодавства України, що забезпечує охорону правосуддя [Електронний ресурс] / В.Мульченко. – Режим доступу: <http://www.pravoznaves.com.ua/>.

5. Соборне уложення 1649 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649.htm>

ЗАКРЕВСЬКА Т.Д.

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ: ЗАКОНОДАВЕЦЬ, ПОЛІТИК, АДВОКАТ

Вже 140 років минуло з народження М.Міхновського... Прожив він лише 51 рік, що для політичного діяча XX ст. дуже мало. Але зроблено було ним стільки, що вистачило б на декілька біографій.

Участь і роль Миколи Міхновського стала вагомою складовою суспільно-політичних процесів України кінця XIX – першої чверті XX ст. Його активна політична діяльність, теоретичні праці сприяли поступу національно-визвольного руху від просвітянсько-культурницького до політичного, з вимогою державної самостійності України. Універсальність і суперечливість постаті М.Міхновського, разом з тим поверховість і спрощеність оцінок його діяльності сучасниками надають дослідженню особливої актуальності.

Постать М.Міхновського досліджували багато радянських, зарубіжних та українських дослідників, серед яких слід виділити Ю.Колларда, Р.Млиновецького, О.Стовбу, Ю.Ткаченко, Ф.Турченка та багато інших.

Але незважаючи на багаточисельність наукових досліджень, Микола Міхновський все ще залишається загадковою постаттю, що й зумовило вибір теми.

Мета дослідження – на основі аналізу біографічних даних та історичних документів об’єктивно висвітлити постать Миколи Міхновського, його світогляд та цілі з різних боків, як законодавця, політика та адвоката.

Згідно з метою визначені наступні завдання:

- дослідити біографію М. Міхновського;
- проаналізувати політичну діяльність М. Міхновського;
- охарактеризувати адвокатську практику Міхновського, зокрема «Павлівську справу» Сумського повіту;
- з’ясувати значення праць М. Міхновського для формування ідей незалежності України.

Новизна отриманих результатів полягає в комплексному дослідженні суперечливої постаті Миколи Міхновського як законодавця, політика, адвоката, що надає змогу побудувати нові висновки та взаємозв’язки.

Точна дата народження М. Міхновського не встановлена. Вірогідніше всього, що народився він 31 березня 1873 р. Його батько був священником у с. Турівка Прилуцького повіту Полтавської губернії (тепер – Чернігівська обл.)

Дитинство і юність, коли починав формуватися світогляд М. Міхновського, в літературі описані надзвичайно скупі. Світогляд формувався під впливом батька, який виховував Миколу у «самостійницькому дусі».

Про початкову освіту М. Міхновського немає чітких відомостей. Очевидно, він здобув її в домашніх умовах. Коли М. Міхновському виповнилося 9 років, батьки вирішили віддати його до Прилуцької чоловічої гімназії. Здобувши середню освіту у Прилуках, М. Міхновський 1890 р. став студентом юридичного факультету Київського університету.

Людина енергійна і діяльна, він не міг залишитись осторонь громадсько-політичного життя. Саме на початку 90-их рр. XIX ст. у Київській студентській громаді розпочав свою політичну біографію Міхновський. Радикально налаштований молодий студент шукав однодумців, і зовсім не випадково у 1891 р. він став активним членом таємної студентської організації «Братство тарасівців», яка оголосила своєю метою здобуття національної свободи, побудови власної державності.

Міхновський невдовзі став ідеологом і провідником Братства. Він як студент-правник займався розробкою ідеологічної платформи, відомої під назвою «*Sredo молодого українця*». Із діяльністю М. Міхновського пов’язана розробка ще одного документа «Братства» – «*Profession de foi молодих українців*», в якій він звертається до молодих патріотів,

доносячи уроки українофілів, закликаючи молодь до активних дій заради нації, оскільки саме на них покладений тягар боротьби за самостійність та саме від них, залежить майбутнє України.

Саме у «Братстві тарасівців» відбувалося оформлення, остаточна кристалізація світогляду М. Міхновського, його громадсько-політичних ідеалів. Врешті-решт, саме у студентські роки Міхновський сформувався як ідеолог і політик.

У 1899 р. Міхновський переїхав до Харкова і надовго пов'язав з ним свою долю. Він поринає в юридичну практику і невдовзі здобуває неабияку популярність як успішний адвокат, але не покидає громадсько-політичної діяльності.

Яскравим прикладом може слугувати «Павлівська справа» Сумського повіту. 28 січня – 4 лютого 1902 р. в Сумському окружному суді відбувся процес над учасниками погрому, в тому числі, і над підбурювачем виступу – М. Тодосієнком. «Павлівська справа» Сумського повіту набула широкого розголосу, тому роль Миколи Міхновського, як захисника, мала суттєве визнання його, як висококваліфікованого адвоката.

У січні 1900 р., він взяв участь у створенні Револуційної Української Партії у Харкові. Її лідери запропонували Міхновському узагальнити свої ідеї в окремій брошурі. Вона з'явилася того самого року під назвою «Самостійна Україна». Основною метою документа було проаналізувати російсько-українські відносини, на основі чого, довести українцям, що ми маємо свою державу, тому повинні відроджувати національну ідею та здобувати самостійність шляхом революційної боротьби. Враховуючи це, документ мав, як прибічників, так і опонентів.

Револуційна Українська Партія стала для Міхновського першим досвідом створення партії та програмних документів, які він потім вдало використовував у своїх подальших проєктах, оскільки не бачив реалізацію своєї ідеї у складі РУП.

У 1902 р. М. Міхновський з небагатьма однодумцями вийшов з РУП і заснував Українську Народну Партію (УНП), що проголосила своєю метою боротьбу за незалежність України. Одночасно для неї написав Програму (1906 р.), своєрідний маніфест самостійників «Десять заповідей УНП» (1903 р.), один з найгостріших документів самостійницького руху. Таким чином, націоналізм М. Міхновського мав здебільшого оборонний, захисний характер, він був протидією, запереченню державному шовінізму.

З початком Української революції 1917 р. М. Міхновський спрямував свій пропагандистський досвід та організаторські здібності на громадсько-політичну та військову діяльність. 15 березня 1917 р.

він зібрав своїх однодумців і проголосив створення альтернативної Центральної Ради, яка виразно задекларувала свій самостійницький характер, але потім розуміє її бездіяльність і приступає до радикальних воєнних дій, що не сприймається ні прибічниками, ні опонентами, призводячи до ізоляції М. Міхновського.

До України він повернувся пізньої осені 1917 р., оселився на Полтавщині. Саме у цей час на Полтавщині набирала сили нова політична організація – Українська демократично-хліборобська партія (УДХП). Міхновський почав схилитися до монархічного принципу організації державної влади в Україні. Він поринув у діяльність УДХП, прагнучи поширити її вплив по всій Україні.

Важка хвороба на тиф підірвала здоров'я Міхновського. Деякий час він мешкав на Полтавщині. Пізніше, виїжджає на Кубань, де жив протягом 4 років. 1924 р. Микола Міхновський повернувся до Києва і був заарештований ДПУ.

Вже наступного дня, 3 травня 1924 р., трапилася трагедія: Миколу Міхновського було знайдено повішеним у садку в садибі Володимира Шемета, де він квартирував. Поховали Миколу Міхновського у Києві на Байковому цвинтарі.

Аналіз різновекторної постаті М. Міхновського та його ролі в суспільно-політичних процесах, дав змогу зробити наступні висновки:

- дослідження біографії дало зрозуміти, що саме завдяки родині в М. Міхновського вже формується патріотизм та любов до України, і він усвідомлює своє завдання – зробити свою Батьківщину незалежною. Творчість Тараса Шевченка, лише посилює дух визволення і спонукає до дій. Саме це формує Міхновського як ідеолога й політика;

- вивчивши програмні документи М. Міхновського, можемо зазначити, що його політологічні статті та програмні документи склали цілу епоху в історії української суспільно-політичної думки;

- М. Міхновський мав перемоги й в адвокатській діяльності швидко здобув авторитет серед клієнтів та колег. Необхідно виділити *«Харківський період»*, коли він всю увагу приділив адвокатській практиці. Одним з найяскравіших епізодів можна вважати *«Павлівську справу»* на території Сумського повіту;

- на світогляді та діяльності М. Міхновського відбивалась загроза існуванню українського народу, викликаючи нерідко надзвичайно гострі реакції, які багатьом сучасникам здавалися неадекватними. Але він не відмовлявся від своїх ідей, що й пояснює його участь в різних політичних партіях.

Отже, М.Міхновський був різновекторною постаттю того часу. Він паралельно був членом багатьох політичних партій, створював для них програмні документи й при цьому працював за отриманою освітою адвокатом, зумів досягти визначних результатів по всіх напрямках, впливаючи на розвиток суспільно-політичних процесів кінця XIX та першої чверті XX ст.

ІГНАТЕНКО М.В.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ЗА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Правосуддя – це особливий вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону, зміст якої становить розгляд і вирішення судових справ з метою забезпечення гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави, а результатом якого є постановлення правосудного судового рішення, яке має загальнообов'язковий характер.

Важливість охорони правосуддя нормами кримінального законодавства зумовлене конституційними обов'язками людини і громадянина, які встановлені не в прямій, а опосередкованій формі відповідно до вимог правової держави, а саме: обов'язок неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, обов'язок знати конституційні обов'язки, обов'язок свідка (присяжного і народного засідателя виконувати судові рішення), обов'язок поважати суд.

Історія розвитку українського законодавства свідчить про те, що законодавець постійно приділяв особливу увагу кримінально-правовій охороні інтересів правосуддя. Норми про відповідальність за злочини проти правосуддя містились ще в Руській Правді, Литовських статутах 1529, 1566 та 1588 рр., Уложенні про покарання кримінальних та виконавчих 1845 р. та ін. Слід зазначити, що у дорадянський і радянський періоди розвитку державності законодавство України про охорону правосуддя існувало здебільшого у формі кримінально-правових заборон [4, с.116].

У перших кримінальних кодексах радянської доби (КК УСРР 1922 р. і КК УСРР 1927 р.) законодавець не вважав за потрібне виокремлювати злочини проти правосуддя, розглядаючи їх складовою державних злочинів.

Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. у главі першій Особливої частини «*Державні злочини*» містив два розділи: перший розділ «*Про контрреволюційні злочини*» та другий «*Про злочини проти порядку управління*». У першому розділі було зосереджено злочини, які відповідно до ст.57 спрямовані на повалення завойованої пролетарською революцією влади робітничо-селянських рад та уряду. У другому розділі було зосереджено злочини (передбачені в статтях 74-104), спрямовані на порушення правильного функціонування органів управління або народного господарства, поєднані з опором чи непокорою законам радянської влади, перешкоджанням діяльності її органів та іншими діями, що послаблювали силу й авторитет влади. До цього ж розділу було включено і склади злочинів, які (за чинним нині законодавством) вважаються злочинами проти правосуддя. Пізніше КК УСРР 1922 р. було доповнено положенням про відповідальність народних засідателів за невиконання без поважних причин своїх обов'язків [1].

Крім того, з прийняттям 1 липня 1922 р. першого КК УСРР було криміналізовано такий склад злочину, як примушування давати покази, де другий розділ передбачав відповідальність за злочини, вчинені посадовими особами органів, що здійснюють правосуддя. В цьому розділі кримінальна норма (примушування давати покази) не виділялась в окрему статтю, а була віднесена до ст. 112 нарівні з незаконним затриманням, приводом та взяттям під варту. Хоча зауважити, що об'єктом злочину в цьому випадку виступали узвичаєна (нормальна) діяльність державних органів й інтереси особистості, а суб'єктом був працівник органів слідства чи дізнання, визначений законом. У подальшому суттєвих змін у нормі про відповідальність за примушування давати покази не відбулося. Лише було конкретизовано суб'єкт злочину, а саме: «*...производящего следствие или дознание*» на «*...производящего допрос лица*». 1 січня 1927 р. набрав чинності новий КК УСРР [2]. Цей кодекс у контексті відповідальності за злочини проти правосуддя суттєво не відрізнявся від КК УСРР 1922 р. Норми, що передбачали відповідальність за злочини проти правосуддя, містились у главах: «*Державні злочини*», «*Злочини проти порядку управління*», «*Посадові злочини*». Кримінальний кодекс УСРР 1927 р., як і КК УСРР 1922 р., встановлював відповідальність суддів лише за винесення неправосудного вироку. Але згодом ст.102 було викладено у такій редакції: «*Постановлення суддями з корисливих чи інших особистих інтересів неправосудного вироку, рішення та інших*

постанов...» Таке законодавче визначення свідчить про вдосконалення цієї норми і більшу захищеність відносин у сфері правосуддя [1].

Спеціальна глава «Злочини проти правосуддя» вперше в історії радянського періоду була виділена у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 р. Наявність самостійної глави про відповідальність за злочини проти правосуддя свідчить про важливість цієї сфери суспільного життя, роль кримінально-правових засобів в її становленні та охороні [3].

У одній главі (VIII – «Злочини проти правосуддя»), зосереджувались протиправні діяння, які могли вчинятися різними суб'єктами як «зсередини», так і «ззовні». На мою думку, зазначене свідчило про формування концепції більш широкого розуміння правосуддя, ніж власне діяльність суду з розгляду та вирішення справ. У цій главі, першими з кримінально-правових заборон, за порушення яких наставала відповідальність, зазначалися: завідомо незаконний арешт, затримання або привід; притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; примушування до дачі показань.

Ряд злочинів проти правосуддя вперше нормативно було закріплено в Основах кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік [7]. Зокрема, у ст.71 Основ до числа тяжких було віднесено такі злочини, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за обтяжуючих обставин; винесення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, що призвели до тяжких наслідків; примушування до дачі показань за обтяжуючих обставин.

Подальший розвиток кримінально-правових норм у сфері правосуддя, їх законодавче структурування визначалися Основами кримінального законодавства. При цьому слід зазначити, що Основами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік, визначалися тільки принципи й установлювалися лише загальні положення кримінального законодавства: підстави кримінальної відповідальності (ст.3), дія кримінально-правових норм у часі (ст.6) і просторі (ст.4, 5). Саме союзними Основами визначалися поняття злочину й покарання, його призначення й звільнення від нього [5, с.29].

Разом з тим доводиться констатувати, що КК УРСР 1960 р. в частині регламентації відповідальності за злочини проти правосуддя містив багато недоліків. Найбільш характерні серед них наступні:

- у кримінальному законі так і не було визначено зміст власне поняття «*правосуддя*», що не усунуло труднощів у застосуванні та не припинило дискусій щодо кола суспільних відносин, які

підлягали кримінально-правовій охороні відповідними нормами. Існували прогалини в регламентації злочинних посягань [3].

- у нормах глави «*Про злочини проти правосуддя*» зберігалася застаріла термінологія, яка не узгоджувалася з нормативними актами інших галузей права. Так, у ст. 173 КК УРСР 1960 р. йшлося про «*арешт*», тоді як кримінально-процесуальне законодавство давно вже містило поняття «*взяття під варту*». Це ускладнювало як з'ясування змісту, так і застосування відповідних кримінально-правових норм.

Отже, саме Основи кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р., насамперед статті 3 і 71, стали точкою відліку для сучасної структуризації кримінальних кодексів союзних республік, а надалі – і незалежних держав. Зокрема, Кримінальний кодекс Української РСР 1960 р., прийнятий на базі й у розвиток Основ кримінального законодавства, містив 15 статей, об'єднаних в окрему главу «*Злочини проти правосуддя*». Надалі цю главу було доповнено ще 9 складами злочинів. Таким чином, проаналізувавши всі норми та історичні наслідки, прийняття в липні 1991 р. нових Основ кримінального законодавства [6], незважаючи на низку новел, докорінно не змінило сутності тих, що діяли раніше. Однак зауважимо: редакція Основ 1991 р. вже не містила норми (ст. 71), що розкривала поняття тяжкого злочину і як наслідок таких складів злочину проти правосуддя, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, винесення завідомо неправосудного вироку, примушування до дачі завідомо неправдивого свідчення. Нині чинний (з 2001 р.) КК України значно розширив перелік (30 статей) злочинних посягань проти правосуддя, структурно також об'єднаних в однойменний розділ.

1. Уголовный кодекс РСФСР: Закон РСФСР от 1922 г. / Революционный Военный Совет Республики. – Х.: Издание Наркомюста, 1922. – Ст.57.

2. Кримінальний кодекс УСРР: Закон УСРР від 08.06.1927 р. / Верховна Рада УСРР. – Х.: Юридичне видавництво Нарком'юсту УСРР, 1927. – Ст.72.

3. Кримінальний кодекс Української РСР: Закон Української РСР від 01.04.1961 р. / Верховна Рада Української РСР // Відомості Верховної Ради УСРР. – 1961. – №2. – Ст.14.

4. Квасневська Н. Кримінальне законодавство України про злочини проти правосуддя / Н.Квасневська // Вісник прокуратури. – 2009. – №4. – С.116-123.

5. Власов И.С. Ответственность за преступления против правосудия / И.С.Власов, И.М.Тяжкова. – М., 1968. – С.29-41.

6. Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік. – М.: Юридична література, 1987. – С.512.

7. Мірошніченко С. Злочини проти правосуддя за кримінальними кодексами радянської доби: історико-правовий аналіз / С.Мірошніченко / Вісник національної академії прокуратури України. – 2012. – С.55-59.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КОВАЛЬСТВА В XIX–XX ст.

Ковальське ремесло – одне з найважливіших виробництв, яке своїм корінням сягає глибокої давнини. Наявність сировини, постійна потреба в кованих виробах спричинили до значного розвитку цього ремесла в Україні. Про вагомість ковальського ремесла в суспільно-економічному житті народу говорить вже той факт, що аж до початку XX ст. воно було єдиним виробником основної маси товарів із заліза та емалі.

Ковальська обробка чорного металу в Україні, починаючи з часів Київської Русі, розвивалася в двох напрямках – як сільське і міське ремесло.

Особливої уваги заслуговує сільське ковальство. В кожному селі на краю дороги стояла кузня, де коваль кував плуги, підкови, коси і багато інших потрібних в господарстві залізних речей. Нелегке ремесло переходило переважно від батька до сина. Передавали не тільки інструменти, обладнання і кузню, а й професійні секрети: технологію виробництва, техніку обробки металу, окремі ремісничі тонкощі. Щоб стати добрим ковалем, учні навчалися не в одного, а у двох, трьох майстрів, переймаючи в кожного його секрети.

Ковалі здавна виготовляли зброю та різноманітні речі господарського призначення (сокири, ножі, молотки, лопати, сапи, лемеші, цвяхи, замки, клямки, залізні ворота й огорожі, стремена тощо). Важливими видами ковальства були підковка коней, а також оковка возів і особливо натягування залізних шин на колеса. Серед гуцулів поширеним було бляхарство – виготовлення прикрас та інших дрібних побутових речей із кольорових металів. Українські ковалі вміли плавити мідь та благородні метали, володіли майстерністю не тільки загартування металів із відпуском, а й цементації та зварювання.

Селяни з великою пошаною і водночас із певною упередженістю ставилися до ковалів як до чарівників-добродіїв, що володіють складним і таємничим мистецтвом перетворення металу на ті чи інші речі. Кузня на селі звичайно була місцем зібрання чоловіків, своєрідним клубом. Ковальський промисел в Україні існував аж до середини XX ст.

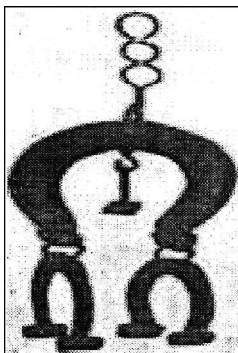
Міське ремесло XVIII–XIX ст. досягло високого художнього рівня, зазнаючи впливів мистецьких стилів (ренесанс, барокко, рококо, модерн). Часто ковалі виконували замовлення за

ескізами архітекторів чи художників, використовуючи прийоми народного ковальства, творчо переосмислюючи західноєвропейські взірці.

Ажурні композиції балконних решіток і віконних ґрат, брами, дверні замки і висячі колодки, садові і присадибні огорожі, флюгери і металеві шпилі збагачували пластику окремих житлових і адміністративних будинків та цілих ансамблів. Інтер'єр прикрашали сходові клітки, свічники і скрині [1, с.4].

Класицизм проникає в Україну з деяким запізненням. В кінці XVIII – першій половині XIX ст. активізується будівнича діяльність, пов'язана з розширенням номенклатури будинків, великий обсяг об'єктів сприяє розповсюдженню типового будівництва. Реалізує цей процес класицизм. Типове будівництво уніфікувало архітектурні деталі, використовуючи які архітектори мали безкінечне число композиційних варіантів, зберігаючи при цьому стильові особливості архітектури. Питома вага художнього металу в композиціях фасадів значно зростає. Окремі його типологічні різновиди, характерні для барокової архітектури (флюгери, кругла скульптура з металу) не використовуються. На фасадах будинків з'являються балкони, піднавіси, світільники. Садиби будинків огорожуються металевими решітками, що є своєрідним новаторством у порівнянні з попереднім періодом. Характерними особливостями композицій класицистичних решіток балконів і огорож стають: використання вертикальної дзеркальної симетрії, просте геометричне повторення, статичність композиції, трьохчастинне горизонтальне членування з рівними за висотою верхнім і нижнім фризом, або з перевищенням в декілька разів розмірів одного з них.

В композиціях решіток середини XIX ст. помітний вплив стильових форм готики, що відтворюється у використанні вертикальних розчленувань, стрілочастих арок, трьох-чотирьох листків в колі, графічність малюнку і лінійність кожної форми [3, с. 14-15]. На відміну від великих європейських центрів, де з розповсюдженням чавунного лиття кований метал практично зникає з фасадів, в класицистичній архітектурі України лиття знаходить застосування в державних, громадських спорудах і особняках аристократії, розташованих в центральних частинах міст. В цьому полягає одна із причин збереження традиційного ковальського мистецтва і його розквіт в останні десятиліття XIX ст. та на початку XX ст., що підтверджується низкою високохудожніх виробів художнього ковальства, яка збереглася на фасадах міських будівель другої половини XIX – поч. XX ст.

**Вивіска ковальського цеху м. Львів
(Метал. Кування, лиття. Поч. XIX ст.)**

В художньому ковальстві другої половини XIX ст. нові роботи багато втратили перш за все в техніці обробки матеріалу в порівнянні з попередніми взірцями різних стильових епох. В техніку ремесла проникли нові досягнення, які використовували для досягнення і прискорення роботи. Замість зварювання використовували пайку, товсті прутки з'єднували грубим kleпанням, декоративне листя не кували, а просто вирізали з відповідної товщини листа, гравірували по поверхні і припаювали. Форми і декоративні елементи довільно змінювались, в одному виробі змішувались стилі різних часів. Серйозним конкурентом ковальству залишалось ливарне мистецтво. Європейське художнє ковальство другої половини XIX ст. пережило кризу, але перші ознаки нової хвилі інтересу до використання художніх ремесел, в тому числі ковальства, з'явилися вже наприкінці XIX ст. [2, с. 118-119].

В останній чверті XIX ст. міста розбудовувались особливо інтенсивно. В українських містах будувались прибуткові будинки, промислові заклади, корпуси навчальних закладів, театри, лікарні, особняки. Роботи по благоустрою поставили перед архітекторами і художниками завдання пошуку відповідних засобів художньої виразності, які відповідали б образу і функціональним особливостям новозбудованих споруд. Зодчі знаходять вихід в зверненні до форми історичних архітектурних стилів минулого. В забудовах міст цього періоду зустрічаються споруди у формах романської, готичної архітектури, пізнього класицизму і російського зодчества допетровського часу, італійського і французького ренесансу, бароко. В Києві перевагу здобули форми пізнього класицизму і французького мистецтва XVII ст. і так званого «цегляного» стилю. Металу

відводиться роль декору і композиційного акценту фасаду [2, с.16].

В композиціях більшості решіток зберігається характерне для цього періоду трьохчастинне розчленування. Відмінність полягає в статичності, меншій прозорості та важковагових формах нижніх ярусів, в той час як верхні – динамічні, легкі та прозорі. Активно застосовуються елементи центральної симетрії. В ритмічних побудовах продовжує переважати лінійний ритм. На відміну від металу класичного періоду, повністю підпорядкованому стильовим формам архітектури, в побудовах другої половини XIX ст. використання металевих елементів і форм нерідко використовується за принципом декоративного вбрання фасаду, який перетворює їх в основну ланку загального декору. Набувають поширення мотиви кілець, спіралі, арабесок, квітів з шістьма, восьма пелюстками, бутонів листків, гілок, грон винограду, які ускладнювалися завитками еліпсоїдних медальйонів з багатогранниками. Частіше зустрічаються мотиви «плетінки», «зарослого» хреста, який застосовували в сакральних будинках або спорудах, включених в храмово-монастирські ансамблі. В останній роки XIX ст. в композицію ґрат почали вводити геометричний орнамент.

У другій половині XIX ст. лиття залишається переважною технікою, але при цьому спостерігається тенденція збільшення об'єму кованого металу в фасадах будівель. В художньому литті і ковальстві, які розвивалися десятиліттями, відчувається значний вплив українського народного мистецтва (обробка металу, вишивка, ткацтво), з яких запозичувались окремі принципи композиції, форми декору, технологічні прийоми обробки кованого металу.

За час свого існування професія коваля ручного кування зазнала значних змін. Скоротилась частка ручної праці. Використання газових печей та механічних молотів значно полегшили роботу коваля. В сучасних ковальсько-пресових цехах застосовуються засоби виробництва, які виключають важку ручну працю. Поруч з цим високохудожні ковані вироби виготовляються як і раніше із використанням ручного молотка, кліщів, ковадла і горна.

В XX ст. професія коваля знову стала престижною. Вироби ковалів ручного кування користуються великим попитом, а майстри цієї древньої професії – шаную серед людей. Професія коваля на сьогоднішній день є модною серед юнаків, адже хлопці завжди любили працювати з металом, а здобути в процесі навчання знання та вміння допомагають отримати непоганий матеріальний стимул для розвитку творчості.

У загальному обсязі художніх виробів з металу значну частину продукції становлять настінні прикраси, виконані техніками карбування та гальванопластики, що нерідко поєднуються з протравлюванням.

Для кращих зразків карбованих настінних прикрас характерне романтичне, піднесене звучання, вдале композиційне рішення, технічна довершеність. З кожним роком збільшується кількість майстрів, що працюють з металом, помітно зростає рівень їх художньої майстерності. Дальший розвиток та запорука успіхів металообробного художнього промислу полягає у зверненні до народних традицій.

Важливим осередком художнього кування в Україні є ковальські цехи при реставраційних майстернях Києва, Львова, Харкова та інших міст. В них працюють ковалі, архітектори, художники. Вони відтворюють образи споруд минулих віків, їх стильові особливості. Художнє ковальство на сучасному етапі переживає своє відродження в нових формах і образах, спираючись на крапці традиції минулих поколінь.

1. Головатий М. Будували повітову раду / М.Головатий // Західний кур'єр. – 1996. – №5. – С.4.

2. Боньковська С.М. Ковальство на Україні (XIX - початок XX ст.) / С.М.Боньківська. – К.: Наукова думка, 2003. – 184 с.

3. Жолтовський П.М. Художнє лиття на Україні XVI-XVIII ст. / П.М.Жолтовський. – К.: Наукова думка, 1973. – 132 с.

КОРОЛЬ В.Ю.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На сучасному етапі розвитку цивілізації природне середовище перебуває на межі своїх біологічних можливостей щодо забезпечення умов життєдіяльності людини. Це зумовлено, в першу чергу, тим, що природні системи та швидкість їх відтворюваності мають свої граничні обмеження, а техногенний тиск на них з року в рік катастрофічно прогресує.

Однією з нових теоретичних доктрин, що зробила спробу відповісти на сучасні виклики, є концепція сталого розвитку. Сутність її полягає у тому, що соціально-економічний розвиток має бути спрямований на гармонізацію еколого-економічного простору з урахуванням поточних інтересів і потреб кожної особистості і суспільства в цілому без загрози для інтересів і потреб майбутніх поколінь. Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних напрямків дослідження: економічного, соціального та екологічного.

Говорити про екорозвиток, розвиток без руйнування, необхідність стійкого розвитку екосистем науковці почали ще з 1960-х рр. У 1968 р. за ініціативою видатного італійського економіста і підприємця А.Печчеї було засновано Римський клуб. Це міжнародна неурядова організацією, що об'єднує науковців, економістів, бізнесменів з усіх

п'яти континентів, які переймаються найактуальнішими проблемами людства. Римський клуб формувався як незалежна експертна група для оцінки довгострокових наслідків існуючих проблем та перспектив розвитку людства, а також інтелектуального сприяння діяльності міжнародних організацій і національних урядів.

В 1972 р. опубліковано знамениту першу доповідь Римського клубу «*Межі зростання*» («*The Limits to Growth*»). Її авторами були Денніс та Донелла Медоуз, Йорген Рандерс і Вільям Бернс III. Саме у цій книзі були сформульовані основні принципи сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку людства. Вона була перекладена більш, ніж 30-ма мовами і видана загальним накладом понад 12 млн примірників.

Пізніше одна з членів авторського колективу – Донелла Медоуз – заснувала Інститут сталого розвитку (*Sustainability Institute*) у штаті Вермонт (США) з метою об'єднати дослідження глобальних систем з практичними демонстраціями сталого життя.

В 1980 р. за ініціативою Програми ООН по навколишньому середовищу (*UNEP*), Міжнародного союзу охорони природи і Всесвітнього фонду дикої природи прийнята «*Всесвітня стратегія охорони природи*». У ній підкреслювалося, що розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій і різноманітності природних систем Землі, від яких залежать біологічні види. Для цього необхідно: зберігати системи підтримки життя (життєзабезпечення), зберігати біорізноманітність і забезпечити стійке використання поновлюваних ресурсів.

У 1987 р. в доповіді «*Наше спільне майбутнє*» Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку під головуванням екс-прем'єра Норвегії Г.Х.Брундланд приділила основну увагу необхідності «*сталого розвитку*» як розвитку, який забезпечує погреби нинішнього покоління без завдання шкоди можливості майбутнього покоління задовольнити свої власні потреби. Це формулювання зазначеного поняття зараз широко використовується як базове в багатьох країнах.

Автором інноваційної економічної теорії сталого розвитку, системно висвітленої в монографії «*По за межам зростання: економічна теорія сталого розвитку*» («*Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*»), є провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля, колишній економіст Світового банку Г.Дейлі. Спираючись на визначення Комісії ООН та науковий аналіз, він логічно тлумачить термін «*сталлий розвиток*» як означення гармонійного, збалансованого, безконфліктного прогресу всієї земної цивілізації за науково обґрунтованими планами, коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується

комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації примусової експлуатації, бідності та дискримінації як окремої людини, так і груп населення.

Власне термін «*сталий розвиток*» має досить суперечливий характер. Дане поняття відповідає російському «*постоянный / стабильный*», проте у країнах СНД неабиякого поширення набув термін «*устойчивое развитие*». Англomовний оригінал розглянутого поняття – «*sustainable development*» – означає «*відтримуваний розвиток*». У будь-якому випадку термін перекладається у значенні «*сталий розвиток*», хоч і породжує різне розуміння його змісту.

В 1992 р. ідеї сталого розвитку були офіційно проголошені на Міжнародній конференції з навколишнього середовища і розвитку («*Саміт Землі*») у Ріо-де-Жанейро. Ця конференція розглядала оточуюче середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані і взаємозалежні області. У головному документі, прийнятому на цій конференції, «*Порядку денному на ХХІ століття*» («*Agenda 21*»), що розглядався в якості програми всесвітнього співробітництва, сталий розвиток пов'язується з гармонічним досягненням наступних цілей: 1) високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу; 2) задоволенні потреб людей і збереженні сталого розвитку протягом тривалого періоду.

Відомо, що після Конференції у Ріо, попри всі декларації досягти рівноважного стану між економічним ростом, соціальною спільнотою та навколишнім природним середовищем, цього так і не сталося. Навпаки, ситуація погіршилась і ускладнюється з кожним днем. Хоча спроби подолати кризові явища в соціальній, економічній та екологічній сферах на різних рівнях соціо-еколого-економічних систем (глобальному, національному, регіональному та локальному) робились неодноразово. Це також підтверджують міжнародні конференції, присвячені досягненню сталого розвитку, що проводились впродовж останніх двох десятиліть.

У грудні 1997 р. в Кіото (Японія) було підписано міжнародну угоду, що містить конкретні заходи по скороченню викидів газів, що викликають парниковий ефект. Цю міжнародну угоду, що отримала назву Кіотський протокол, підписали представники 38 країн та ЄС. Цей документ мав стати першим ефективним інструментом стимулювання сталого розвитку на різних рівнях розвитку суспільства – від глобального до регіонального.

Досить важливим з точки зору стимулювання сталого розвитку були рішення, прийняті на Міжнародній конференції з фінансування розвитку. Конференція проходила у Монтерреї (Мексика) 18-22 березня 2002 р. Глави держав і урядів країн світу, відзначаючи дефіцит ресурсів,

закликали досягти інтернаціонально погоджених цілей розвитку. Для цього вони запропонували використовувати такі інструменти: податкові важелі, інвестиції в економічну і соціальну інфраструктуру, розвиток ринків капіталу через банківські системи, проводити розсудливу бюджетну і грошову політику. Також зменшувати вплив інфляції, сприяти високим нормам економічного зростання, повній зайнятості, викориненню бідності, ціновій стабільності.

Наступним етапом втілення даних ідей на міждержавному рівні було проведення Світового саміту зі сталого розвитку («Саміт Землі-2002»). Саміт являв собою зустріч керівників країн та урядів світу на найвищому рівні в Йоганнесбурзі (ПАР) з 26 серпня по 4 вересня 2002 р. Зустріч дала змогу об'єднати велику кількість інтересів, які представляли як голови держав та урядів, так і керівники та експерти від кожної з головних груп. В ній взяли участь понад 22 тис. осіб, зокрема понад 8 тис. представників недержавних організацій, бізнесових структур та 4 тис. представників преси. На саміті було розглянуто результати, досягнуті країнами з виконання зобов'язань, взятих в 1992 та 1997 рр., оцінено успіхи на шляху просування до сталого розвитку. Саміт у Йоганнесбурзі дав змогу визначити цілі, часові рамки і зобов'язання з широкого спектру питань, які покликані змінити життя у всіх регіонах світу, у тому числі, деякі нові цільові показники, пов'язані із забезпеченням базовими елементами санітарії, використанням і виробництвом хімічної продукції та ін. Найважливішим результатом зустрічі стало те, що міжнародні зобов'язання були доповнені низкою добровільних партнерських ініціатив зі сталого розвитку.

У процесі підготовки до зустрічі та на самій зустрічі було оголошено про більш як двісті партнерських пропозицій, зосереджених у багатьох вирішальних напрямках сталого розвитку у всіх регіонах світу. Для реалізації цих партнерств було виділено значні обсяги фінансування. В рамках саміту уряди країн прийняли два основні документи: *«Йоганнесбурзький план з імплементації»* та *«Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку»*. На саміті було відмічено, що за минуле десятиліття рішення, прийняті з довілля охорони і переходу до сталого розвитку, багато в чому виявилися невиконаними.

Попри загальне економічне зростання, глобалізаційні процеси, що розвернулися, не принесли істотного поліпшення якості життя більшої частини людства, а допомога країнам, що розвиваються, скоротилася. Так, розвинені країни на фінансування заходів за рішенням екологічних проблем і розвиток виділяли бідним країнам світу в середньому не більше 0,3% від ВВП замість рекомендованих ООН – 0,7% (США, наприклад, відраховували засоби у розмірі 0,1% ВВП). У той же час уряди розвинених держав продовжували субсидувати національних виробників. Причому

бюджетні витрати зросли з 650 млрд дол. до 1,5 трлн дол. в рік. Цієї суми, як вважають експерти, сповна вистачало б для повного виконання заходів, намічених у порядку денному на ХХІ ст.

У 1990-2000-их рр. в Україні теж активізувалася розробка наукової проблематики, пов'язаної із запровадженням ідей та принципів сталого розвитку. Значний внесок було зроблено О.Ф.Балацьким, І.К.Бистряковим, П.П.Борщевським, Б.М.Данилишиним, Я.Я.Дяченком, Я.В.Ковалем, Л.Г.Мельником, Є.В.Мішеніним, Л.Я.Новаковським, О.М.Паламарчуком та іншими. Спостерігаються і спроби практичного втілення наукових напрацювань.

Таким чином, поява концепції сталого розвитку підірвала фундаментальну ідейну основу традиційної економіки – необмежене економічне зростання. Втілення даної новітньої концепції йде пліч-о-пліч з процесом глобалізації, оскільки вирішення наявних проблем можливе тільки силами загальносвітової спільноти. Не зважаючи на певні успіхи у реалізації положень доктрини сталого розвитку, провідні країни світу виявилися не готовими відмовитися від високих темпів споживання ресурсів планети, а міжнародні програми, які мають забезпечити перехід до збалансованого соціально-економічного розвитку людства, виконуються лише частково. Втім, незаперечний факт, що жодної адекватної альтернативи вищевказаній концепції немає.

ЛОЗОВСЬКА І.К., СІРИК В.Ю.

УКРАЇНА І ЄС: ІСТОРІЯ, РЕАЛІЇ, МАЙБУТНЄ...

Кожна національна держава у своїй зовнішній політиці намагається найбільш оптимально реалізувати свої національні інтереси. Взаємодіючи з іншими державами та їх об'єднаннями, кожна з країн впливає також на міжнародний клімат, визначає характер міжнародних стосунків.

На сьогоднішній день в Україні гострим питанням для населення є проблема вибору напрямку міжнародних відносин. З давніх часів політичними керівниками обиралися різні шляхи взаємодії з іншими державами: співпраця з європейськими країнами, Росією, східними державами тощо.

Історія відносин українських земель з європейськими державами є давньою. До факторів, що сприяли такій співпраці відносилися географічне розташування, економічні та військові інтереси. Історія нашої країни показує вигідну співпрацю політичних

лідерів зі світовою елітою. Наприклад, зовнішня політика Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Івана Мазепи, Богдана Хмельницького та інших, які вбачали розвиток дипломатії України у взаємовідносинах з Європою. Укладання міждинастійних шлюбів та підписання вигідних угод яскраво про це свідчили. Європа була і залишається одним із провідних партнерів України у сфері постачання товарів широкого вжитку, ареною збуту продукції. Українська інтеграція до Європейського кола дозволить підтримати та утвердити національний авторитет країни на міжнародній арені. З іншого боку, тісна співпраця з європейськими лідерами може спричинити експлуатацію України як сировинної бази.

Характерною рисою сучасного світового розвитку країн є активізація інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. Інтеграційні процеси є самі по собі складними, тому слід розібратись, що потрібно для ефективного входження в зону ЄС та з якими проблемами може стикнутись Україна на цьому шляху.

Європейське інтеграційне об'єднання – це об'єднання груп розвинутих країн, що взаємодіють, торгують та переміщують в середині угруповання товари, послуги, фактори виробництва та робочу силу.

Взагалі відносини України з ЄС були започатковані після здобуття незалежності України. Тоді вперше і пролунав заклик Євросоюзу до України підтримувати із державами-членами відкритий діалог та відкриті стосунки. Позиція України щодо Євросоюзу була сформована вперше на законодавчому рівні в Основних напрямках зовнішньої політики України, що були схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. Починаючи з цього моменту, Україна почала тяжіти до європейського інтеграційного об'єднання. Такі потяги прослідковуються й нині.

Невирішеність даного питання лише підкреслює його складність та невизначеність, оскільки ЄС несе за собою як переваги, так і загрози, які необхідно враховувати. Тому проаналізуємо найважливіші показники конкурентної країни: політичну, економічну та соціальну сферу.

Вигоди для України після вступу до ЄС в економіці – це макроекономічна стабільність, додаткові інвестиції в економіку країни, надання субсидій сільському господарству та отримання позитивного сальдо торговельного балансу. Але Україна має підвищити свої економічні показники до європейських стандартів, створити досить розвинутий ринок, закріпити тенденції до економічного зростання. Економічні перспективи передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві.

Економічна привабливість Євросоюзу для України полягає насамперед у можливості долучитися до високої культури ефективного ринкового господарювання і підняти до такого ж рівня власну економіку. Європа становить собою один із масштабних платіжоспроможних та інноваційних ринків, освоїти й заповнити який намагаються багато країн світу, у т.ч. США, Японія, Китай, Індія, Бразилія, Росія. Середній показник ВВП на жителя в ЄС майже у 8 разів вищий, ніж в Україні, і в 2,5 разів – ніж у Росії. У провідних країнах ЄС рівень економічного розвитку ще вищий.

Найхарактернішим показником ефективності економіки традиційно вважається продуктивність праці. За цим показником ЄС, особливо його провідні країни, посідає перші позиції у світі. Продуктивність праці в єврозоні у 2,5 рази вища, ніж у Росії, і в 4 – ніж в Україні.

Отже, економічна модель ЄС та рівень її ефективності – це рубіж, який має високе мотиваційне значення для України, цінний досвід для її розвитку.

Економічні недоліки передбачають для України втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів. Економічні загрози передбачають можливе переміщення до України шкідливих виробництв, використання України як сировинного придатку, як дешевої робочої сили.

Для України корисним є євроінтеграційний досвід країн Центральної та Східної Європи. Вступ до ЄС цих країн мав справити відчутний вплив на їхній економічний розвиток, як вони того й очікували. Але цього не сталося. Середньорічні темпи приросту ВВП тут за період їхнього членства в ЄС виявилися значно нижчими, ніж за такий самий період до вступу в ЄС. Особливо великі втрати динаміки відчули країни Балтії, Словенія та Угорщина. За вісім років до вступу в ЄС ці країни мали середньорічні темпи приросту ВВП від 4 до 7%, а після вступу – від 0,4 до 4%, тобто удвічі-втричі нижчі. В деяких інших країнах Євросоюзу проблеми виявилися ще серйозніші. Отже, негативні наслідки вступу в ЄС можуть мати як короточасний, так і тривалий характер.

В політичній сфері, будучи членом ЄС, Україна буде залучена до Спільної європейської політики безпеки та оборони (СЄПБО), яка гарантуватиме Україні державний суверенітет та територіальну недоторканість. Це передбачає стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин. Але існують і політичні загрози, наприклад, небезпека втягнення України у конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом. Політичні недоліки несуть із собою часткову втрату

суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан, оскільки між країнами ЄС існує конкуренція в деяких галузях. Тому потрібно буде переорієнтуватись на менш конкурентні галузі. Також негативним чинником буде погіршення взаємин із країнами СНД, а особливо із Росією, оскільки на сьогоднішній день перед Україною стоїть питання про співпрацю із Митним Союзом Росії, Білорусі та Казахстану.

Соціальні вигоди передбачають ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для вільного пересування населення, тобто шенгенська зона, яка передбачає вільне пересування осіб в межах ЄС, забезпечення високого рівня життя населення та інше. Соціальні перспективи мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

Соціальна привабливість євроінтеграції для України полягає у можливостях досягнення високих соціальних стандартів європейських країн. Середньомісячна заробітна плата в ЄС сьогодні майже у 9 разів вища, ніж в Україні, і у 4 рази вища, ніж у Росії. Така ж динаміка характерна і для пенсійного забезпечення. Важливим питанням для України є вихід на європейський стандарт оцінки робочої сили. На сьогодні робоча сила в Україні недооцінена порівняно з середньою в ЄС. Є потреба в освоєнні Україною інших соціальних стандартів країн ЄС (видатки на соціальний захист і соціальну допомогу).

Ще більш вражаюча ситуація з грошовими переказами українських трудових мігрантів з-за кордону. З країн ЄС в Україну щорічно від трудових мігрантів надходить близько 15 млрд. євро. Ця сума втричі більша за суму таких переказів із Росії. Загальний дохід українських мігрантів становить близько 35,3 млрд. дол. на рік, із яких вони щорічно перераховують в Україну 20-25 млрд. дол., що становить близько 10-12% ВВП країни. Виходячи з реальних можливостей України у забезпеченні зайнятості та доходів населення, такий високий міграційний статус ЄС для українців – безперечно, позитив.

Соціальні недоліки – це ускладнення візового режиму зі східними сусідами. Соціальні загрози несуть на меті поглиблення демографічного спаду, незаконна міграція та відплив кадрів.

Восени 2013 р. нами було проведено соціологічне опитування на предмет думки людей щодо можливості України стати членом Європейського союзу. В опитуванні приймали участь 140 мешканців міста Суми, серед яких 57% (80 осіб) –

чоловіки та 43% (60 осіб) – жінки різного віку. Результат виявився наступним: більшість опитуваних з числа молодого покоління виступили за інтеграцію України до ЄС, але більш зрілі люди, керуючись установленими стереотипами радянської доби, здебільшого не підтримують цей союз.

Розглянемо отримані результати більш детально. З-поміж чоловіків в опитуванні брали участь 40 осіб (50%) віком від 25 до 44 років та 40 (50%) – старше 44 років. Жінки були розподілені за таким же принципом (30/30). На питання «*Чи багато ви знаєте про Європейський Союз?*» 50% чоловіків відповіли, що багато знають щодо ЄС, 50% виявилися не дуже обізнаними у цьому питанні. Серед жінок маємо іншу ситуацію – 16% мають високий рівень знань, 84% знають не багато про Європейський Союз. Отже, жінки виявилися менш обізнаними щодо цього питання.

На питання «*Як ви ставитися до вступу України в Європейський Союз?*» 75% чоловіків відповіли, що підтримують цей вступ, 0% – проти вступу і 25% чоловічого населення не цікавить дане питання. Щодо жінок маємо інші результати – 66% підтримують інтеграцію України, 17% – не підтримують і 17% – не цікавить дане питання. Можна із впевненістю сказати, що більшість як чоловічого, так і жіночого населення все ж підтримує ідею європейської інтеграції України.

На питання «*Чи зміниться життя на краще після інтеграції України в Європейський Союз?*» отримані на ступні результати: 50% чоловіків відповіли позитивно; 37% – обрали теж позитивну відповідь, але з умовою, що український уряд якісно виконуватиме домовленості з ЄС; 13% – поставилися байдуже до можливих змін. Серед жінок позитивну відповідь дали 66% опитаних, 17% – вважають, що життя не зміниться, а 33% – припустили можливість позитивних змін за умови виконання урядом домовленостей з Європою. Таким чином, більшість опитуваних людей все ж мають надію або впевненість, що життя повинно змінитися на краще за умови тісної співпраці України з Європою.

Отже, сьогодні Євросоюз продовжує динамічно змінюватись. З одного боку, це може позитивно вплинути на оздоровлення економіки, фінансової та соціальної сфери європейської спільноти, а з іншого – може спровокувати відцентрові, національно-егоїстичні процеси. У цій ситуації Україні, напевно, не варто кидати великі економічні втрати на вітгар суто політичних рішень із непевними наслідками. Україні треба мати політику і стратегію гідного руху до європейських цінностей.

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ В СИСТЕМІ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Спадкове право в системі римського приватного права і в сучасних правових системах є одним з найважливіших інститутів та займає вагоме місце між речовими і зобов'язальними правовідносинами. Істотне значення спадкових правовідносин зумовлено також тим, що об'єктом спадкування є право власності. Питання про те, яке майно залишається після смерті померлого власника, кому воно має перейти, в якому порядку та обсязі, з найдавніших часів і до наших днів залишаються в центрі уваги суспільства і держави, законодавців і дослідників, кожної людини, оскільки вони тією чи іншою мірою стосуються суспільних інтересів.

Перехід майна померлого (наступництво) до інших осіб можливий за однією із двох правових підстав – за заповітом або за законом. Припускають, що спадкування за законом виникло раніше спадкування за заповітом.

Закони XII Таблиць визначають такий термін як заповіт – це акт, який усував порядок законного спадкування. Існують наступні визначення заповіту:

- це одностороннє волевиявлення на підставі якого можуть виникати певні права та обов'язки;
- це розпорядження майном з відкладною умовою;
- це одностороннє волевиявлення, на підставі якого можуть виникнути права та обов'язки у спадкоємців;
- це розпорядження власника своїм майном на випадок смерті.

У римській класичній сім'ї єдиним і повновладним власником її майна був *paterfamilias*, і тільки він міг ним розпоряджатися, зокрема, на випадок смерті вказати, кому має перейти після смерті майно, в яких частках, в якому порядку тощо.

Для визнання за заповітом юридичної сили він повинен був відповідати таким вимогам:

1. Заповіт повинен бути укладений у встановленій формі;
2. Заповіт має бути складений особою з активною заповітною правоздатністю;
3. В заповіті повинні бути вказані конкретні спадкоємці, які володіють пасивною працездатністю.

Пізніше заповіт вважався недійсним якщо:

1. Спадкоємець втрачає право або помирає раніше, ніж заповідач;

2. Заповіт буде знищений самим заповідачем шляхом заяви в суді або перед трьома свідками;

3. Буде складений новий заповіт.

Заповіт, укладений суворо до вимог закону, все ж міг бути скасований або частково змінений до відкриття спадщини самим заповідачем. Він міг скласти новий заповіт, доповнити його або змінити. Пізніше складений заповіт скасовує раніше складений у частині, що суперечить раніше складеному.

Форма заповіту в різні історичні періоди була різною. Найбільш формалізованою і громіздкою вона була в античний період, потім поступово спрощувалася. Однак, навіть в юстиніанівську епоху вона залишалася досить складною.

Кожному історичному періоду відповідала своя форма заповіту. В давньому *juscivile*, в республіканський та імператорський періоди були різні форми заповіту. В імператорський період і у «*праві Юстиніана*» розрізняли дві основні форми заповіту: приватний і публічний.

Приватні заповіти складалися без участі органів державної влади. Якщо ж в їх складанні брали участь органи державної влади — це були публічні заповіти. В свою чергу, приватні заповіти могли бути письмовими та усними, тобто розрізнялися за формою волевиявлення. При складанні усного і письмового заповітів вимагалася присутність семи, а в деяких випадках навіть восьми свідків. Це надавало заповідальному акту урочистості. Свідками могли бути тільки вільні й дієздатні особи. Процес здійснення заповідального акта був безперервним з самого початку і до повного завершення.

При складанні письмового заповіту спадкодавець повідомляв свідкам, що в цьому документі його заповіт, підписував його сам і давав для підпису свідкам, які засвідчували свої підписи печатками. В разі усної форми заповіту заповідач повинен був висловити свою волю вільно, чітко і зрозуміло словами або знаками. Якщо заповідач назвав одного або всіх спадкоємців, заповіт вважався складеним. Свідки, що були присутні при складанні заповіту, могли записувати висловлену волю, але для дійсності заповіту це не мало ніякого значення. З часом письмова форма заповіту переважає усну. Письмовий заповіт підписували заповідачі; за неписьменного заповідача підписувався восьмий свідок.

Окремим видами заповітів були:

1. Заповіт сліпих (потрібна була наявність восьми свідків);
2. Заповіт, складений в селі (потрібна була наявність п'яти свідків);
3. Солдатський заповіт (обмежень щодо форми не було);

4. Заповіт під час епідемії (свідки могли перебувати в різних кімнатах із заповідачем).

Змістом заповіту мало бути обов'язкове призначення спадкоємця; можна було призначити кількох спадкоємців; якщо заповідач не визначав конкретно долю кожного спадкоємця, кожний із спадкоємців діставав рівну частку.

Якщо хтось із спадкоємців вибував, його частка розподілялася між іншими спадкоємцями за правом прирощення часток (*jus ac-crescendi*).

В тому випадку, коли призначений спадкоємець з будь-якої причини не одержить спадщину, заповідач з метою попередити спадкування за законом міг призначити іншого спадкоємця. Таке умовне призначення спадкоємців називається субституцією.

Письмова форма дає права на володіння спадковим майном усім тим, хто вказаний в заповіті, але його повинна посвідчувати уповноважена особа. Також цей заповіт мав скріплятися низкою печаток (преторські заповіти).

З імператорського періоду розпочинають діяти публічні форми заповітів. Їх також було два види. За однією формою заповідач міг висловити свою волю в суді, її заносили до протоколу, який зберігався в архіві суду. За другою формою він міг передати свою останню волю, виражену письмово, імператорові, який і оголошував її після смерті заповідача.

В окремих випадках передбачалися більш складні або, навпаки, спрощені форми заповітів. Однак при всій їх різноманітності в усі часи можна було простежити єдиний принцип – заповіт складався особисто заповідачем, а не його представником.

Призначення спадкоємців – основний елемент змісту будь-якого заповіту. Якщо в ньому містилися вказівки, кому і в яких частках мало перейти майно померлого, але не називалося ім'я спадкоємця, заповіт вважався недійсним. Спадкоємцем можна було призначити лише особу, яка мала пасивну заповідальну правоздатність. Передусім вона мала бути конкретною – *personacerta*. До невизначених належали юридичні особи і постуми – особи, зачаті при житті заповідача, однак народжені після його смерті. Юстиніан визнав за можливе призначати і цих осіб спадкоємцями за заповітом.

Не могли бути спадкоємцями за заповітом жінки після смерті осіб, які володіли майновим цензом в 100 тисяч сестерцій і більше. Цю норму було спрямовано проти «марнотратства» жінок, що належали до вищих верств. Не мали пасивної заповідальної правоздатності діти державних злочинців, перегрини, віровідступники, еретики та ін.

У деяких випадках могли бути спадкоємцями за заповітом раби. Це передбачало відпущення їх на свободу. Вони не могли відмовитися від спадщини і брали на себе всі борги свого господаря. Якщо раба до відкриття спадщини відчужував власник, то він приймав спадщину за наказом свого нового господаря, якому й переходила спадщина. Якщо раба до відкриття спадщини відпускали на волю, то він сам був спадкоємцем і самостійно вирішував питання про прийняття спадщини чи про відмову від неї.

Деякі особи, що мали пасивну заповідальну правоздатність, не завжди могли одержати спадщину за заповітом. Наприклад, чоловіки віком 25-60 і жінки 20-50 років, які не були у шлюбі, одержували спадщину тільки після найближчих родичів, а також за умови, що вони взяли шлюб протягом 100 днів після відкриття спадщини. Ці обмеження було введено законами Августа з метою боротьби з небажанням брати шлюб і бездітністю.

Важливим принципом римського спадкового права, який залишався практично незмінним в усі часи римської історії, була свобода заповіту. Заповідач мав право призначити спадкоємцем на свій розсуд будь-кого зі своїх родичів або й зовсім сторонніх осіб. Свобода заповіту була відома вже Законам XII таблиць, в яких проголошувалось: *«Як хто розпорядився на випадок своєї смерті щодо свого майна або піклування (над підвладними йому особами), хай те так і буде непорушним»*.

Поступово виникає необхідність розумно обмежити свободу заповіту. Спочатку це зводилося до того, що заповідач, оголошуючи на народних зборах своє розпорядження, зобов'язаний був згадати поіменно всіх безпосередньо підвладних – *heredessui*. При цьому він міг позбавити їх спадщини, вказавши підвладних синів поіменно, а дочок – загалом: *«Всіх останніх позбавляю спадщини»*. Але розрахунок був на те, що публічно позбавити спадщини своїх підвладних (передусім дітей) заповідач не наважиться. Від такого нерозважливого кроку його мала утримати загроза громадського осуду. Таким чином виникло *«процесуально-необхідне спадкування»*, яке полягало у необхідності додержуватися процедури позбавлення спадщини під загрозою недійсності заповіту.

Отже спадкування за заповітом було дуже поширене на протязі всієї історії Риму. Заповіт зберігав риси формалізму, проте у класичний період складається тенденція збереження сили заповіту за допомогою його тлумачення. Спадкування за заповітом у римському приватному праві, зберігши саму суть та деякі деталі, дійшло до наших часів та широко використовується у нинішньому суспільстві.

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО В ДАВНІЙ МЕСОПОТАМІЇ ТА ІНДІЇ ЗА ЗАКОНАМИ ХАМУРАПІ ТА МАНУ

Зобов'язальне право – одна з найважливіших підгалузей цивільного права, норми якої регулюють широке коло відносин, головне місце серед яких належить відносинам майнового обігу. Йдеться про договірні відносини, пов'язані з передачею майна від однієї особи до іншої у власність або у користування, виконанням робіт та наданням послуг тощо. Крім договірних відносин, зобов'язальне право регулює відносини, що виникають, зокрема, й односторонніх правомірних дій, заподіяння шкоди, безпідставного збагачення та інше [1].

Становлення інституту зобов'язального права на сучасному етапі потребує глибокого історичного осмислення. Саме тому, для нормального функціонування інституту зобов'язального права сьогодні, розглянемо основні риси зобов'язального права на прикладі держав Стародавнього Сходу, а саме Стародавньої Месопотамії та Індії.

Найвідомішим, найповнішим збірником законів усієї Месопотамії є кодифікація царя Хаммурапі, яку й донині вважають одним з найдавніших збірників правових норм в світі.

Зобов'язання у Месопотамії виникали з договорів і правопорушень. Договірне право було достатньо розвиненим, оскільки існувала чітко регламентована ціла система договорів, що свідчать про високий ступінь розвитку обігу, товарно-грошових відносин, а також про значну роль лихварства. Для укладення договорів не вимагали дотримуватись якоїсь обрядовості, складних процедур. Вони переважно укладались просто, без зайвих формальностей в усній або письмовій формі, обов'язково при свідках. Незважаючи на поширення двох форм складання договорів все таки переважала письмова форма. Очевидно, були вироблені певні формуляри як для угод, так і для інших ділових паперів. При укладенні деяких з них вимагали ще й присяги, яка підкріплювала непорушність угоди. Сторони стверджували угоду прикладанням своїх печаток або підписами. Копії (або основні тексти) договорів зберігали у храмах [2, с.205-225].

За невиконання договорів передбачалась різна відповідальність. У ранню епоху боржник, зазвичай, відповідав своєю особою й ставав рабом. Така відповідальність в епоху Першої Вавилонської династії збереглась тільки стосовно договору позики. В інших випадках порушення договору передбачало лише майнову відповідальність.

У законах Хаммурапі було закріплено різні аспекти суспільних відносин, які виникають при укладанні договорів купівлі-продажу як рухомих, так і нерухомих речей, обміну, найму (як речей, так і послуг), позики, доручення, товариства.

Месопотамське право визнавало і таку підставу виникнення правових відносин, як зобов'язання з приводу заподіяння шкоди. Йдеться про протиправне завдання шкоди майну або здоров'ю особи. Це зобов'язувало винного у певних чітко визначених випадках відшкодувати потерпілому збитки.

В Індії одним з найдавніших збірників релігійних, етичних, моральних і правових норм стали «*Закони Ману*». Зобов'язальні відносини розроблені в ньому доволі детально. Вказані наступні договори: купівлі-продажу, позики, зберігання, наймання (особистого і речового), дарування, обміну тощо. В основному, в законах говориться про зобов'язання із договорів, але про форму укладення нічого не сказано. При вирішенні спорів належало покликатися на свідків, отже їх присутність була обов'язковою. Якщо свідків не було, то застосовували клятву й ордалії. Водночас були встановлені умови дійсності договору. Не вважали чинними договори, укладені з душевнохворими, дітьми, рабами, нетверезими, за допомогою обману, насильства, а також укладені всупереч законів і звичаєві.

Щодо деліктів, то вони були відомі і давньоіндійському праву. Так пастух відповідав за втрату чужої худоби (якщо не міг довести непричетність до цієї втрати); винні особи несли відповідальність за оранку чужого поля, вирубку дерев, кущів; за шкоду, завдану візником під час їзди по вулицях міста (відповідав не тільки кучер, а й його власник), та інше [3, с.108-119].

Таким чином, як ми бачимо між зобов'язальним правом обох країн є як спільні, так і відмінні риси. По-перше, на відмінну від законів Хаммурапі, де чітко визначалася форма укладання договору, в законах Ману про це не було зазначено. Спільним було те, що договори обов'язково укладалися у присутності свідків. Законами Ману чітко визначено коло осіб, які не могли укладати договори. У свою чергу закони Хаммурапі закріплювали лише певні обмеження, зокрема стосовно речі, яка продається (наприклад, воїни і чиновники не могли продавати землі та будинки, одержані від царя за службу, як і рабів, робочу худобу тощо) (ст.35, 36); вдова не могла продати, дарувати майно, що становило її посаг (ст.150, 171) або дарунок чоловіка. Така ж заборона стосувалася і майна (шерікту), яке батько передавав своїй дочці-жриці. Без дозволу батька вона не могла його відчужувати [4].

Наступною відмінною рисою є те, що закони Ману мали кастові обмеження стосовно договорів купівлі-продажу. Також в Індії не набула поширення угода продажу рабів, оскільки торгівля людьми вважалася найбільш ганебною з усіх видів торгівлі. За це загрожувало вигнання з касты. Протилежною ситуація була в Месопотамії оскільки закони Хаммурапі повністю регламентували даний вид торгівлі.

Спільним стосовно договорів позики було існування боргового рабства, яке не носило пожиттєвий характер. Однаковою була й практика застави майна для гарантування своєчасного виконання угоди. Стосовно договору позики закони Хаммурапі давали дещо ширші казуси, які закріплювали положення що попереджували зловживання лихварів, регламентували випадки зловмисних дій кредитора.

Зобов'язання як за законами Хаммурапі, так і за законами Ману виникали не лише з договорів, а й правопорушень. У разі заподіяння шкоди майну чи здоров'ю іншої людини в обох країнах винний зобов'язувався у певних чітко визначених випадках відшкодувати потерпілому збитки.

1. Зобов'язальне право. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Тищик Б.І. Історія держави і права країн Стародавнього світу: навч. пос. / Б.І.Тищик. – Л.: Світ, 2001. – 384 с.

3. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. пос. для студентів юрид. вузів та факультетів / О.О.Шевченко. – К.: Вентурі, 1997. – 308 с.

4. Закони Хаммурапі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/hammurap.htm>.

5. Закони Ману. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eraved.com.ua/manu.php?id=403?#is>.

ПОСТЕЛЬНЯК О.О.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ

Спортивне орієнтування – вид спорту, суть якого полягає в орієнтуванні на місцевості за допомогою карти і компаса та найшвидшого знаходження заданих контрольних пунктів. Це складний та багатокомпонентний вид спорту, в якому для досягнення високого результату необхідно в рівній мірі володіти фізичною, тактичною, технічною, психічною та інтегральною підготовкою. Існує багато видів спортивного орієнтування: бігом, на лижах, на велосипедах, рогейн (добове орієнтування), трейл

(орієнтування по тропях). Учасники змагаються у таких видах: спринт (1,5-4 км), середня дистанція (5-8 км), довга дистанція (9-20 км) та естафета. Довжина дистанції визначається в залежності від віку та статі спортсмена.

Орієнтування зародилося у Скандинавії як елемент підготовки військових наприкінці ХІХ ст., а вже як спорт, остаточно сформувалось у Норвегії в 1897 р. Тоді, 13 травня поблизу Бергена, були проведені перші задокументовані змагання з цього виду спорту, в яких вперше приймали участь не тільки військові, але і цивільні спортсмени. А от першим відомим переможцем став Педере Фоссума у змаганнях поблизу Осло (Норвегія) 31 жовтня 1897 р. 6 лютого 1899 р. стартують перші змагання з орієнтування на лижах у Трондхеймі (Норвегія).

На початку ХХ ст. ініціативу розвитку орієнтування підхопили шведи, а за ними й фіни, які у 1905 р. створюють «*Союз орієнтувального спорту*» – фактично першу в світі федерацію. Саме ця організація починає проводити перші естафети Оулу-Хельсінки (орієнтування бігом) та Порво-Хельсінки (орієнтування на лижах).

Після першої світової війни починається другий етап розвитку спорту. 25 березня 1919 р. біля Стокгольму майор Ернст Кілландер організує перші великомасштабні змагання, у яких приймають участь 220 учасників. Саме під керівництвом Кілландера розробляються перші правила та принципи спортивного орієнтування, за що його заслужено вважають «*батьком*» цього виду спорту.

У 1931 р. в Осло проводяться перші міжнародні змагання, в яких беруть участь команди Швеції та Норвегії. А вже за три роки орієнтування починає розвиватись у Швейцарії, Угорщині та СРСР.

Третій етап розвитку спорту починається після Другої світової війни. В цей час ним активно починають займатися у Новій Зеландії, Австралії, країнах Європи, Азії, Північної Америки. У травні 1949 р. проводиться перша міжнародна конференція в Сандвікені (Швеція), в якій беруть участь 11 країн. На ній обговорюються правила та стандарти спортивного орієнтування. У 1958 р. відбувається друга конференція в Будапешті (Угорщина), яка вирішує питання встановлення єдиних правил, а у 1959 р. у Швеції – третя, на якій обговорюється питання, щодо проведення чемпіонату Європи та створення міжнародної федерації. У 1961 р. на установчому з'їзді в Данії була створена Міжнародна федерація орієнтування (*IOF*), до якої увійшли Болгарія, Угорщина, НДР, Данія, Норвегія, ФРН, Фінляндія, Чехословаччина, Швейцарія і Швеція.

Спортивне орієнтування в Україні почало свою історію у травні 1963 р., коли у м. Каневі пройшов перший чемпіонат України, в якому приймали участь збірні команди областей, а також збірні команди Одеси та Києва. Проводила змагання Українська республіканська рада з туризму та екскурсій. У командному заліку перемогла команда Одеси, а у індивідуальному перемогу святкували Еллаїда Степаненко (Одеса) та В'ячеслав Смірнов (Київ). Другий чемпіонат України відбувся у с. Яремче (Івано-Франківська обл.), третій – у с. Катюжанка (Київська обл.). Далі чемпіонати України проводилися щорічно, за винятком 1970 р., коли через епідемію холери були скасовані всі масові заходи в Україні.

У жовтні того ж 1963 р. поблизу Ужгорода біля Невицького замку були проведені I Всесоюзні змагання зі спортивного орієнтування, у яких приймали участь збірні команди всіх союзних республік, а також найбільших міст СРСР (від України це були збірні Одеси та Києва). Нажаль, українцям не вдалось вибороти нагород у цих змаганнях: майже всі нагороди забрали спортсмени з Прибалтійських республік.

У 70-х роках ХХ ст. орієнтування в Україні нарешті виокремилось у самостійний, популярний вид спорту. У 1964 р. створена федерація спортивного орієнтування України. Першим її президентом став Анатолій Бірюков – бойовий офіцер, учасник Великої Вітчизняної війни, професійний топограф. Другим – Михайло Горностайпольський, який пробув на цій посаді 12 років поспіль. Завдяки йому Україна отримала право на проведення Чемпіонатів СРСР у Черкасах, Сумах та Чернівцях.

Вперше на міжнародній арені збірну СРСР, до складу якої входили і спортсмени з України, побачили у Чехословаччині у 1965 р., а починаючи з 1967 р. виступи команди за кордоном стали регулярними.

У 1966 р. в *«Єдину Всесоюзну спортивну кваліфікацію»* вводяться нормативи кандидата в майстри спорту та майстра спорту зі спортивного орієнтування, виконати які було надзвичайно складно. Першим майстром спорту СРСР від України стала Зоя Єгорова з Харкова.

З 1969 р. на території України проводяться чемпіонати зі спортивного орієнтування на лижах. Першими чемпіонами в цьому виді стали Галина Бордуліна (Харків) та Володимир Лабан (Київ).

Видатними українськими спортсменами цього часу були: Ю.Омельченко, Н.Вінницька, О.Михайлов, Р.Слободянюк, А.Слободжанінов, А.Мальчик, М.Люклян, М.Пугач, В.Заєрко, Л.Олексин, Т.Денисенко та інші.

Після розпаду СРСР орієнтування в Україні, у зв'язку з економічною кризою, дещо занепало. Та через деякий час, завдяки зусиллям ентузіастів, українські спортсмени знову стали брати участь у міжнародних змаганнях і досягати успіхів на етапах Кубка світу, чемпіонатах світу та Європи. У 1995 р. Юрій Омельченко (Чернівці) стає першим українцем – переможцем чемпіонату Світу на змаганнях у Німеччині, а у 2003 та 2004 рр. посідає другу сходинку п'єдесталу пошани на змаганнях цього ж рангу. Згодом, за визначні досягнення у спорті він отримує звання Заслужений майстер спорту України. У 1996 р. на чемпіонаті Світу серед студентів Р.Федотов (Харків), В.Щербіна (Київ), С.Русецький (Житомир) та О.Михайлов (Цюрупинськ) у складі естафетної команди стали переможцями, а О.Михайлов завоював ще й срібло в індивідуальному заліку.

Історія виступів української команди на юніорських чемпіонатах світу налічує трохи більше нагород. Так у 1999 р. жіноча естафетна команда посіла почесне третє місце. До її складу увійшли Н.Потопальська (Калуш), В.Плохенко (Херсон) та І.Купріянова (Мукачево). А у наступному році Н.Потопальська поповнила свій актив другою бронзовою медаллю. У 2005 р. на горизонті цих змагань засяяла нова українська зірка – Р.Глібов (Дніпропетровськ). Свій рахунок він розпочав із золотої медалі в особистому заліку та в наступному році додав до неї ще й бронзу. У 2013 р. жіноча естафетна команда у складі Д.Москаленко (Суми), О.Постельняк (Суми) та М.Поліщук (Калуш) зробила спробу наблизитись до своїх попередниць і виборолла шосте місце.

Суми є провідним центром розвитку орієнтування в Україні. Майже щороку, починаючи з 1995 р., коли О.Михайлов почав виступати за збірну Сумської обл., до складу національних збірних різних рівнів входять спортсмени сумської школи орієнтування: О.Михайлов, В.Дудка, М.Довженко, Д.Дуркін, Ю.Іваненко, Є.Кандибей, С.Литовченко, О.Гринько, О.Слута, А.Калініченко, С.Король (Рибачук), А.Панченко, О.Панченко (Резниченко), М.Щербаков, А.Яцина, Д.Карпенко, Ан.Панченко, О.Постельняк, Д.Москаленко, М.Прокопенко, Д.Болгов, Ю.Сердюк. Також Суми славляться своєю суддівською бригадою, яка вважається найкращою в Україні.

1. Константинов Ю.С. Из истории отечественного спортивного ориентирования (1963-2013 гг.): монографія / Ю.С.Константинов. – М.: АНО «ЦНПРО», 2013. – 680 с.

2. Тимків Б.В. Штурми лісових трас / Б.В.Тимків. – Б.: «Галія», 2012. – 424 с.

3. <https://www.youtube.com/watch?v=SXwVAwCH7Zo>

4. <http://orunner.ru/orienteering/istoria-orientirovaniia>

5. http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/vpnu_fiz_kult/2011_13/4_Galan.htm

6. <http://sport-invent.com.ua/blog/entry/210-istoria-sportivnogo-orientirovania.html>

З ІСТОРІЇ ТА СЬОГОДЕННЯ СЕЛА СТЕЦЬКІВКИ

Село Стецьківка зараз належить до Сумського району Сумської області. Воно було засноване козаками з Правобережної України під час заселення Слобожанщини у XVII ст. У праці архієпископа Філарета читаємо: *«Стецьковка основана в 1659 году. Основатели были черкасы: Стецко, Переяславец, Рудень, Чайкин, Чугаев; так между этими казаками Стецко был летами старше и почетнее по службе казацкой, то и основанный им хутор стали называть Стецьковым. Этот Стецко, оставивший свое имя Стецьковке, без сомнения, никто другой, как известный по акту 1659 года сумской атаман Стецко»* [1, с.298].

Стецьківка розташована за 12 кілометрів на північ від Сум у долині річки Олешня. Село налічує близько п'яти тисяч мешканців. Його 15 вулиць поряд з офіційними назвами зберегли мальовничі і промовисті назви давніх часів: Безводівка, Лука, Засоснівка, Долина, Байрачок, Причепилівка, Шлях, Куток, Вигін, Зайці... Село оточують кілька лісів, деякі з них зберегли імена колишніх власників: Дерев'янка – Дерев'янчине, Ладага – Ладигене [2].

Долина річки Олешня багата на корисні копалини: глину, пісок, крейду, які здавна активно використовувало у своїй господарчій діяльності населення, а згодом і будівельна промисловість.

Першим промисловим підприємством у селі Стецьківка став спиртовий завод. Він почав працювати з 1835 р. [3, с.557]. Його засновником був колишній полонений француз Де Конор, який потрапив до Стецьківки після франко-російської війни 1812 р. і став заможним землевласником. Його нащадки володіли підприємством до революційних подій 1917 р.

У січні 1918 р. в Сумах і навколишніх селах, в тому числі і в Стецьківці, було встановлено радянську владу. Та 1 квітня 1918 р. ця територія була зайнята кайзерівськими військами, а після їх витіснення до влади прийшли збройні формування Директорії. На початку січня 1919 р. знову повернулася Червона армія, яку в серпні цього ж року витіснили денікінці. Саме вони повернули націоналізований раніше Стецьківський спиртозавод його колишньому власнику з родини Де Конорів. Для працівників

запровадили 12-ти годинний робочий день. Ця влада трималася до початку зими 1919 р., коли у село прийшла 41-а стрілецька дивізія Червоної армії. Настали радянські часи [1, с.298].

Через початок війни в 1941 р. більшість обладнання заводу довелося евакуювати. Втім, під час окупації німцям вдалося частково відновити об'єкт і отримувати продукцію. В 1943 р. під час відступу, німці майже повністю зруйнували завод. Після звільнення села група людей за короткий час відбудувала всі заводські споруди і вже 15 квітня 1944 р. відбувся урочистий пуск заводу. На початку ХХІ ст. підприємство припинило свою діяльність.

Цікавий той факт, що у лісі між Кардашівкою і Стецьківкою у 1944 р. стояла новосформована польська військова частина [2]. Свого часу у Варшаві навіть була видана книга *«Від Стецьківки до Ельби»*, присвячена бойовому шляху солдат 1-ї армії Війська Польського.

Стецьківський плодоконсервний завод засновано на початку ХХ ст., коли було збудовано декілька овочесушарок. У 1920-ті рр. ці сушарки об'єднано в одну. У післявоєнні роки і значно пізніше зросла і зміцніла матеріальна база підприємства: з'явилися нові цехи та приміщення, розширювалося виробництво. Було освоєно та впроваджено у виробництво більше сорока нових видів продукції. У період незалежності цей завод закритися.

У 1972 рр. у Стецьківці за рахунок пайових внесків 25 господарств збудували міжколгоспний комбикормовий завод [3, с.557]. Починаючи з 1992 р. у зв'язку з перебудовою економіки країни виробництво різко скоротилося: потужність заводу задіяна менше, ніж на 20 відсотків.

Стецьківське звірогосподарство засновано 1969 р., коли було завезено першу партію поголів'я – 250 норок. Згодом середнє поголів'я цих тварин складало близько 16 тисяч. Територія господарства займала 17 гектарів. Хутро використовувалося вітчизняними виробниками та експортувалося. Звірогосподарство припинило свою роботу 1996 р. [1, с.304-306].

Цікава історія розвитку сільського господарства Стецьківки у радянський період. Під час початку колективізації у 1929 р. місцеві селяни чинили активний збройний спротив. Першого голову організованого колгоспу вони вбили [3, с.557]. Але вже у 1930 р. на території села було утворено п'ять колективних господарств: ім. Сталіна, ім. Куйбишева, *«Нове життя»*, *«Зірка»*, ім. Чапаєва. Усі разом мали два млини на дизельних двигунах, близько 20 вітрякових млинів. Були також олійниця, 18 ковалень і майстерень.

У 1951 р. п'ять колгоспів об'єдналися в один. 26 серпня 1976 р. цей колгосп ім. Горького реорганізовано у однойменний радгосп, а з 1978 р. господарство стало радгоспом-заводом, який проіснував до 1990-их рр. На сьогодні тут діють кілька приватних агрофірм.

За часів Російської імперії діти стецьківських селян мали змогу навчатися у церковно-парафіяльних школах, які діяли при місцевих храмах: Іллінській та Дмитрівській церквах. Навчання не було обов'язковим і тривало два роки, точніше – дві зими, оскільки в літній час селянські діти допомагали у господарстві. Навчання проводилося російською мовою, обов'язковим предметом був *«Закон Божий»*.

Після революції тут працювала семирічна школа, а з 1934 р. – середня школа з інтернатом для учнів з інших сел. Під час війни двоповерхову споруду школи підірвали німці, а у повоєнний час були збудовані дві школи: неповна середня і середня. В них працювали вчителі фронтовики: П.А.Чайка, М.М.Рудоменко, В.Л.Генайтус, М.М.Клюшник, О.Я.Андрієнко. Серед випускників Стецьківської середньої школи – Герой Радянського Союзу Семен Артемович Сидоренко, заслужений лікар СРСР Іван Хомич Дерев'яненко, заслужені вчителі України Павло Андрійович Чайка і Віра Іванівна Піскова [1, с.299-300].

У центральній частині села на початку ХІХ ст. були закладені дві кам'яні церкви. За істориком Щековим, Воскресенська (пізніше Іллінська) церква була закладена у 1818 р., а Дмитрівська – в 1835 р. Головною вважалася Іллінська церква, тому що була вона більшою і красивішою. Церква діяла до 1935 р., а вже 1936 р. її почали розбирати. Ікони та церковний інвентар були розбиті. Цеглу з неї вивозили в село Рибці на будівництво школи та сільського клубу. В 1935 р. Дмитрівську церкву також закрили і перетворили на зерносховище. У 1942 р. під час німецької окупації тут тимчасово були відновлені богослужіння [1, с.301]. З 1991 р. храм відновив свою діяльність. Останніми роками відбувається його ремонт.

Отже, непроста, багата і драматична історія цього прекрасного слобідського села продовжується.

1. Мій край Слобожанський: збірник історико-краєзнавчих матеріалів. – К.: Видавничий дім «Фолігрант», 2006. – 356 с.,іл. – (Сер. «Малі міста – велика слава»).

2. Зі спогадів Піскової Віри Іванівни, 1935 р.н., жительки с. Стецьківка.

3. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Сумская область / Редкол.: Пред. П.Т.Тронько, И.Я.Макухин. – К: Украинская советская энциклопедия, 1980. – 698 с.

СЛІД Т.Г.ШЕВЧЕНКА В КАЗАХСТАНІ

Сьогодні, напередодні 200-ої річниці від дня народження Тараса Григоровича Шевченка, хочеться якомога більше знати про його сповнене трагізму і болю життя, всі сторони таланту Кобзаря. Сучасна Шевченкіана налічує досить багато наукових праць, в яких спадщина національного генія українського народу розглядається в широкому літературно-історичному контексті. Сама ж творчість Великого Кобзаря і до сьогодні залишається невичерпною скарбницею для дослідників його таланту. Не менш цікавими, на наш погляд, є також маловідомі для широкого загалу сторінки життя Т.Г.Шевченка. Одна з них – перебування Т.Шевченка в Казахстані.

Як відомо, майже сім років (з 17 жовтня 1850 р. до 2 серпня 1857 р.) довелося відбувати покарання каратися геніальному українському поету та талановитому художнику Тарасу Шевченку в Новопетровському укріпленні на півострові Мангишлак [1, с.46].

Усього його живописна спадщина за період заслання налічує 450 робіт, з них близько 350 він присвятив природі Казахстану, життю і побуту казахського народу. Його картини на той час були першими і єдиними пейзажами в Казахстані [2, с.155].

Тарас Шевченко пробув у Мангистау від 12 жовтня 1850 р. до 2 серпня 1857 р. Поету, засланому царським режимом на Мангишлак – у «незамкнену» в'язницю, – ці місця запам'яталися не тільки тяжкими випробуваннями, але і теплими зустрічами з казахами, землею і поезію яких він щиро полюбив, проживши з ними пліч-о-пліч понад сім років. Чимало цікавого довідався Т.Г.Шевченко про їхню давню історію, культуру, релігію, звичаї та обряди. Усе це він записував, вивчав, досліджував, а зустрічі і бесіди надихали його і давали нові теми для творчості [3, с.10-11, 15-16, 52-70].

У 2006 р. в Кустанай видана книга лікаря й астропсихолога Станіслава Мастерова «Я пам'ятник воздвиг себе...» (Пам'ятник-автопортрет Шевченка на Мангишлаці). Ця невелика книга на 150 сторінок, укладена у формі щоденника-мемуарів і поєднує подробиці життя автора та його пошуки слідів великого українського поета в Казахстані.

Тарас Шевченко (акин Тарази) вважається у казахів своїм. Попри те, що той носив мундир чужої армії, був іншої віри, іншого звичаю й належав до іншої цивілізації. Ми звикли сприймати

автоматично, що Тарас Шевченко був відкритий, комунікабельний, і нічого дивного в тому немає, що він добре ставився до казахів, а ті до нього.

Шевченко в очах казахів належав до касти акинів, навіть шаманів, адже він вмів малювати, і казахи довіряли йому настільки, що навіть позували. А це неприпустимо для людей, які сповідують іслам. Утім, це був не зовсім правовірний іслам, надто багато в ньому було язичництва, залишків прадавньої віри в магічні сили природи.

Але й цього мало, щоб завоювати довіру. Треба стати членом одного з родів – кланів, що утворюють певну ієрархію.

Станіслав Мастеров розповідає, як в 1960-х рр. їздив по околицях Мангишлака разом з редактором газети «*Вогні Мангишлака*» Юрієм Татариним і записував розповіді аксакалів, чії діди пам'ятали про експедицію 1851 р. за участі Тараса Шевченка. Вони стверджували, що неофіційною дружиною («*токал*») була казашка Катя, молодша від нього на 20 років, і в них було двоє дітей, хлопчик та дівчинка. А 1857 р. Шевченко повернувся із заслання. Саме вона зображена на однойменній картині. Три роки потому Катю віддали заміж за іншого, й у неї було ще багато дітей. Але про Тарасових їй заборонили згадувати. Належала Катя до войовничого роду Адай, що займає одне з найпочесніших місць серед інших казахських родів. Нащадки Тараса роду Муалім-Адай є хранителями його пам'яті ось уже понад 150 років [4].

Очевидно, що в історії літератури теж панує мовчазна домовленість – не згадувати про ці стосунки, хоча аналіз ДНК міг би внести ясність. Просто життя Шевченка упродовж тих семи років було не таке похмуре, як нас намагаються переконати офіційні біографи. Він по-своєму був щасливий і, попри заборону писати й малювати, переживав творче піднесення.

Перший пам'ятник Т.Г.Шевченку у світі – в Казахстані.

Інформація про перший у світі пам'ятник Шевченку стала відома завдяки лікарям протичумної Мангишлакської станції, які на дозвіллі подорожували, малювали, писали вірші й ділились одне з одним краєзнавчими знахідками.

Питання авторства першого у світі пам'ятника Шевченку Мастеров вирішує просто: це автопортрет. І створений він не з марнославства, а з банальної причини: Шевченку заборонили малювати й писати, але різьбити й ліпити – ні. Та й хто б ліпив портрет людини, яка засуджена й під підозрою. Даних про перебування інших скульпторів у це відносно спокійне семиріччя

немає. Родина Ускових зберігала погруддя дуже ретельно і навіть зважилася встановити його на подвір'ї через 24 роки після від'їзду Шевченка на постаменті, який спорудив кунак поета Каражусуп [4].

З 1932 р. в будиночку коменданта Новопетровського укріплення Іраклія Ускова відкрито музей Тараса Шевченка. Експозиція музею представляє копії та репродукції картин і малюнків, виконаних Шевченком під час перебування у Новопетровському укріпленні.

Довкола музею – парк, де витає Шевченків дух, землянка, в якій митець усамітнювався для творчості, криниця, з якої брав воду. На території музею-меморіального комплексу знаходиться і єдина збережена скульптурна робота за проектом Шевченка – надмогильний пам'ятник Дмитрику Ускову. Тут і перший у світі пам'ятник Кобзарю, виготовлений казахом Каражусупом та встановлений Іраклієм Усковим у Новопетровському укріпленні в 1881 р. У саду кожного зустрічають бюст поета 1927 р. та погруддя 1932 р.

Поряд розкинувся сад. Початок йому поклав Тарас Шевченко, посадивши у жовтні 1850 р. на гарнізонній городі вербову гілку, знайдену ним у Гур'єві-містечку. Вона несподівано для самого Шевченка прийнялася, ставши дивом у цій пустелі. У своєму «Щоденнику» він називає її «улюбленою», «завітною», а люди стали називати її «Тарасовою вербою». З часом довкола верби розкинувся справжній сад. Сад зберігся до цього часу, незважаючи на суворість клімату. «Тарасова верба» вистояла 150 років! Гілочки з неї розрослися вербами в багатьох містах України.

З 1939 р. казахське місто на півострові Мангистау, Форт Олександрівський (до 1857 р. Новопетровське укріплення), стало носити ім'я українського Кобзаря. Нині це – Форт Шевченка. Ця земля досі береже добрий спогад про Тараса Шевченка.

-
1. Косарик Д. Життя і діяльність Т.Г.Шевченка / Д.Косарик. – К., 1955. – 389 с.
 2. Гаско М. Про що розповідають малюнки Тараса Шевченка / М.Гаско. – К., 1970. – 225 с.
 3. Беисов Т. Т.Г. Шевченко в Казахстане / Т.Беисов. – Алма-Ата, 1952. – 70 с.
 4. Пагутяк Г. Казахська родина Тараса Шевченка [Електронний ресурс] // Історична правда. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/03/30/33997/>

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА ТА ЛЕБЕДИНЩИНА

Із першого дня війни на захист Батьківщини став весь український народ. У боях з фашистами брали участь чотири з половиною мільйони українців. Лише за перші три дні від початку війни з нашого району пішли на фронт понад 7 тисяч новобранців.

З приходом фашистів у жовтні 1941 р. для наших людей стали страшні дні й ночі окупації, коли за найменші порушення режиму, тобто виданих комендантом та бургомістром наказів очікували розстріл, шибениця, катування.

За час свого перебування фашисти закатували в Лебедині 486 чоловік. 3356 осіб, переважно юнаків і дівчат, насильно відправили на каторжні роботи в Німеччину. Окупанти забирали в людей худобу, знищували сільськогосподарську техніку колгоспів. Згоріла середня школа №1, а потім у тому згарищі розмістили табір смерті радянських військ.

На місці розвалин Успенського собору в центрі Лебедина німці спорудили шибеницю і почали чинити розправи. Хвиля фашистського терору докотилася і до сіл. Але люди не хотіли коритися окупантам.

Лебединський загін Карпова Кіндрата Григоровича, який налічував 25 бійців, базувався в Ситниківських, Маловисторопських та Великовисторопських лісах. Партизани завдавали ворогам дошкульних ударів. Вони обстрілювали військові обози, які рухались на схід, проводили велику пропагандистську роботу серед населення району.

У ніч 7 листопада на честь 24-ї річниці Великого Жовтня юний партизан Володя Ключник вивісив червоний прапор на будинку комендатури в селі Малий Вистороп.

Першими жертвами фашистів у селі Малий Вистороп стали партизани Микита Сергійович Бугаєнко та Дмитро Трохимович Донда з Лебединського партизанського загону. Фашисти одразу ж розстріляли двох молодих схоплених червоноармійців, які виходили з оточення. Їх імена залишились невідомими.

9 грудня 1941 року Володя Ключник через своїх дядьків Івана та Михайла Підгорних дізнався, що 10 грудня з села Малий Вистороп у Стеблянки з комендатури буде їхати група німців та поліцаїв для пограбування населення. Наступного дня партизани загону зробили засідку і повністю розгромили цей загін. У бою брав участь і Володя Ключник.

Жорстокою виявилась каральна експедиція фашистів 11 грудня 1941 р. Вони повністю спалили хутір Ключники, схопили Володю Ключника, його матір Оксану Никифоровну та тітку Ганну і її чоловіка Григорія Никифоровича Василющенка. Спочатку їх жорстоко катували, а потім розстріляли. Десять днів не дожив Володя до свого 15-річчя.

У районі пам'ятника «Катюші», де дорога повертає до села Токарі, стояв колись будинок лісника Дмитра Максимовича Зеленського. Сюди, в урочище Гути, перебазувався партизанський загін К.Г.Карпова під кінець 1941 року. Старий колгоспник з села Токарів Кирило Юхимович Звягольський запросив партизанів до своєї хати, а потім допоміг спорудити їм у лісі землянку, добув для них харчі, а його дружина Устина Іванівна латала їм одяг, прала білизну, пекла хліб.

На відзначення 24-ї річниці Червоної Армії і 8 Березня партизани запросили до себе підпільників з Лебедина. Разом з ними розповсюджували зведення Інформбюро.

Серед партизанів був і Павло Олександрович Вербицький, який до війни у числі двадцятип'ятитисячників прибув з Москви для керівництва місцевим колгоспом. Його сестра Євгенія Олександрівна Граціанова до війни працювала в одній з ідалень міста і залишилась партизанським зв'язківцем.

Того дня лісник Д.М.Зеленський захворів, і за продуктами мав їхати його син Василь. Але наступного дня рано-вранці фашисти заарештували Є.О.Граціанову, лісника Д.М.Зеленського і його сина Василя. Їх кували, але вони не видали партизанів. Через кілька днів усі троє були розстріляні. Хто видав підпільників, досі залишається загадкою.

Зв'язок із містом тимчасово було втрачено. Без продовольчої бази, поблизу окупованого міста важко було з харчами. Тому вирішили взяти корову в одного з поліцаїв, який жив наоколиці міста. Переполохані поліцаї доповіли про це жандармерії і взялися за зброю.

Зав'язалася перестрілка. Відстрілюючись, партизани знову перейшли михайлівську дорогу. На одній з лісових просік Павло Семенович заступник командира загону був смертельно поранений. Павло Семенович знав, що надій на врятування немає і просив партизанів залишити його в лісі. Через кілька хвилин, як вони відійшли пролунав пістолетний постріл. Помираючий не схотів потрапити у руки ворога.

Після декількох боїв поріділий партизанський загін перебазувався у будилянській лісі. Там поблизу села Селище біля партизанської землянки 5 травня 1942 р. відбувся останній бій з ворогом. Смертю хоробрих у цьому бою загинув майже весь загін. На місцях партизанських боїв, а їх було п'ять, у районі споруджені пам'ятники, пам'ятні знаки і меморіальні дошки, на яких увічнено імена загиблих героїв. Іменем юного героя Володі Ключника названа школа у селі Малий Вистороп. Посмертно юного героя нагороджено бойовою медаллю. Про народних месників складають легенди. Їх подвиг житиме у віках.

Визволення Лебедин. Першими вступили у Лебедин воїни 100-ї стрілецької дивізії генерал-майора Ф.Й.Перхоровича і 16-а окрема ордена Леніна і Богдана Хмельницького винищувальна протитанкова бригада полковника І.В.Купіна. Підтягнувши нові резерви, ворог перейшов у наступ. 10 березня радянські війська залишили Лебедин.

19 серпня частини 40-ї армії під командуванням генерал-полковника К.С.Москаленка остаточно звільнили місто. Першими вступили у Лебедин воїни 309-ї стрілецької дивізії під командуванням Героя Радянського Союзу генерал-майора Б.Д.Лева та 161-ї стрілецької дивізії, командиром якої був Герой Радянського Союзу генерал-майор П.В.Тертишний.

За звільнення Лебедин віддали своє життя багато радянських бійців, серед них розвідники сержанти А.А.Волох та Н.А.Белозерцев, що першими вступили на вулиці міста. Їм обом посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

«...Сумську землю визволяли воїни Воронезького фронту під командуванням Ватутіна. Я гордий тим, що мені особисто випала честь служити під його командуванням. З боями мені прийшлося пройти в 25-30 км від Лебедин, де в окупації проживали мої рідні.

22 червня 1967 року Президія Верховної Ради УРСР за ... мужність і стійкість, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками в роки ВВВ, і за успіхи в розбудові народного господарства, нагородило Сумську область орденом Леніна...» (З виступу ветерана війни П.М.Сайка).

Перемога дісталась дорогою ціною. Лише з нашого району, не повернулися додому біля 10 тисяч жителів.

Лебединці мужньо боролись на фронтах Великої Вітчизняної, багато з них були нагороджені орденами і медалями. 16 колишніх жителів району стали Героями Радянського Союзу, а наш земляк з М.Висторопа, П.С.Рибалко був удостоєний цього високого звання двічі. На фронтах знаходилися і наші земляки професори медицини Ч.М.Милостанов, М.І.Сітенко, Ф.А.Волинський, заслужені лікарі республіки Г.К.Сизова і Т.Я.Синепол. На їх рахунок врятовані життя тисяч воїнів.

1. Білик О. Вітчизняна війна на Лебединщині (1941-1943 рр.) / О.Білик. – Харків, 2007. – 208 с.

2. Сумщина в історії України. – Суми, 2005. – С.349-373.

3. Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область. – К., 1967. – 695 с.

4. Спогади ветеранів війни.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ
СТАНОВИЩЕМ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Відповідно до ст.19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність за діяння родовим об'єктом яких є встановлений законодавством та посадовими інструкціями порядок здійснення службовими особами своїх повноважень, авторитет органів влади, об'єднань громадян, суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб, від імені яких діють службові особи.

Одним із таких діянь є зловживання владою або службовим становищем, передбачене ст.364 КК України. Законодавець визначив, що особливо кваліфікуючою ознакою такого суспільно-небезпечного діяння є вчинення його працівниками правоохоронного органу (ч.3 ст.364 ККУ). Однак, як виявилось на практиці, наявність цієї норми зумовлює ряд питань, при наявності яких кваліфікувати правильно те чи інше діяння, як злочин передбачений ч.3 ст.364 КК України, досить складно.

Ст.165 Кримінального кодексу УРСР 1960 р. на відміну від ст.364 Кримінального кодексу України 2001 р. не передбачала окремо відповідальність працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем.

На сьогодні, підвищена відповідальність працівників правоохоронних органів обумовлена тим, що вони зобов'язані забезпечувати охорону і захист прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, а якщо вони навпаки завдають шкоду або створюють загрозу завдання шкоди таким правам, це суттєво підвищує суспільно-небезпеку їх діяння. Крім того злочинність працівників правоохоронних структур спричиняє дисфункцію окремого елементу механізму держави, становить суттєву загрозу для державного суверенітету, підриває основи легітимності публічної влади, провокує соціальні конфлікти, загострює кризові явища у суспільній свідомості та виступає самостійним криміногенним фактором, що звичайно є небажаним.

Суб'єктом злочину за ч.3 ст.364 ККУ є працівник правоохоронного органу. Відповідно постає питання, які державні органи необхідно вважати правоохоронними оскільки в самій статті відсутні

будь-які посилання на нормативно-правові акти, які визначають поняття правоохоронного органу. Наприклад, поняття службова особа досить чітко розписано у примітці до статті 364 ККУ, тому не виникає жодних запитань щодо цього терміну.

На підставі аналізу національного законодавства можна стверджувати, що законодавець досить нечітко, суперечливо і непослідовно визначає поняття «*правоохоронний орган*» у різних законах України, які так чи інакше стосуються діяльності правоохоронних органів.

Визначення поняття «*правоохоронні органи*» також є дискусійним й у теорії права. Зокрема, Я.О.Кондратьєв до правоохоронних органів відносить лише органи прокуратури, досудового слідства та дізнання, котрі безпосередньо діють у межах кримінального судочинства засобами, встановленими кримінально-процесуальним законодавством України та ведуть боротьбу зі злочинністю, а всі інші державні органи, які охороняють право і діють у межах адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової відповідальності, за межами кримінального судочинства вважає правозахисними органами [1].

А.М.Куліш в одній зі своїх праць правоохоронними органами називає органи суду, прокуратури, органи внутрішніх справ, Службу безпеки України, митні органи, податкову міліцію та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини [2, с.227].

На думку Т.О.Пікулі, до правоохоронних належать органи, які поряд із допоміжними виконують кілька головних правоохоронних функцій, які є визначальними в їх діяльності. До правоохоронних органів у широкому розумінні, на думку автора, належать суд, прокуратура і правоохоронні органи по боротьбі зі злочинністю, у вузькому - правоохоронні органи по боротьбі зі злочинністю (органи міліції, податкової міліції, СБУ, Управління державної охорони, Державної прикордонної служби, Державної митної служби, Державного департаменту з питань виконання покарань) [3, с.79].

Законодавча невизначеність вичерпного переліку органів, які слід вважати правоохоронними часто призводить до колізій і непорозумінь при застосуванні тих чи інших положень закону. Зокрема, що стосується ч.3 ст.364 КК України слід звернути увагу на рішення Конституційного Суду України від 18 квітня 2012 р. Суб'єкт права на конституційне звернення стверджував, що суди загальної юрисдикції, кваліфікуючи діяння працівників державної виконавчої служби за ст. 364 ККУ, в одних випадках посилалися на п/п «д» абз.2 п.1 ст.2 Закону України «*Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів*» від 23.12.1993 р. і вважали їх працівниками правоохоронного органу, у зв'язку з чим кваліфікували їхні дії за ч.3 ст.364 КК України, а в інших – керувалися ч.1 чи ч.2 цієї статті, тобто не вважали таких працівників працівниками

правоохоронного органу. Копії рішень судів загальної юрисдикції, які були додані до звернення підтвердили факт неодноразового неправильного застосування положень законодавства [4].

Так в ст.2 Закону України *«Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»* визначено перелік правоохоронних органів (органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції) [5], але він є неконкретним і невичерпним, оскільки зазначено *«інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції»*. Зовсім не зрозуміло, які інші органи та що слід розуміти під правозастосовними або правоохоронними функціями, оскільки відсутнє будь-яке законодавче визначення ознак, за якими орган можна віднести до правоохоронних. До того ж навіть Конституційний Суд України надаючи тлумачення норми, не визначив вичерпний перелік правоохоронних органів. Закон України *«Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»* до правоохоронних органів відносить і органи податкової служби.

Відповідно до Податкового Кодексу України від 02.12.2010 р. з органів податкової служби до правоохоронних органів слід віднести лише податкову міліцію, оскільки в ст.348 вище вказаного кодексу зазначено, що основним її завданням є запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у сфері оподаткування та бюджетній сфері, їх розкриття, розслідування [6]. Тобто цей орган податкової служби є правоохоронним і його працівники підлягають кримінальній відповідальності за ч.3 ст.364 ККУ. Однак, як свідчить судова практика, в більшості розглянутих судами справ, до відповідальності за ч.3 ст.364 КК України притягувалися працівники всіх органів податкової служби України, зокрема начальники відділу районної податкової інспекції. Адвокати і юрист-консультанти зазначають, що начальник відділу ДПІ підлягає відповідальності за ч.1,2 ст.364 ККУ як службова особа, адже відповідно до примітки ст.364 КК України в частині виконання організаційно-розпорядчих функцій він керує трудовим колективом в установі органу державної влади, щодо адміністративно-розпорядчих функцій, то начальник розпоряджається кошторисом ДПІ, а отже майном установи.

Таким чином, аналіз національного законодавства та теорії кримінального права дає змогу стверджувати про відсутність визначення понять *«правоохоронні органи»*, *«правоохоронні функції»* та *«правозастосовні функції»*. Така невизначеність зумовлює

неоднозначне розуміння нормативно-правових актів (зокрема ч.3 ст.364 КК України) як науковцями так і особами, які займаються правозастосовною діяльністю, про що свідчать рішення судів по таких справах. Звичайно вирішити дану проблему національного законодавства потрібно якнайшвидше. Вважаю за необхідне, для уникнення в подальшому помилок при призначенні покарання за злочини передбачені ч.3 ст.364, внести доповнення до примітки вищезазначеної статті КК, в якому буде міститися повний та вичерпний перелік правоохоронних органів, чи посилання на інший нормативно-правовий акт.

1. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. / [ред. Я.О.Кондраг'єв]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 318 с.

2. Куліш А.М. Класифікація правоохоронних органів України / А.М.Куліш // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 3. – С.225-229.

3. Пікуля Т.О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Т.О.Пікуля. – К., 2004. – 20 с.

4. Рішення Конституційного суду України №10-рп від 18.04.2012 р. / Конституційний Суд України // Вісник Конституційного суду України. – 2012. – №7.

5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України станом на 02.12.2012 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №11. – Ст.50.

6. Податковий Кодекс України: Закон України станом на 03.02.2013 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №13-14, №15-16, №17. – Ст.212.

БАБЕНКО О.О.

СУДОВИЙ ЧИ ТРЕТЕЙСЬКИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Державна юстиція чи третейський суд – одвічний вибір суб'єкта підприємництва куди слід звернутися за захистом своїх прав та законних інтересів. Тому, варто дослідити дані форми захисту та виокремити основні їх переваги.

Традиційно вважається, що основним способом захисту порушеного права або законного інтересу є суд.

Захист прав і законних інтересів господарюючих суб'єктів у спорах один з одним здійснюється господарськими судами України і арбітражами (третейськими судами).

Існування інституту судового захисту об'єктивно обумовлене потребами забезпечення правового порядку в сучасній українській державі, коли достатньо часто конфліктність відзначаються відносини не тільки між приватними особами між собою, а й за участі носіїв владних повноважень.

Стаття 8 Конституції України визначає право на звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод [1].

Проте це не означає, що з будь-якого приводу суб'єкт господарювання може звертатися в судові органи. Тут повинна бути взята до уваги низка вимог матеріального і процесуального характеру.

Характер судового захисту дозволяє вважати його універсальним, а тому найбільш ефективним способом захисту порушених прав і свобод особи. Основною рисою судового захисту є його необмеженість, або загальність.

Судова форма захисту характеризується наступними перевагами:

1) судовий захист поширюється на необмежене коло осіб;
2) судовому захисту підлягають усі без винятку права і свободи, що належать суб'єкту, як в силу прямої вказівки Конституції України й інших законів, так і тих, що не мають нормативного закріплення, але не суперечать закону;

3) захист здійснює спеціальний орган – суд, створений тільки для розгляду спорів про право;

4) суд вирішує заявлені вимоги на основі застосування норм матеріального права;

5) обставини справи досліджуються в режимі процесуальної форми, що гарантує законність і обґрунтованість вирішення спору;

6) захист здійснюють неупереджені судді;

7) у розгляді справи беруть активну участь сторони спору й інші заінтересовані особи. Це підвищує ефективність судової процедури і, як результат, сприяє правовому вихованню громадян [4].

Таким чином, судова форма захисту найбільш пристосована до вирішення спірних і складних правових питань через наявність детального регулювання порядку розгляду справ за участю заінтересованих осіб, закріплення всебічних гарантій ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Слід зазначити, що в силу цього вона не може забезпечити оперативність захисту. Це є однією із причин існування інших форм захисту права й удосконалення судової форми, введення форм спрощеного судового захисту, наприклад наказного провадження.

Третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому Законом України «Про третейські суди», для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [2].

За своєю правовою природою третейський суд – це альтернатива державній юстиції, суд третьої особи, вибраної сторонами, що сперечаються, якому вони добровільно довіряють прийняття рішення щодо своєї справи.

Арбітрування – це спосіб, в який здійснюється вирішення спорів, за якого сторони звертаються до третейських суддів (арбітрів), вибраних сторонами, або за їх згодою, або в порядку, встановленому законом. При цьому третейський суд може утворюватись як спеціально для розгляду окремого спору, так і здійснюватись на постійно діючій основі.

На відміну від системи державних судів, в яких питання підвідомчості та підсудності визначені чинним законодавством, третейський розгляд не пов'язаний жорсткими процедурними нормами, що позитивно позначається на індивідуальному підході до розгляду кожної справи, створює можливість пошуку варіантів для досягнення взаємоприйнятної угоди для сторін або їх добровільного примирення [3].

Переваги третейського розгляду порівняно із звичайною судовою процедурою:

- значно менший строк з моменту подання позовної заяви до моменту видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення, тобто оперативність у розгляді та вирішенні спорів;

- підстави для відводу або самовідводу третейського судді є значно ширшими порівняно з підставами відводу суддів загальної юрисдикції або суддів господарських судів;

- можливість виконання рішення третейського суду на території іншої держави, що особливо важливо для учасників зовнішньоекономічних зв'язків;

- третейська угода (застереження) є додатковою гарантією обопільного виконання зобов'язань, оскільки скорочений термін розгляду спору стимулює сторони до добросовісності та пунктуальності;

- можливість вибору сторонами арбітра. Це положення приваблює сторін конфлікту, особливо, коли вирішення спору вимагає спеціальних знань та високої кваліфікації у певній галузі, наприклад діяльність на ринку цінних паперів тощо;

- високий фаховий рівень третейських суддів;

- рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає.

Отже, вибір куди звернутися за захистом своїх прав та законних інтересів, до суду чи до арбітражу, завжди залишається за суб'єктом господарювання. Але нажалі в нашій країні звернення до третейських судів не набуло широкого розповсюдження, навіть незважаючи на суттєві переваги арбітражного розгляду перед судовим. Це викликано, значною недовірою громадян до третейських суддів, вважаючи, що всі мають можливість стати третейським суддею, в наслідок чого

дана особа буде не компетентна вирішити спір між суб'єктами господарювання. Також причиною невеликої кількості звернень до третейських судів є банальна неінформованість підприємців про можливість такого звернення та відсутності відомостей про діяльність такого суду в їх місті.

-
1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року. [Електр. ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
 2. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 року. [Електр. ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>
 3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. [Електр. ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
 4. Врублевський О.С. Як захистити свої права через суд? / О.С.Врублевський. – К.: Ін-т громадян. сусп-ва: ТОВ «КЦ Леста», 2007. – 184с.

ГОРЕВИЙ В.І., ТУРУК Н.В.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ В УКРАЇНІ

Конституційне закріплення принципу верховенства права зумовлює необхідність забезпечення функціонування дієвої судової системи, спрямованої на якісне здійснення правосуддя. Головним завданням правової політики України на сучасному етапі розвитку є пошук шляхів підвищення ефективності правосуддя з метою забезпечення справедливого судочинства, яке, в свою чергу, є показником реалізації конституційного права на судовий захист (ст.55 Конституції України).

Судова влада є однією з гілок влади, головним завданням, якої є здійснення правосуддя. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст.2).

Законодавчо встановлений порядок роботи суддів при здійсненні правосуддя має забезпечуватись і в самому суді. Але, на практиці рівень правопорушень проти правосуддя є досить високим. Як визначає В.В.Гречишнікова, у 2009 р. при розгляді судами кримінальних справ було виявлено 3500 фактів неповаги до

суду, а до адміністративної відповідальності притягнуто 1647 осіб; за невиконання понад 1700 ухвал про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, до адміністративної відповідальності за з ч.1 ст.1856 КУпАП притягнуто близько 1000 осіб [1, с.1].

Прояв неповаги до суду (ст.185-3 КУпАП) є одним з правопорушень проти правосуддя за вчинення яких застосовується адміністративна відповідальність.

Кодексом України про адміністративні правопорушення не надано визначення «адміністративна відповідальність». Проте, вона полягає в застосуванні до винних адміністративних стягнень. У ст.23 КпАП зазначено, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності.

За здійснення правопорушень проти правосуддя адміністративним законодавством визначено такі види стягнень: штраф та адміністративний арешт.

Як визначає С.М.Алфьоров, штраф – найбільш поширений вид адміністративного стягнення майнового характеру. Він накладається на правопорушників в адміністративному або судовому порядку у випадках і межах, передбачених актами вищих органів державної влади і управління. Розмір штрафу визначається переважно щодо офіційно встановленого розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Адміністративний арешт – найбільш суворий захід адміністративного стягнення, який застосовується у виключних випадках. Призначається лише за постановою суду (судді) у тому разі, якщо за обставинами справи, з урахуванням особи порушника, суддя прийде до висновку, що застосування інших видів стягнення буде недостатньо [2, с.107]. Санкцією ст.185-3 КУпАП визначено адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

В той же час в Україні наявність проблем теорії та практики адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення проти правосуддя не дозволяє ефективно та повноцінно здійснювати судами правосуддя.

Так, за чинною редакцією положень ст.185-3 КУпАП проявом не поваги до суду є неповага до суду, що проявилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непокорі зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. Проте, правова невизначеність щодо понять «злісне ухилення» та «явна зневага» унеможливує справедливе визначення міри адміністративної відповідальності, оскільки даною статтею визначено альтернативні адміністративні стягнення.

Як вважає вчений В.І.Тертишніков, під злісним ухиленням має визнаватися навмисна неявка в суд за мотивами особистої чи корисливої зацікавленості в результаті справи, особливих стосунків з ким-небудь із учасників справи [3, с.205].

Відповідно до статті 169 Цивільного процесуального кодексу України у разі неявки в судове засідання позивача вперше суд відкладає розгляд справи. При повторній неявці позивача, повідомленого належним чином, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, суд виносить ухвалу про залишення заяви без розгляду.

Проте, інша ситуація складається щодо неявки в судове засідання відповідача, оскільки у разі повторної його неявки, за умови належності повідомлення про час і місце розгляду справи, суд продовжує слухати справу на підставі наявних даних чи доказів. Тому присутність в залі засідань позивача є його обов'язком, а не правом, оскільки за наслідком його відсутності судом вчиняється процесуальна дія, суть якої у винесенні ухвали про залишення заяви без розгляду. Відповідач лише має право бути присутнім при розгляді справи, оскільки його відсутність не вплине на подальший розгляд. Тому ЦПК України не бачає в неявці сторін неповагу до суду.

Обов'язок з'явитися до суду в цивільному процесі покладається лише на свідка, експерта, спеціаліста, перекладача. Щодо них в КУпПА визначена відповідальність лише за злісне ухилення від явки в суд у вигляді накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч.2 ст.185-3).

З вищенаведеного випливає, що існує невідповідність між нормами КУпАП та ЦПК України, стосовно неявки до суду сторін у справі, оскільки ст. 185-3 КУпАП, яка є загальною та передбачає вияв неповаги до будь-якого суду чи судді, не залежно від виду юрисдикції, не передбачає адміністративної відповідальності за неявку до суду позивача чи відповідача, а тому в цивільному процесі неявку до суду цих осіб взагалі не можна розцінювати як неповагу. Тому, врегулювання даних положень надасть чітке розуміння в яких випадках настає адміністративна відповідальність за неповагу до суду.

Гіпотезою ст.185-3 КУпПА встановлено, що до проявів неповаги до суду відносять вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. Доцільним було б конкретно встановити перелік таких дій. Наприклад, некоректна поведінка присутніх у залі, образливі висловлювання щодо суду, непокора суду, зневажливе ставлення до зауважень суду, хамство, вигуки та інші.

З метою конкретного визначення ознак такого правопорушення проти правосуддя як прояв неповаги до суду, мінімізації підстав для суб'єктивного тлумачення норм адміністративно-деліктного законодавства та виключення безпідставного притягнення осіб до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду необхідно розробити та прийняти спеціальний нормативно-правовий акт, що буде визначати правила поведінки громадян в суді.

Таким чином, неповага до суду чи судді це перш за все прояв відсутньої правової культури та свідомості громадян – учасників процесу. Прояв неповаги до суду є одним із проявів правового нігілізму, руйнівним фактором, який уповільнює становлення правової держави. Так, однією з причин порушення судами України визначених законодавством строків розгляду справ різних категорій є неявка в суд учасників процесу, що є однією із форм прояву неповаги до суду, ефективним засобом протидії якій є адміністративна відповідальність.

Для побудови справжньої правової держави необхідно виховувати у собі належне ставлення до осіб, які творять правосуддя.

1. Гречишнікова В.В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення правосуддя в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.В.Гречишнікова. – Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2011. – 20 с.

2. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. посіб. / [За ред. С.М.Алфьорова]. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.

3. Тертишніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / В.І.Тертишніков. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.

ДАХНО В.М.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Одним із важливих напрямів юридичної практики, що відображає ефективність усього механізму правового регулювання, є виконання юрисдикційних актів, що приймаються на захист прав та інтересів суб'єктів правовідносин. Реальне виконання рішень судових та інших органів чи уповноважених посадових осіб є головним результатом судового чи адміністративного процесу відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Враховуючи, що більшість рішень зобов'язані особи самостійно не виконують, в Україні, як і в багатьох країнах світу, існують специфічні моделі застосування державного примусу, що реалізуються органами примусового

виконання рішень. Таким органом в Україні нині є Державна виконавча служба, створена в системі органів Мін'юсту України у 1999 р.

За роки свого становлення та розвитку Державна виконавча служба України пережила і зараз переживає чергові зміни у правовому регулюванні організаційних засад її діяльності, що відображається не тільки в численних змінах та доповненнях до чинного законодавства, а й у прийнятті нових нормативно-правових актів. Останнім таким актом став Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. *«Про оптимізацію центральних органів виконавчої влади»*, відповідно до якого утворена Державна виконавча служба як центральний орган виконавчої влади [1]. У Законі України *«Про державну виконавчу службу»* [2] та в Положенні *«Про Державну виконавчу службу України»* [3] в цілому визначено її правовий статус, призначення, завдання тощо. У той же час ні на законодавчому, ні на підзаконному рівнях не надано визначення Державної виконавчої служби, що в сучасних умовах модернізації має неабияке значення для уточнення її правового статусу, функцій та повноважень, а також встановлення чітких критеріїв визначення її місця в системі органів державної влади. Недостатньо досліджена ця проблема і в юридичній науці, оскільки в більшості наукових праць аналізуються організаційно-правові засади виконавчого провадження, а понятійний апарат державної виконавчої служби практично не розглядається.

Головною рисою сучасної державної виконавчої служби в Україні є те, що вона на нормативному рівні визнана органом державної виконавчої влади, на який держава поклала специфічні та відповідальні завдання з примусового виконання рішень, передбачених законом [2, ч.2, ст.1], створивши тим самим потужний потенціал державного управління системою примусового виконання рішень та дієвий важіль адміністративного впливу на зобов'язаних осіб. З іншого боку, в умовах сучасного адміністративного реформування перед Державною виконавчою службою України як органом центральної виконавчої влади поставлено завдання реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень; внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері виконання рішень; забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством; здійснення освітньо-роз'яснювальної роботи з питань виконання рішень [3] тощо.

У той же час варто звернути увагу на законодавче закріплення системи органів державної виконавчої служби, до якої на сьогодні входять Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, Управління державної виконавчої служби Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Київ та Севастополь, районні, районні

у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні відділи державної виконавчої служби відповідних управлінь юстиції [2]. Це дає підстави говорити про необхідність визначення державної виконавчої служби не тільки як центрального органу державного управління у сфері примусового виконання рішень, а і як системи таких органів та розглядати її у двох вимірах. Тобто мова повинна йти про комплексний правовий інститут, який включає не тільки орган державного управління, а й територіальні органи, що здійснюють практичну діяльність з примусового виконання рішень. У цьому контексті в цілому можна погодитися з Р.Ігоніним, який вважає, що Державну виконавчу службу можна визначити як систему спеціальних органів Міністерства юстиції, що наділені адміністративно-юрисдикційними повноваженнями та здійснюють управління у сфері організації діяльності державних виконавців [4, с. 12].

На думку Б.М.Гука, у такій дефініції важливим елементом є визначення Державної виконавчої служби як системи спеціальних органів, наділених адміністративно-юрисдикційними повноваженнями, для чого є відповідні правові підстави. Так, власне систему органів державної виконавчої служби визначає Закон України «Про державну виконавчу службу» [5], хоча не надає дефініції Державної виконавчої служби. Заслужує на увагу і визначення Державної виконавчої служби як спеціального органу, чим підкреслюється не тільки її особливий правовий статус у системі органів державної виконавчої влади, а й особливими завданнями, що полягають у примусовому виконанні судових та інших рішень.

Згідно з ч.1 ст.3 Закону України «Про виконавче провадження» поряд із державною виконавчою службою повноваженнями щодо виконання рішень наділені й інші державні органи у випадках, передбачених законом, зокрема податкові органи, банки та інші фінансові установи [6]. Але ж у ч.3 ст.3 вказаного Закону законодавець підкреслює, що зазначені органи та установи не є органами примусового виконання, крім органів та посадових осіб, які виконують рішення про притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності [6]. Тим самим підкреслюється особливість органів державної виконавчої служби, що полягає у спеціальних методах діяльності у вигляді застосування державного примусу до осіб, які ухиляються від самостійного виконання рішення суду або іншого органу. Спеціальні методи діяльності державної виконавчої служби виявляються у заходах примусового виконання, якими є звернення стягнення на кошти та інше майно (майнові права) боржника, звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника, вилучення в боржника і передача стягувачеві певних предметів, зазначених у рішенні, інші заходи, передбачені рішенням [6]. Такі методи діяльності та законодавчо урегульований

механізм реалізації владних повноважень підкреслюють специфічний характер діяльності державної виконавчої служби і підтверджує її статус спеціального органу примусового виконання рішень.

Прийнятною для дефініції «*державна виконавча служба*» є і такий елемент, як адміністративно-юрисдикційні повноваження, змістом котрих є організаційна та практична діяльність органів державної влади, під час якої забезпечується виконання покладених на них завдання. Адміністративно-юрисдикційна діяльність державної виконавчої служби урегульована нормами адміністративного права, що містяться в законодавстві про Державну виконавчу службу та про виконавче провадження, і є виконавчо-владною діяльністю з реального відновлення порушених прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин. На такі висновки наштовхують більшість сучасних поглядів вітчизняних науковців, які дотримуються позиції, що примусове виконання рішень суду та інших юрисдикційних органів здійснюється органами виконавчої влади і є функцією державного управління [7, с.3], а виконавче провадження є відносно самостійним інститутом юридичного процесу, що здійснюється в межах адміністративно-правових відносин. Тобто при формуванні дефініції «*державна виконавча служба*» є всі підстави використовувати термін «*адміністративно-юрисдикційна діяльність*».

Отже, дане питання було і залишається дискусійним у вітчизняній юридичній науці, але воно є актуальним як з точки зору підвищення ефективності діяльності державної виконавчої служби, так і з точки зору правового захисту державних виконавців при виконанні ними обов'язків з примусового виконання рішень.

1. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс]: указ Президента України від 9 груд. 2010 р. №1085/2010. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>.

2. Про державну виконавчу службу: Закон України від 24 березня 1998 р.// Відомості Верховної Ради. – 1998. – №36-37. – Ст.243.

3. Про затвердження Положення про Державну виконавчу службу України: Указ Президента України станом на 6 квітня 2011 року № 385/2011 / Президент України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.

4. Ігонін П.В. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів виконавчого провадження (теоретичні аспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.В. Ігонін, К.В.Шкарупа, О.І.Сеньків; Держ. податкова адмін. України, Нац. ун-т Держ. податкової служби України. – Ірпінь: Нац. ун-т ДІС України, 2010. – 203 с.

5. Гуж Б.М. Поняття Державної виконавчої служби та її місце в системі органів державної влади України/Б.М.Гуж// Форум права, 2011. – №3. – С.190-195. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2381/%C1>.

6. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999 р. №606-ХІV// Відомості Верховної Ради. – 1999. – №24. – Ст.207.

7. Щербак С. Сущность исполнительного производства: ошибочное законодательное определение исполнительного производства / С.Щербак // Юридическая практика. – 2006. – №19(437). – С.1-4.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

Державний нагляд і контроль займає особливе місце серед способів захисту трудових прав працівників, оскільки при його здійсненні використовуються сила державного (правового) впливу на роботодавців, їх представників, що змушує їх до обов'язкового виконання розпоряджень повноважних органів з усунення виявлених порушень, і, крім того, заходи державного примусу – притягнення винних в порушенні трудового законодавства до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності у відповідних випадках [1, с.440].

Слід відмітити, що у діючих нормативно-правових актах терміни «нагляд» і «контроль» вживаються в нерозривній єдності, чим підкреслюється спільність цілей і задач, що стоять перед відповідними органами. Зокрема, в статті 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V, який визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю), терміни «нагляд» і «контроль» взагалі не розмежовуються. Так, державний нагляд (контроль) - це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийнятного рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища. Заходами державного нагляду (контролю) є планові та позапланові заходи, які здійснюються шляхом проведення перевірок, ревізій, оглядів, обстежень та інших дій [2]. У Законі України від 11 лютого 1998 р. «Про метрологію та метрологічну діяльність» [3] розділ IV називається «Державний метрологічний контроль і нагляд», а в тексті статей цього розділу розмежування понять «контролю» і «нагляду» відсутнє.

Норми про нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю містяться в главі XVIII Кодексу законів про працю України, а також в спеціальних нормативно-правових актах. Згідно зі статтею 259 Кодексу законів про працю України, нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю здійснюють спеціально уповноважені на те органи

та інспекції, які не залежать у своїй діяльності від власника або уповноваженого ним органу. Центральні органи виконавчої влади здійснюють контроль за додержанням законодавства про працю на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають у їх функціональному підпорядкуванні, крім органів державної податкової служби, які мають право з метою перевірки дотримання податкового законодавства здійснювати такий контроль на всіх підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та підпорядкування. Вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів про працю здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами. Громадський контроль за додержанням законодавства про працю здійснюють професійні спілки та їх об'єднання [4].

Статтею 260 Кодексу законів про працю України, передбачається, що Державний нагляд за додержанням законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці здійснюють: Державний комітет України по нагляду за охороною праці; Державний комітет України по нагляду за охороною праці; Державний комітет України з ядерної та радіаційної безпеки; органи державного пожежного нагляду Міністерства надзвичайних ситуацій України; органи та заклади санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України [4].

Нажаль, положення чинного трудового законодавства не містять визначення державного нагляду за додержанням законодавства про працю. Норми Кодексу законів про працю України, а саме глава XVIII, що має назву «*Нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю*», встановлює лише декларативні принципи з приводу цього питання. При цьому, Кодекс законів про працю України розрізняє поняття «*контроль*» та «*нагляд*» за додержанням законодавства про працю, але характерним є те, що контроль за додержанням законодавства про працю здійснюється центральними органами виконавчої влади на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають у їх функціональному підпорядкуванні, крім органів державної податкової служби, які мають право з метою перевірки дотримання податкового законодавства здійснювати такий контроль на всіх підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та підпорядкування.

1. «Про звернення громадян» – Закон України станом на 02.10.1996 р. №393/96-ВР // Голос України. – 1996. – №199.

2. «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці №81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі» – Закон України станом на 08.09.2004 р. №1985-IV // Урядовий кур'єр – 2004. – №186.

3. «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці №129 1969 року про інспекцію праці в сільському господарстві» – Закон України станом на 08.19.2004 р. № 986-IV // Урядовий кур'єр – 2004. – №186.

4. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» – Програма економічних реформ на 2010-2014 роки від 02.06.2010р.

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПЕРЕВІРОК КОНТРОЛЮЮЧИМИ ОРГАНАМИ

Низка проблемних питань, пов'язаних із захистом прав суб'єктів господарювання, виникає під час проведення перевірок їхньої діяльності з боку контролюючих органів. Часто такі перевірки впливають на нормальне функціонування суб'єктів господарювання, оскільки до їх проведення залучаються бухгалтери, економісти та інші особи, які в цей час не здійснюють своїх прямих обов'язків.

Основні гарантії захисту прав суб'єктів господарювання від незаконного проведення перевірок закріплені в ч.5 ст.19 ГК України: незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються [1].

Суб'єкт господарювання має право на отримання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше ніж через 30 днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії і рішення державних органів контролю і нагляду, а також їхніх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.

До основних підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють проведення перевірок належать: указ Президента України *«Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності»* від 23.07.98 р. №817/98, постанова Кабінету Міністрів України *«Про затвердження Порядку координації одночасного проведення планових перевірок (ревізій) контролюючими органами та органами державного фінансового контролю»* від від 23.10.2013 №805 тощо.

Ці та інші нормативно-правові акти встановлюють процедуру проведення контролюючими органами перевірок суб'єктів господарювання. Також вони містять класифікацію перевірок, яка має велике практичне значення і застосування в правовій роботі суб'єкта господарювання. Цей аспект правової роботи включає: перевірку документів перевіряючої особи, які підтверджують її повноваження; оцінку обґрунтованості вимог перевіряючої особи та узгодження порядку проведення перевірки; оцінку результатів перевірки і реагування на її результати.

Закон України *«Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»* під державним наглядом (контролем) розуміє діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів,

державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [4].

Стаття 4 зазначеного закону закріплює загальні вимоги до здійснення державного нагляду (контролю). Так, виключно законами встановлюються органи, уповноважені здійснювати державний нагляд у сфері господарської діяльності, їхні повноваження, зокрема способи перевірок, санкції за порушення вимог законодавства і перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа [4].

У Законі визначено два типи контрольних заходів: планові та позапланові перевірки, які проводяться: за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання чи його відокремлених підрозділів або у приміщенні контролюючого органу; у робочий час суб'єкта господарювання, встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку; у присутності керівника або його заступника, або уповноваженої особи суб'єкта господарювання. Планові перевірки здійснюються виключно згідно з планом-графіком контролюючого органу. При складанні цього плану-графіка перевіряючі повинні враховувати ступінь ризику діяльності суб'єктів господарювання для безпеки життя, здоров'я населення та довкілля. Отже, контролюючий орган зобов'язаний визначити критерії, за якими суб'єкти господарської діяльності, що підлягають перевірці, мають належати до однієї з трьох категорій з високим, середнім та незначним ступенями ризику, а також встановити частоту проведення перевірок цих суб'єктів відповідно до зазначених категорій. Кожний контролюючий орган оприлюднює ці критерії та частоту проведення перевірок на власній офіційній сторінці в мережі Інтернет.

Державний нагляд (контроль) може здійснюватися комплексно кількома органами державного нагляду (контролю), якщо їхні повноваження на здійснення чи участь у комплексних заходах передбачені законом. Такі заходи проводяться за спільним рішенням керівників відповідних органів державного нагляду (контролю).

Планові та позапланові заходи здійснюються в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку. Плановий або позаплановий захід повинен здійснюватися у присутності керівника або його заступника, або

уповноваженої особи суб'єкта господарювання. Перед початком проведення перевірки посадова особа органу нагляду вносить запис у відповідний журнал суб'єкта господарювання (при його наявності).

Органи державного нагляду (контролю) і суб'єкти господарювання мають право фіксувати процес проведення заходів або кожну окрему дію засобами аудіо- і відеотехніки, не перешкоджаючи здійсненню такого заходу.

Важливим положенням є також окреме виділення законодавцем гарантій захисту комерційної таємниці суб'єкта господарювання. У Законі чітко закріплено, що під час здійснення державного нагляду (контролю) посадові особи такого органу зобов'язані берегти комерційну таємницю суб'єкта господарювання (п.14 ст.4 Закону). Інформація, доступ до якої обмежений законом та отримана посадовою особою органу контролю під час проведення перевірок, може використовуватися виключно в порядку, встановленому законом [4].

Законом встановлена найважливіша гарантія прав, що перевіряється: *«У разі якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого відповідно до закону, припускає неоднозначне тлумачення прав і обов'язків суб'єкта господарювання або органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб, рішення приймається на користь суб'єкта господарювання»* (п.7 ст.4 Закону) [4].

Указ Президента *«Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності»* містить важливі положення щодо перевірок, а саме: класифікацію перевірок на планові, позапланові, повторні і зустрічні; вичерпний перелік органів, які мають право проводити перевірки, а також терміни проведення даних перевірок [3].

Так, планова перевірка повинна бути передбачена в плані контролюючого органу і повинна проводитися не частіше за один раз на рік, про її проведення суб'єкт повинен бути попереджений за десять днів до її проведення; позапланова перевірка не передбачена в плані контролюючого органу, а проводиться у випадках, визначених законодавством.

Позапланові перевірки проводяться тільки органами Міністерства доходів і зборів та органами державного фінансового контролю в межах їхніх повноважень. Обмеження в термінах і підставах проведення перевірок суб'єкта, визначені цим Указом, не розповсюджуються на перевірки, що проводяться на особисте прохання суб'єкта, або перевірки, що проводяться відповідно до кримінально-процесуального законодавства, а також на перевірки суб'єктів господарської діяльності, які мають заборгованість із заробітної плати працівникам.

При проведенні будь-якої перевірки юридичній службі (юристові) дуже важливо з'ясувати, представник якого органу прибув і з якими повноваженнями. Передусім, у представника повинні бути службове посвідчення, а також наявність розпорядження або направлення на здійснення конкретної перевірки. Для встановлення цих фактів доцільно застосовувати норми ст.7 Указу Президента «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності», що рекомендує суб'єктам господарювання вести журнал відвідування їх контролюючими органами [2].

Форма і порядок ведення журналу встановлена Наказом Державного комітету з розвитку підприємництва від 10.08.98 р. №18 «Про затвердження форми та Порядку ведення Журналу відвідання суб'єктів підприємницької діяльності контролюючими органами (Журнал реєстрації перевірок)» [3]. Відмова представника контролюючого органу від запису в журналі є підставою для відмови йому в проведенні перевірки. Про факт цієї відмови суб'єкт підприємницької діяльності повідомляє письмово у триденний строк контролюючому органу, в якому працює такий представник.

Отже, нами було визначено особливості проведення перевірок у сучасних умовах державними контролюючими органами суб'єктів господарювання за чинним в Україні законодавством.

1. Господарський кодекс країни: кодекс від 16.01.2003 №436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18. – 2 травня.

2. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності: указ Президента України від 23.07.1998 №817/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – №30. – С.2.

3. Про затвердження форми та Порядку ведення Журналу відвідання суб'єктів підприємницької діяльності контролюючими органами (Журнал реєстрації перевірок): наказ Державного комітету України з питань розвитку підприємництва // Офіційний вісник України. – 1998 р. – №40. – С.122.

4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: закон України від 05.04.2007 №877-V // Відомості Верховної Ради України від 20.07.2007. – 2007 р. – №29. – С.1001.

ДІГТЯР А.О.

ПІЛЬГОВЕ ПРАЦЕВЛАНШТУВАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

Конституція України гарантує кожному громадянину невід'ємне право на працю, але на скільки це право реалізується та забезпечується на сьогоднішній день в умовах ринкової економіки та при існуючому рівні безробіття? Система зайнятості населення потребує змін та реформ, ефективних форм забезпечення зайнятості населення.

Існують категорії осіб, які в силу свого фізичного чи соціального становища потребують додаткового захисту від держави. Щодо працевлаштування, то Законом України «Про зайнятість населення» також визначено певне коло осіб, які мають ті чи інші пільги при працевлаштуванні.

Але, перш за все, зазначимо, що законодавством визначено таке поняття як конкурентоспроможність працівника, що означає сукупність якостей особи, що характеризують її здатність працювати, рівень володіння знаннями, уміннями та навичками. Також визначено категорію працездатних осіб, до яких віднесено осіб віком від 16 років, які проживають на території України і за станом здоров'я здатні до активної трудової діяльності.

Ст. 14 Закону встановлює чіткий перелік категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, належать:

1) один з батьків або особа, яка їх замінює і має на утриманні дітей віком до шести років; виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років або дитину-інваліда; утримує без одного з подружжя інваліда з дитинства (незалежно від віку) та/або інваліда I групи (незалежно від причини інвалідності);

2) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу;

3) особи, звільнені після відбуття покарання або примусового лікування;

4) молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу;

5) особи, яким до настання права на пенсію за віком відповідно до статті 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» залишилося 10 і менше років;

6) інваліди, які не досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

7) особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу [1].

Даний перелік є вичерпним, і чітко характеризує, що внаслідок певних фізичних чи соціальних причин, держава гарантує таким особам право на працю. Варто відзначити, що дана характеристика охоплює не лише фізичний показник працездатності, а й соціальний, що дуже важливо. Законом встановлено і механізм реалізації цього забезпечення. Зокрема, можуть встановлюватися такі пільги:

- працевлаштування без випробувального терміну;
- неповний робочий день або робочий тиждень;
- відмову працювати в нічний час і надурочно;
- надання щорічної відпустки в зручний час;
- основну відпустку мінімальною тривалістю 30 (для інвалідів I й II груп) і 26 календарних днів (для інвалідів III групи);
- неоплачувану відпустку тривалістю 60 (для інвалідів I й II груп) і 30 календарних днів (для інвалідів III групи);
- розірвання строкового трудового договору (якщо стан здоров'я інваліда став перешкоджати виконанню трудових обов'язків);
- квотування державою місць для пільгових категорій (встановлюючи квоту робочих місць для підприємств (об'єднань), установ і організацій незалежно від форм власності та організаційних форм з чисельністю працюючих понад 20 осіб для бронювання ними до 5% загальної кількості робочих місць).

Належність до однієї з вищеназваних категорій обов'язково підтверджується наявністю відповідного документу (посвідчення).

Особливо гостро проблема працевлаштування постає перед молоддю, яка вперше починає трудову діяльність після закінчення навчання в різних закладах освіти. Майже кожна четверта особа з числа молоді, що шукала роботу, звертається по допомогу до Державної служби зайнятості, що з одного боку свідчить про високу довіру молодих громадян до держави, а з іншого – про те, що самостійно вирішити цю проблему на сьогоднішній день неможливо. А це в свою чергу призводить до розчарування молоді у владних державних інституціях, до антидержавного настрою серед молоді та призводить до зростання безробіття і зниження рівня життя, а також до таких негативних наслідків як тіньова зайнятість, кримінал, зовнішня трудова міграція тощо.

Для України вирішення питань соціального захисту населення на сучасному етапі є надскладним, оскільки в ринкових умовах зниження обсягів виробництва скорочуються джерела надходжень до державного бюджету, що обмежує розмір видатків на соціальні потреби. Цілі, принципи і напрями державного регулювання зайнятості населення становлять теоретико-методологічні засади для розроблення конкретного механізму регулювання. До системи державного регулювання має входити законодавче, нормативно-правове та інформаційне забезпечення політики зайнятості, а також економічні, соціально-політичні й організаційно-адміністративні важелі її реалізації [2].

Загалом встановлення таких державних пільг та можливостей є суспільно необхідною та суспільно бажаною діяльністю держави. Оскільки дані категорії осіб дійсно потребують державної допомоги, а в силу сучасних ринково-економічних відносин, саме вони є

найбільш вразливими і беззахисними. Реалізація захисту таких категорій осіб є показником економічного та соціально-правового розвитку держави.

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI / за станом на 11.08.2013 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

2. *Транченко Л.В.* Програма зайнятості населення як один із механізмів державного регулювання ринку праці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_1/38.pdf.

ІГНАТЕНКО Є.В.

ПЕРСПЕКТИВИ ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Євроінтеграція є головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України. Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 р., коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуєчий в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.), яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. На сьогодні в рамках УПС одним з 7 пріоритетів співпраці між Україною та ЄС визначено торгівлю та інвестиції [1].

Відповідно до Закону України від 01.07.2010 № 2411-VI «*Про засади внутрішньої і зовнішньої політики*» до основних засад зовнішньої політики України належить інтеграція в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі [2].

Глобалізація світового господарства, уніфікація національних економік на засадах ГАТТ/СОТ, економічні тенденції в державах-членах ЄС щодо консолідованого єдиною грошовою одиницею Європейського Союзу, потенційна взаємовигідність вільної торгівлі є важливими факторами економічної інтеграції та розвитку торгівлі між Україною і ЄС.

Розвиток процесу економічної інтеграції полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС та України, взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у

сфері конкуренції та державної підтримки виробників. Економічна інтеграція базується на координації, синхронізації та відповідності прийняття рішень у сфері економіки України та ЄС і передбачає ліквідацію обмежень розвитку конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму, сформування основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС [3].

Найбільш вірогідним варіантом реалізації проекту входження України до ЄС є проходження нею інтеграційних процесів разом з країнами-членами Центральноєвропейської зони вільної торгівлі (CEFTA). Європейський Союз першим оцінив глобальність завдання політичної та економічної перебудови, яке постало перед Україною. ЄС запропонував реальну підтримку Україні шляхом передачі ноу-хау в рамках своєї програми TACIS, створюючи основу для цієї діяльності. Він розпочав переговори для створення рамок, Угоди про партнерство та співробітництво, націлених на посилення діалогу та забезпечення рівноправного партнерства фактично у всіх сферах потенційного співробітництва. Сьогодні ЄС не тільки надає Україні найбільшу фінансову, економічну та технічну допомогу; він також виступає найбільшим торговельним партнером за межами СНД і найбільшим інвестором в Україні, при цьому обсяг і торгівлі, і інвестицій продовжує безперервно, постійно зростати [4, с. 110].

Відповідно до даних Державної статистичної служби України Європейський Союз є одним із основних торговельних партнерів України. Питома вага країн ЄС у зовнішньоторговельному обороті товарами та послугами України за січень-вересень 2013 р. склала 31,6%, або в абсолютних показниках 37 040,4 млн. дол. США від загального обсягу торгівлі України. Експорт товарів та послуг до країн ЄС за згаданий період становить 14 629,3 млн. дол. США або 26,3% від загального обсягу експорту товарів та послуг України. В свою чергу, обсяг імпорту з країн ЄС за згаданий період був 22 411,1 млн. дол. США або 36,4% від загального обсягу імпорту в Україну. У двосторонній торгівлі продовжує зберігатися негативне сальдо, яке за три квартали 2013 р. склалося у розмірі 7 781,8 млн. дол. США та збільшилось у порівнянні з аналогічним періодом минулого року на 1 304,0 млн. дол. США [5].

Перспективи торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС суттєво зростуть зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) в рамках Угоди про асоціацію.

Норми та принципи ПВЗВТ Україна – ЄС передбачатимуть лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів та, до певної міри, руху робочої сили. Відмінною рисою ЗВТ Україна-ЄС є комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС. Це дозволить

значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС та забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку.

Імплементация Україною положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині ПВ ЗВТ дасть змогу значно розширити доступ українських експортерів до ринку ЄС, усунувши нетарифні торговельні бар'єри у вигляді відмінних технічних стандартів і вимог, сприятиме покращенню ділового та інвестиційного клімату в нашій країні на основі норм і стандартів ЄС, стане ефективним механізмом поступової інтеграції економіки України до Внутрішнього ринку ЄС [6].

Отже, проблема економічної інтеграції для України є однією з першочергових, а враховуючи, що Україна – одна з найбільших європейських держав, то для неї особливо важливою є інтеграція саме з країнами Європи і, в першу чергу, з країнами-членами Європейського Союзу.

1. Євроінтеграція. Історія відносин Україна-ЄС [Електронний ресурс] / Запорізька обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/article/1955/istoriya-vidnosin-ukrajina-jes.html>

2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – №40 – ст.257.

3. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України станом на 30.09.2011 [Електронний ресурс] / Президент України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615/98>

4. Душко В.В. Національна економіка: підруч. / В.В.Душко. – К.: Либіль, 2006. – 712 с.

5. Україна–ЄС. Стандвосторонньої торгівлі 2013 р. [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>

6. Торгівельно-економічне співробітництво України та ЄС [Електронний ресурс] / Міністерство закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/800>

КЛОЧКО С.М.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ПРО ВІДБРАННЯ ДИТИНИ

Відбрання дитини є способом захисту не тільки її законних прав та інтересів, але й способом захисту осіб, яким вона передається. Специфіка діяльності державного виконавця з виконання рішень цієї категорії полягає в тому, що треба враховувати вразливий психічний стан неповнолітнього, а тому й засоби мають обиратись і застосовуватись з певною обережністю.

Незважаючи на те, що щороку за рішенням суду з сімей вилучається 8-11 тис. дітей [1, с.47], порушене питання в українському

законодавстві розглянуто не досить детально. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють дані правовідносини є: Конституція України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про виконавче провадження», Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Інструкція з організації примусового виконання рішень, Порядок примусового виконання рішень про відібрання дитини, Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини.

Проаналізувавши зазначене законодавство можна зробити висновок, що існує достатня кількість прогалин, внаслідок чого на практиці виникає безліч проблемних ситуацій. Виходячи з цього існує нагальна потреба дослідити зазначене питання та вказати на існуючі недоліки.

У діючому законодавстві не існує дефініції «*відібрання дитини*». Це поняття розуміють як сукупність певних дій уповноважених державою осіб, які спрямовані на захист прав дитини та полягають в її передачі від батьків або інших суб'єктів до осіб, визначених в рішенні суду. Стаття 9 Конвенції ООН про права дитини гарантує, що дитина не розлучається з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи визначають, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини [2]. Єдиною правовою підставою для відібрання дитини є відповідне рішення суду, ніякий інший орган або посадова особа не вправі вирішувати це питання [3].

Примусове виконання рішення про відібрання дитини здійснюється органами державної виконавчої служби в порядку, визначеному статтею 77 Закону України «Про виконавче провадження», на підставі виконавчих листів, що видаються судами. Під час примусового виконання зазначеного рішення обов'язковою умовою є присутність особи, якій дитина передається на виховання, та представників органів опіки та піклування [4]. Згідно із ч.2 ст. 40 зазначеного Закону та п.8.4. Інструкції з організації примусового виконання рішень у разі відсутності відомостей про місце проживання, перебування чи місцезнаходження боржника – фізичної особи, а також дитини за виконавчими документами про відібрання дитини державний виконавець звертається до суду з поданням про винесення ухвали про розшук боржника або дитини.

Стаття 375 ЦПК України зазначає, що розшук оголошується за місцем виконання рішення або за останнім відомим місцем проживання (перебування) боржника або дитини чи місцезнаходженням їхнього майна, або за місцем проживання (перебування) стягувача. Суд має право витребувати від державного виконавця всі необхідні документи для вирішення питання про оголошення розшуку. Суд розглядає подання державного виконавця протягом десяти днів. Розшук боржника – фізичної особи або дитини здійснюють органи внутрішніх справ [5]. Витрати органів

внутрішніх справ, пов'язані з розшуком стягуються з боржника за ухвалою суду. На час розшуку державний виконавець має право зупинити виконавче провадження. За наявності ознак злочину в діях особи, яка умисно перешкоджає виконанню рішення, державний виконавець складає акт про порушення і звертається до правоохоронних органів з поданням (повідомленням) про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Відповідно до Інструкції з організації примусового виконання рішень при виконанні зазначених виконавчих дій не допускається застосовувати до дитини заходи фізичного впливу [6].

При виконанні рішення державний виконавець за потреби може звернутися до суду з поданням, щодо вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу. Такі дії зумовлені необхідністю адаптації дитини перед її передачею стягувачу. Зрозуміло, що звернення до суду державного виконавця спричинюється станом здоров'я дитини, але більш доцільним було б в цій нормі передбачити обов'язкову участь у процедурі виконання медичного працівника, оскільки державний виконавець не завжди може адекватно оцінити стан дитини та потребу влаштування її до лікувального закладу. Суду десятиденний строк розглядає це питання в судовому засіданні з викликом сторін та за обов'язковою участю представників органів опіки та піклування (ст. 374 ЦПК України). Неявка сторін не є перешкодою для вирішення зазначеного питання [7]. У зв'язку з тим, що дана категорія виконання рішення психологічно впливає як на дитину, так і на всіх присутніх при проведенні виконавчих дій потрібно підійти до виконання такого рішення психологічно налаштованим.

За результатами проведених виконавчих дій про відібрання дитини державним виконавцем складається Акт про факт передачі дитини, яким підтверджується фактичне виконання рішення суду.

1. Спеціальна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини «стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини. – К., 2010. – 228 с.

2. Конвенція про права дитини ООН: Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 у ред. від 01.01.2000р. [Електр. ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021

3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. // ВВР України. – 2013. – №20/95

4. Про виконавче провадження: Закон України 21.04.99р. // ВВР України. – 2014. – №606.

5. Сімейний Кодекс України від 10.01. 2002р. № 2947-III [Електр. ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

6. Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5 у ред. від 24.01.2014 [Електр. ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12>

7. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03. 2004 р. у ред. від 02.03.2014 [Електр. ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

ПИТАННЯ ІСНУВАННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ ЗГІДНО ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відвідуючи міську лікарню чи приватну клініку клієнт сподівається отримати не лише якісну медичну допомогу, а й прагне зберегти свій візит у таємниці. Але чи можливо це отримати від кваліфікованих лікарів та персоналу лікарень?

Чинне законодавство України має низку положень про лікарську таємницю, та право особи на її нерозголошення.

Так, Цивільний кодекс України, ст.286 встановлює, що фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи. Фізична особа зобов'язана утримуватися від поширення інформації, зазначеної у частині першій цієї статті, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел [1].

Закон України «*Основи законодавства України про охорону здоров'я*» у ст.40 медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків [2].

Закон України «*Про інформацію*» ст.46 не підлягають розголошенню відомості, що стосуються лікарської таємниці [3].

Закон України «*Про оперативно-розшукову діяльність*» ст.9 гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності проголошує – під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства [4].

Законодавча база підготовлена на світовому рівні, але чи можна побачити це у звичайній районній лікарні. Ні, безвідповідальність лікарів просто вражає. Вони безсоромно розповідають всім, ту інформацію, яку за законом мають зберігати в таємниці.

Невідомо, що впливає на таку поведінку, чи то менталітет людини, чи то безкарність лікарів, так як ні для кого не таємниця, що покарати лікарів практично неможливо, та й позови подаються дуже рідко.

Існують випадки, коли розголошення лікарської таємниці допускається. Так, наприклад у тих випадках, коли інтереси держави, суспільна необхідність обумовлюють розголошення лікарської таємниці для запобігання ще більш значних наслідків, норми права надають правомірну можливість відступу від принципів і правил збереження лікарської таємниці.

Аналіз законодавства України дає змогу визначити випадки, за яких медична таємниця може бути розголошена без згоди особи чи її законних представників, а саме:

- в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч.2 ст.32 Конституції України) [5];

- в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадянського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч.3 ст.34 Конституції України) [5];

- при медичному обстеженні наречених, які зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я (ст.30 Сімейного кодексу України);

- у випадку надання допомоги неповнолітньому, що не досягнув віку 14 років та особі, що визнана недієздатною у встановленому законом порядку, з метою інформування її батьків (усиновлювачів) чи інших законних представників (ч.2 ст.285 Цивільного кодексу України, ч.2 ст.39, ч.1 ст.43 Основ законодавства України про охорону здоров'я);

- при організації надання особі, що страждає на тяжкий психічний розлад, психіатричної допомоги (ч.4 ст.6 Закону України *«Про психіатричну допомогу»*);

- при провадженні дізнання, досудового слідства чи судового розгляду, у зв'язку з письмовим запитом особи, що проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду (ч. 4 ст. 6 Закону України *«Про психіатричну допомогу»*, ч. 2 ст. 8 Закону України *«Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення»*, ч.5 ст.14 Закону України *«Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними»*);

- при загрозі розповсюдження інфекційних захворювань, ухиленні від обов'язкового медичного огляду або щеплення проти інфекцій встановленого переліку, з метою усунення підприємствами, установами й організаціями, за поданням відповідних посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби від роботи, навчання, відвідування дошкільних закладів осіб, які є носіями збудників інфекційних

захворювань, хворих на небезпечні для оточуючих інфекційні хвороби, або осіб, які були в контакті з такими хворими, а також осіб, які ухиляються від обов'язкового медичного огляду або щеплення проти інфекцій, перелік яких встановлюється центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я (ч.2 ст.26 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»), п.5 ч.1 ст.7 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»);

- у випадку надзвичайних подій і ситуацій, що становлять загрозу здоров'ю населення, санітарному та епідемічному благополуччю, з метою інформування органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби (ч.2 ст.26 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»), п.6 ч.1 ст.7 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»);

- у разі звільнення хворого на активну форму туберкульозу з установи кримінально-виконавчої системи з метою інформування про це орган охорони здоров'я за обраним звільненим місцем проживання (ч.2 ст.17 Закону України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз»);

- у разі виявлення ВІЛ-інфекції у неповнолітніх віком до 18 років, а також у осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними, з метою повідомлення про це батьків або інших законних представників зазначених осіб (ч.2 ст.8 Закону України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення»);

- при зверненні потерпілого від нещасного випадку без направлення підприємства повідомляється підприємство, де працює потерпілий, робочий орган виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства, де працює потерпілий, або за місцем настання нещасного випадку з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно, а в разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) також установа (заклад) державної санітарно-епідеміологічної служби, які обслуговують підприємство, де працює потерпілий, або така установа за місцем настання нещасного випадку з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно (п.9 Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві»);

- у разі звернення або доставлення потерпілих внаслідок нещасних випадків як із смертельним наслідком, пов'язаним із заподіянням тілесних ушкоджень іншою особою, так і нещасних випадків, що сталися внаслідок контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами або під час

дорожньо-транспортної пригоди, з метою повідомлення органів внутрішніх справ, а у випадках з легальним наслідком – органів прокуратури (п.б «Порядок розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України).

Але все ж таки дані випадки, які вимагають розголошення конфіденційної лікарської інформації є поодинокими, а відомості розголошуються майже у кожній лікарні.

Кабінет міністрів України своєю постановою від 06.06.2012 р. №546 «Про затвердження електронного реєстру пацієнтів», яка прийнята на виконання Національного плану дій на 2012 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2012-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженого Указом Президента України від 12.03.2012 №187 передбачено створення Електронного реєстру пацієнтів.

Але виникає питання, хто зустрівався з цим електронним реєстром? Як буде оберігатися конфіденційність інформації про пацієнтів невідомо і досі. Хоча з огляду на практику закордонних держав у яких електронний реєстр є основною формою фіксації інформації, то його введення може бути ефективним, але за умови чіткого регулювання користування реєстром та обмеженням доступу осіб.

На жаль розвиток нашої держави в цьому питанні стоїть на місці, прийняті нормативно-правові акти не вводяться в дію і тому створення електронного реєстру залишається тільки очікувати у майбутньому.

Підводячи підсумок можна сказати, що інститут лікарської таємниці в Україні не відповідає вимогам чинного законодавства, лікарі не відчують відповідальності за вчинені діяння і нехтують буквою закону, а держава закриває очі на всі порушення. Отже, громадянам залишається лише сподіватися на захист особистої інформації і вірити в сумлінність лікарів.

1. Цивільний кодекс України станом на 11.10.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України станом на 18.12.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

3. Про інформацію: Закон України станом на 10.08.2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України станом на 11.08.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141;

6. Про затвердження положення про електронний реєстр пацієнтів: Постанова КМУ від 06.06.2012 року №546 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України від 06.06.2012 року № 546. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1203.574.0>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УКРАЇНІ

У кожній державі існує таке явище як сирітство. Цей феномен порушує одне із базових прав дитини на сімейне виховання й батьківську турботу. Тому захист дитинства є пріоритетним напрямом діяльності кожної країни. Адже діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування потребують особливого захисту та сприяння соціальній адаптації з боку держави. Хоча в Україні за 23 роки незалежності сформувалася нормативно-правова база у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, однак ще існує низка питань, які потребують врегулювання.

Сфера соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні почала зароджуватися з 1037 р., з моменту оголошення Ярославом Мудрим правил опіки у збірнику законів *«Руська правда»*. Саме цей збірник уперше в європейській практиці встав на захисті материнства та попередження сирітства [7, с.191].

Процес становлення інституту прийомної сім'ї в незалежній Україні розпочався 1998 р. з моменту підписання постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) *«Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей в Запорізькій області та затвердження Положення про прийомну сім'ю»*. Уже до кінця ХХ ст. така практика поширилась на усі області України де була створена 31 прийомна сім'я, в яких знаходилися на вихованні 38 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки [1].

Відповідно до Закону України (далі ЗУ) *«Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»* від 13 січня 2005 р., право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до двадцяти трьох років або до закінчення відповідних навчальних закладів [5, ст.8].

Виконання зазначеної норми втілюється Постановою КМУ *«Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях»* за принципом *«гроші ходять за дитиною»*. Однак ані

закон ані постанова чи інший нормативно-правовий акт не містять відповідь на запитання, чи має право дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування після досягнення 23 років на повне державне забезпечення при продовженні навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» та «магістр». Тому на нашу думку суперечливу норму, варто викласти так: *«право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» та «магістр» до закінчення навчання».*

Вартим уваги також є питання медичного обслуговування. Крім того, що у Конституції України проголошується, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, такі положення містяться і в Основах законодавства України про охорону здоров'я, ЗУ «Про охорону дитинства», ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Можна продовжити перелік таких норм, але, як слушно зазначає О.М.Ноздріна, положення законодавства містять більш декларативний характер щодо можливості отримати якісну, безоплатну медичну допомогу та не закріплюють конкретні обов'язки держави та посадових осіб щодо забезпечення такою допомогою дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа [4].

Ще однією проблемою є те, що хоча законодавством і передбачене першочергове забезпечення медичних, оздоровчих дитячих закладів необхідними продуктами харчування, ліками, медичним обладнанням, але в статтях ЗУ «Про державний бюджет» даних положень не міститься.

Не менш актуальним питанням є забезпечення дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування житлом. Так, ст.46 Житлового кодексу Української РСР передбачається що, особам, які повернулися з державного дитячого закладу, від родичів, опікуна чи піклувальника, при неможливості повернення займаного раніше жилого приміщення, жиле приміщення надається поза чергою [2, ст.46].

Проте на практиці соціальне житло не завжди надається, оскільки об'єми будівництва соціального житла в Україні недостатні для того, щоб задовольнити потреби усіх пільгових категорій громадян. Про це свідчать статистичні дані за 2012 р. з офіційного сайту Державного комітету статистики України, де загальна кількість осіб, які досягли повноліття та погребують житла – 12819 осіб, а отримано було 295 жилих приміщень та 182 з фонду соціального призначення [3].

А ось у Польщі немає законодавчого акта, який би окремо врегулював державне забезпечення дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, оскільки дану категорію не вирізняють з числа соціально-вразливого населення. Основним нормативно-правовим актом у сфері соціального захисту дітей-сиріт є Закон Республіки Польща «Про соціальну допомогу», де лише статтею 7 визначено, що дітям-сиротам надається соціальна допомога в двох формах: грошовій та натуральній (до останньої відноситься одяг, продукти харчування). Також існує таке поняття, як «сімейна рента» – це грошова виплата, що надається дітям у разі втрати одного чи обох батьків. Дана допомога становить 460 доларів на місяць, це біля 3910 грн [6].

Але найбільш вартим для запозичення Україною є наявність в Польщі різноманітних центрів для підтримки соціально незахищених громадян. Щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, то існує нова модель установ, де одночасно проживають 12-14 дітей, з якими працюють 4-5 вихователів. Установа передбачена для тимчасового перебування дітей, поки не буде знайдено для них нову родину. Інша форма виховання – спеціалізовані соціальні гуртожитки для проживання до 30 осіб. Повноваження з улаштування цієї форми делеговані державою громадським організаціям [1].

Місцева влада схвалює співпрацю неурядових інституцій, що створюють соціальні центри, надають підтримку соціально незахищеним верствам населення та намагається всіляко їм допомагати. Кожна із організацій працює з певною категорією осіб, надаючи їм різноманітну допомогу (психологічну, соціальну, юридичну, матеріальну) [6].

Таким чином, на сьогодні вже існують напрацювання в сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проте вони потребують вдосконалення. Тому ми пропонуємо внести вище аналізовані зміни в законодавство, а також враховуючи деякі аспекти досвіду Польщі у цій сфері: делегувати з центрів соціальних служб деякі повноваження у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування громадським організаціям; започаткувати співпрацю неурядових інституцій з органами державної влади та місцевого самоврядування шляхом замовлення останніми певних громадських завдань, в тому числі, і в сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з повною чи частковою фінансовою підтримкою, що одночасно буде сприяти зайнятості населення.

1. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки: міжнародний досвід та уроки для України / І.Доля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.№iss.gov.ua/Мо№itor /March08/04.htm>

2. Житловий Кодекс Української РСР: Закон Української РСР // ВВР УРСР. – 1983. – №28. – ст.573.

3. Забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа протягом 2012 року / Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. *Ноздріна О.М.* Правове забезпечення медичного обслуговування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа / О.М.Ноздріна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rus9auka.com/S№D/Pravo/5_№ozdri№a.doc.htm

5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №6. – С.267.

6. Соціальний захист населення в Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pilga.i№.ua/№ode/18>

7. *Алдакімова О.В.* Семейные формы жизнеустройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей в современной России: история, опыт, перспективы / О.В.Алдакімова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – №20 (231). – С.191-198.

КОХАН Ю.Ю.

РЕГУЛЮВАННЯ ДОКАЗІВ ТА ПРОЦЕДУРИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що розвиток науки і техніки відобразився на всіх сферах суспільного життя. Використання позитивних здобутків науково-технічного прогресу зумовлює покращення здійснення будь-якого виду діяльності. Тому використання інтернет переписок для доказування є важливим і доцільним у розгляді цивільної справи.

Перш за все зазначимо, про перспективи використання електронних носіїв інформації в якості доказів. В Українському законодавстві, на даний момент, питання про статус та допустимість використання електронних носіїв інформації в цивільному процесі є спірним, статус подібних доказів не закріплений Цивільним процесуальним кодексом України, що створює істотні труднощі при їх використанні в суді.

Як правило, в цивільному судочинстві суди не приділяють належної уваги електронному листуванню учасників спору або інформації, яка розміщена в Інтернеті через технічні труднощі, які виникають при витребуванні і дослідженні такого типу доказів. Але ніякі труднощі ідентифікації таких доказів не повинні повністю виключати можливість використання їх у суді. При обґрунтуванні клопотання про витребування або залученні до матеріалів справи електронних засобів доказування юристу необхідно обґрунтувати їх важливість, унікальність і достовірність.

В контексті існуючого процесуального права електронні та СМС повідомлення, інформація, що міститься на інтернет-сторінках, а також інші електронні засоби доказування можуть бути

віднесені судом до письмових доказів. Оскільки вони також містять відомості про обставини, що мають значення для розгляду і вирішення справи, виконані у формі цифрового, графічного запису і отримані за допомогою електронного зв'язку.

В контексті прирівнювання електронних засобів доказування до письмових доказів Росія пішла шляхом надання своїм нотаріусам права складання протоколу огляду, наприклад, веб-сайту, який підтверджує факт існування певної інформації на цьому сайті на момент його огляду нотаріусом (ст.ст. 102, 103 Основ законодавства Російської федерації про нотаріат). При цьому такий протокол є доказом у справі і може підтверджувати існування певних фактів. Враховуючи постійне взаємне проникнення нотаріально завірених документів інших країн в судову систему України, в нашій практиці були ситуації, коли подібні документи, складені російськими нотаріусами, враховувалися при винесенні рішень українськими судами [5].

Цікавим фактом в питанні використання електронних засобів доказування є досвід США. У цій країні, наприклад, електронні поштові повідомлення стали одним з найбільш широко використовуваних джерел доказової інформації. У 2006 р. у *Federal Rules of Civil Procedure* були внесені серйозні зміни, що стосуються подання та оцінки електронних документів і повідомлень. Якщо раніше суди США застосовували до уваги лише офіційну ділову переписку, то в справі *CX Digital Media, Inc. v. Smoking Everywhere, Inc.*, (SD Fla. Mar. 23, 2011) судом було прийнято рішення, яке є значущим як для судової системи США, так і для судової системи в цілому. Як доказ зміни умов договору, суд взяв до уваги листування в програмі *Jabber* між представниками відповідача і позивача. Як результат було винесено судові рішення, мотивоване змістом цих електронних повідомлень [9].

В Україні головною проблемою використання електронних повідомлень в якості доказів у суді виступає відсутність систематизованого законодавства про електронні документи. Для використання електронних матеріалів як письмового доказу в суді необхідно забезпечити спосіб встановлення їх достовірності. Законом України «Про електронний цифровий підпис» встановлено спосіб забезпечення достовірності електронного документа - електронно-цифровий підпис [2].

Але при цьому електронне повідомлення, передане за допомогою електронної пошти, не є документом, тому електронним підписом воно не завіряється. Як правило, електронне повідомлення зберігається в пам'яті комп'ютера, з якого воно було відправлено або на сервері поштової служби. Таким чином, підтвердити відправку листа з певного комп'ютера або IP-адреси можливо. Знаючи IP-адресу комп'ютера, з

якого відправлялося повідомлення, відповідно до клопотанням сторони або за власним розсудом суд може запитати у провайдера відомості про приналежність IP-адреси, що дасть можливість встановити коло осіб, які мали можливість відправити повідомлення. Оцінка електронного повідомлення в даному випадку повинна проходити в сукупності з іншими доказами [8].

На наш погляд, сьогодні виникла ситуація, коли сторонам судового процесу необхідно надати можливість посилатися на електронні засоби доказування при обґрунтуванні своєї позиції, якщо такі докази дозволяють встановити зміст електронного документа, його одержувача та відправника, а також отримані законними способами. Враховуючи світову практику, суду незабаром належить не нехтувати ними, а оцінювати дані докази з урахуванням властивостей допустимості, належності, достовірності та у взаємозв'язку з іншими доказами.

Слід зазначити що в 2013 р. стало можливим повідомлення учасників цивільного процесу про час та місце розгляду справи за допомогою sms-повідомлень. Така практика склалася зовсім нещодавно і бере свій початок з наказу Державної судової адміністрації України від 01.06.2013 р. №73 *«Про реалізацію пілотного проекту щодо надсилання судами sms-повідомлень»*. За даним наказом передбачено, що затвердження порядку надсилання учасникам судового процесу (кримінального провадження) текстів судових повісток у вигляді sms-повідомлень було здійснено відповідно до частини першої статті 135 Кримінального процесуального кодексу України, частини шостої статті 74 Цивільного процесуального кодексу України, частини п'ятої статті 147 Закону України *«Про судоустрій і статус судів»* та з метою забезпечення своєчасного інформування учасників судового процесу (кримінального провадження) про час і місце розгляду справи [1; 3; 4; 7].

Зазначимо що в контексті цивільного судочинства відповідно до ч.6 ст.74 ЦПК України згідно з яким *«Особи, які беруть участь у справі, а також свідки, експерти, спеціалісти і перекладачі можуть бути повідомлені або викликані в суд телеграмою, факсом чи за допомогою інших засобів зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику»*. Таким чином перелік таких засобів не є вичерпним і sms-повідомлення відповідають тій єдиній умові що має забезпечити фіксацію повідомлення або виклику [7].

Аналізуючи структуру sms-повідомлення у справах цивільного судочинства (відповідно до Додатку №1 до порядку надсилання учасникам судового процесу текстів судових повісток у вигляді sms-повідомлення) Для отримання тексту судової повістки в електронній формі за допомогою sms-повідомлення учаснику судового процесу потрібно:

- подати до суду заявку про отримання судової повістки в електронній формі за допомогою sms-повідомлення по конкретній справі;

- вказати у заявці номер свого мобільного телефону, на який має надходити повістка на судовий процес [6].

Доцільно зазначити, що однією із граф тексту повідомлення є *«перелік доказів які необхідно додати»*. Таким чином впровадження системи sms-сповіщення дає змогу отримати інформацію не лише про час та місце розгляду справи а й про ті докази які необхідно додати. Зокрема згідно структури sms-повідомлення передбачено, що максимальна кількість символів у повідомленні не може перевищувати 823, з них пункт про докази які необхідно додати може вміщувати до 250 символів, що займає найбільшу кількість символів. Тому особа, що надсилає повідомлення, має змогу не лише зазначити перелік доказів, які необхідно надати, а й коротке обґрунтування необхідності їх надання, що дасть змогу не лише отримання інформації про хід справи, а й оперативного реагування по збиранню та наданню відповідно зазначених доказів.

При цьому слушно зауважити, що на нашу думку такі нововведення мають бути відображені у ЦПК України, зокрема вищевказаний п.6 ч.74 ЦПК України має бути доповнений *«...в тому числі за допомогою системи sms-сповіщення на підставі письмового клопотання учасника судового процесу»* [7].

Таким чином, зазначимо, що повноцінна реалізація системи sms-сповіщення дасть змогу оперативно інформувати учасників цивільного судочинства про час та місце розгляду справи, в тому числі про їх зміну. У порівнянні з вартістю поштового відправлення, вартість sms-повістки значно виграє, а тому є великі шанси на популярність такого виду повідомлень. Окреме значення полягає і в сповіщенні учасника про ті докази які необхідно надати, що сприятиме прискоренню їх збирання, і зменшенню роботи суду з витребування доказів та зменшення процесуальних строків розгляду справи.

Отже, враховуючи вищесказане можна зробити висновок, що українське законодавство потребує нововведень, особливо по витребуванню доказів в учасників цивільного процесу для прискорення їх збирання, економії коштів та скорішого розгляду справи.

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» Верховна Рада України; Закон від 07.07.2010 № 2453-VI

2. Закон України «Про електронний цифровий підпис» Верховна Рада України; Закон від 22.05.2003 № 852-IV

3. Кримінальний процесуальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI

4. Наказ Державної судової адміністрації України від 01.06.2013р. № 73 «Про реалізацію пілотного проекту щодо надсилання судами sms-повідомлень»
5. Офіційний веб портал судової влади в Україні, режим доступу <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N732013/>
6. Офіційний веб портал судової влади в Україні, режим доступу: <http://zl.cr.court.gov.ua/sud0107/15/stry/>
7. Цивільний процесуальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV
8. <http://www.advocatesanswers.in.ua/index.php/2012-03-11-14-51-21/1408-dylema-elektronnykh-zasobiv-dokazuvannia-v-sudi>
9. <http://expialidociouz.livejournal.com/339069.html>

КУЗЬМЕНКО Б.В.

ЗАСТОСУВАННЯ АУДІО- ТА ВІДЕОЗАПИСІВ З АВТОМОБІЛЬНОГО ВІДЕОРЕЄСТРАТОРА ЯК ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

В теорії і практиці кримінального процесу тема доказування є однією із найважливіших. Це пояснюється тим, що під час кримінального судочинства розглядаються справи, які вирішують долю людини. І від того, на скільки точно, повно буде досліджено всі матеріали справи, від того, чи буде додержано вимог закону, залежатиме правильність рішення суду. Це має дуже важливе значення, оскільки основним завданням кримінального судочинства є дотримання всіх вимог закону для того, щоб кожен, хто скоїв злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинуватий не був покараним.

На всіх стадіях розвитку юриспруденції доказам та доказуванню приділялася значна роль. Дана проблема досліджувалася минулими і сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями. Однак сучасний кримінально-процесуальний кодекс України має чималу кількість прогалин. Зокрема у ньому не міститься самого визначення поняття доказування, через що у науковців існують різні точки зору щодо цього. Все це зумовлює актуальність обраної теми. Розглянемо, чи може бути використаний як доказ у суді відеозапис з відеореєстратора, який став досить популярним.

Відеозаписи з відеореєстратора допомагають з'ясувати істину в разі дорожньо-транспортної пригоди, а також у спірних ситуаціях із іншими автомобілістами та працівниками ДАІ. Як правило, відеореєстратори кріпляться у салоні машини і через лобове скло знімають на відео зображення руху автомобіля [4].

Засоби масової інформації повідомляють, що відеореєстратори допомагають розкривати злочини, а також захищають водіїв, які виконують вимоги Правил дорожнього руху, від випадків

необґрунтованого притягнення до відповідальності у разі дорожньо-транспортної пригоди, безпідставного звинувачення з боку інспекторів ДАІ, від різного роду шахраїв на дорозі тощо.

Встановивши автомобільний відеореєстратор, власник авто забезпечує в деякому сенсі свою безпеку. Від дорожньо-транспортних пригод наявність приладу, звичайно, не застрахує, але, якщо щось трапиться – його записи допоможуть розібратися в події і в разі необхідності встановити справжнього винуватця аварії. При цьому, у процесуальному законодавстві відсутні норми щодо обов'язковості кримінального записів відеореєстратора як допустимих доказів у кримінальному та судовому провадженні.

Тобто немає чітких законодавчих гарантій, що записи відеореєстратора не буде визнано недопустимими доказами. Недопустимими доказами є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Все більше з'являється конфліктних ситуацій, коли працівники Державтоінспекції всупереч положень низки законодавчих актів намагаються перешкоджати водіям здійснювати відеозапис свого спілкування з інспектором, який знаходиться при виконанні службових обов'язків.

В цій ситуації, видається за необхідне введення на законодавчому рівні права водія обладнати автомобіль відеореєстратором та використовувати його під час експлуатації автомобіля, а також внесення до Кримінального процесуального кодексу змін, щодо обов'язковості використання записів відеореєстратора у кримінальному провадженні як допустимих доказів.

Проект Закону України *«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання відеореєстратора під час експлуатації автомобіля»* розроблено із власної ініціативи та з метою створення умов для наявності чітких аргументів та доказів при встановленні винуватців дорожньо-транспортних пригод, зменшення випадків неналежної поведінки інспекторів департаменту державної автомобільної інспекції, підвищення дисциплінованості та загальної безпеки учасників дорожнього руху [4].

Проектом передбачено частину першу статті 16 Закону України *«Про дорожній рух»* доповнити новим абзацом, відповідно до якого до прав водія додатково віднести використання ним відеореєстратора під час експлуатації автомобіля.

Для гарантованого використання у кримінальному провадженні записів відеореєстратора частину другу статті 99 Кримінального процесуального кодексу України необхідно доповнити новим абзацом, відповідно до якого відеозаписи автомобільного відеореєстратора за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, вважаються документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як допустимі докази [4].

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють зазначене питання є:

- Конституція України;
- Закон України «Про дорожній рух»;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення;
- Кримінальний процесуальний кодекс України;
- постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. №1306 «Про Правила дорожнього руху» та інші нормативно-правові акти.

Не менш актуальним є питання щодо використання аудіозапису як доказу в кримінальному провадженні. Звинувачення у скоєнні злочину не може ґрунтуватися на даних, отриманих без дотримання Конституції або з порушенням законів. Щодо цього питання виникає чимало запитань. Чи може тепер запис із кафе стати доказом у суді? Або чи може бути доказом, наприклад, аудіозапис, зроблений студентом під час вимагання неправомірної вигоди викладачем? Прикладів багато.

Основний закон держави зазначає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях. Розглянемо деякі думки осіб щодо питання допустимості доказів у кримінальному процесі [1, ч.3 ст.62]. Олег Березюк, президент Українського юридичного товариства з даного питання говорить, що якщо порушується процедура отримання доказів, визначена законом, тоді обвинувачення є незаконними. Коли держава без санкції суду веде відеоспостереження за громадянином або без кримінальної справи починає проводити оперативно-розшукові заходи щодо нього, то, звичайно, отримані дані не можуть бути доказом у суді. Що стосується камер відеоспостереження, які знаходяться на території приватних суб'єктів підприємницької діяльності, чи приватних дій приватної особи, коли вона зафіксувала, як чиновник отримав хабара, то ці речі мають бути визнані доказами. Вони не є такими, що здобуті незаконним шляхом [3].

Ігор Коліушко, голова Центру політико-правових реформ проаналізував поняття допустимих і недопустимих методів збору доказів, які, як правило, визначаються в усіх країнах у

процесуальному законодавстві. З метою захисту прав людини не допускається збір і використання в суді інформації чи доказів, отриманих незаконним шляхом. Проте що значить незаконним шляхом? Якщо при цьому порушувалося законодавство, порушувались чиїсь права – звичайно, це неприпустимий шлях. Такі докази не повинні застосовуватися в суді. Але коли мова йде про інформацію, зібрану без порушення прав людини, наприклад, на камеру, про встановлення якої всі знають, на існування якої є згода суспільства, без сумніву, така інформація повинна прийматися судом [3].

Що ж до відеозаписів із банків чи магазинів (або інших публічних місць), чи знятого на відео чиновника, суд повинен з'ясувати, законно чи ні проведено такий відеозапис. Наприклад, якщо в банку відеоспостереження провадили з дотриманням вимог закону, то такий відеозапис можна долучити до справи як належний і допустимий засіб доказування.

Віталій Бівалькевич, голова обласного відділення Союзу адвокатів України зазначає, що загалом сьогодні у практиці судочинства це є дуже проблемним питанням. За законом, якщо є постанова суду про згоду на ведення відеознімання, прослуховування певних осіб, то такі дії можуть провадити. До теперішнього часу якщо в процесі буде надано інші документи для підтвердження фактів, зафіксованих відео- чи аудіозаписами, то ці дані теж можуть бути доказами. Якщо їхню достовірність підтвердить експертиза [3].

На мою думку, інститут допустимості доказів був і буде наріжним каменем, не тільки доказового права, а й усього кримінального процесу. Залежно від того, як поставлено механізм допустимості доказів, можна вцілому оцінювати тенденції усього кримінального процесу. Безумовно, ці тенденції залежать від конкретних історичних умов та цінностей, які сповідує суспільство. З цього приводу слід зазначити, що не так давно Конституція України проголосила, *«людина є найвищою соціальною цінністю»*. Саме ця ідея, на нашу думку, і повинна бути покладена в основу нового кримінального–процесуального закону та бути домінуючою в механізмі кримінального судочинства.

Залежно від того, як поставлено механізм допустимості доказів, можна вцілому оцінювати тенденції усього кримінального процесу. З цього приводу слід зазначити, що не так давно проголошено, що *«людина є найвищою соціальною цінністю»* [1, ст.3].

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – №90-91. – 19 травня.

3. Чи може тепер відео або аудіо запис бути доказом? [Ел. ресурс] / І.Капсамун, Т.Козирева, В.Костюкевич та ін. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/nota-bene/chi-mozhe-teper-video-abo-zapis-buti-dokazom>

4. Москаль Г. Відеореєстратор у кожне авто. Законопроект, який може покращити життя автомобілістів [Ел. ресурс] / Г.Москаль. – Режим доступу: <http://uzhinform.com/obshhestvo/videoreyestrator-u-kozhne-avto-zakonoproekt-yakij-mozhe-pokrashhiti-zhittya-avtomobilistiv.html>

ЛОБКО К.А.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОРГАНІЗОВАНІ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИННИ

Запорукою стабільності існування держави є ефективна діяльність всіх органів державної влади та довіра громадян до службових осіб і владних структур в цілому. Однак викликає занепокоєння не тільки зростання корупції у владних структурах, а й встановлення зв'язків між державними органами та злочинними організаціями для спільної протиправної діяльності. Проблеми боротьби зі злочинами, вчиненими організованими групами у сфері службової діяльності, набувають особливого соціально-політичного значення для України на сучасному етапі її розвитку, адже при вчиненні таких злочинів підривається авторитет держави, як владного інституту.

Чинне кримінальне законодавство України до службових і посадових злочинів зараховує чотирнадцять складів злочинів (зловживання владою або службовим становищем; службове підроблення; службова недбалість; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; незаконне збагачення та ін.). Але з використанням службового становища можуть вчинятися і злочини, передбачені іншими розділами Кримінального кодексу України (далі – КК України), такі, наприклад, як злочини проти правосуддя, господарські, військові тощо.

Корупційні злочини виокремлюються з поміж інших своїм особливим складом. Так, об'єктом корупційних злочинів є суспільні відносини, які забезпечують порядок здійснення публічної служби, права і свободи громадян, авторитет органів публічної влади, суб'єктів приватного права тощо. З об'єктивної сторони злочини у сфері службової діяльності характеризуються наступними спільними рисами (крім ст.368 КК України), які полягають у тому, що злочинні діяння вчиняються з використанням влади та службового становища всупереч інтересам служби [5, с.648].

Особливістю суб'єктивної сторони корупційних злочинів є вина лише у вигляді умислу, згідно з ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» корупційне правопорушення визначено як умисне діяння [2].

Суб'єктом корупційного злочину є лише службова особа, якою за КК України службовими особами визнано, осіб, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [3].

У ході дослідження було проаналізовано злочини у сфері службової діяльності, вчинені у Сумській області протягом 2009-2013 рр. Так, за весь період дослідження судами Сумської області було винесено 370 вироків. Серед них було винесено за злочини, передбачені ст.366 КК України – 163 вирок; ст.368 КК України – 81 вирок; ст.364 КК України – 43 вирок; ст.365 КК України – 35 вирок. Проте більшість злочинів кваліфікуються як діяння вчинені злочинцем одноособово, і лише в поодиноких випадках ці злочини було розглянуто у співучасті. Так за весь досліджуваний період лише 7% корупційних злочинів, передбачених ст.364 та 368 КК України, розслідувалися та були кваліфіковані як злочини вчинені у співучасті. Усі інші справи (93%) розглядалися стосовно одного обвинуваченого. Для співучасті властивий більш витончений, запланований характер протиправних дій, то й з набуттям корупційними відносинами організованого характеру підвищується їх суспільна небезпека, а тому проблема вчинення корупційних злочинів у співучасті є вкрай важливою та потребує детального вивчення для подальшого запровадження результативних засобів її негайного вирішення.

Вчинювані корупційні злочини при простій формі співучасті відзначаються співвиконавством, яке передбачає таке об'єднання зусиль співучасників, за якого кожен з них вчинює однакові з правової точки зору діяння і виступає як виконавець злочину. При цьому кожен з співучасників може вчиняти однорідні за характером

дії, виконуючи спільними зусиллями одночасно всю об'єктивну сторону злочину, або діючи з розподілом ролей, виконувати лише частину об'єктивної сторони злочину. Тому існує необхідність більш детальної конкретизації в законодавстві поняття вчинення злочину групою осіб, визначивши його таким чином: *«Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою – це вчинення злочину двома або більше суб'єктами злочину, які попередньо домовилися про спільне (співвиконавство або з розподілом ролей) його вчинення»* [1, с.8]. Це дозволить більш точно визначати суб'єктивний критерій кожного співвиконавця при простій формі співучасті. Однією з характерних ознак будь-якої форми співучасті є спільність злочинної діяльності. Проте усвідомлення повної спільності та взаємності дій співучасників найбільшим чином проявляється при так званих групових корупційних злочинах, – коли всі злочинці скоюють корупційне діяння, або безпосередньо не скоюють, проте знаходяться на місці злочину та допомагають виконавцю, – які відносяться до простої форми співучасті.

Характерною рисою складних форм співучасті є наявність корумпованих зв'язків з посадовими особами державної влади, господарського управління, кримінальної юстиції. Зрощування комерційно-кримінальних структур з корумпованими посадовими особами органів державної влади та управління створило новий вид організованого злочинного формування – злочинне товариство. Ще однією особливістю вчинюваних у співучасті корупційних злочинів є те, що вони можуть використовуватися як підготовчий етап або допоміжний чинник для здійснення загально-кримінальної діяльності злочинними організаціями. Тому абсолютно доцільною є пропозиція О.Медведька про те, що *«як обов'язкову ознаку злочинної організації слід передбачити наявність об'єднання в її складі кількох злочинних груп, які «спеціалізуються» на вчиненні тих або інших видів злочинів»* [4, с.9].

При складній формі співучасті організатори, підбурювачі, посібник лише створюють умови для більш успішного вчинення виконавцем корупційного злочину. При цьому, кожен із співучасників, виконуючі власну діяльність у єдиному корупційному злочині, в певній мірі сприяє здійсненню намірів інших співучасників. Виходячи з вище викладеного зазначимо ознаки, властиві співучасті у корупційних злочинах: 1) загальні ознаки (спільність діяльності всіх співучасників корупційного злочину; особи, що беруть участь у корупційному злочині діють умисно, при цьому всі співучасники мають спільну мету – одержання неправомірної вигоди); 2) специфічні ознаки (виконавцем корупційного злочину при співучасті може бути

лише службова особа (за винятком ст.369 КК України), а інші особи, які не володіють ознаками службової особи, можуть виступати як організатори, підбурювачі, посібники; службова особа, виступаючи лише виконавцем корупційного злочину, несе відповідальність за тією статтею КК України, яка передбачає відповідальність за вчинений корупційний злочин, а всі інші співучасники так само з обов'язковим посиленням на певну частину ст.27 КК України).

Що стосується покарання за вчинення корупційних злочинів у співучасті, то карність співучасті повинна встановлюватися на етапі змови та окремо на етапі реалізації. Одностороннім є те, що вчинення корупційного злочину у співучасті повинно визначатись як обставина, яка обтяжує покарання. І.Сухоребрий вважає, що вирішувати завдання позбавлення корупціонерів надбаного злочинним шляхом майна потрібно в першу чергу в рамках кримінальної юстиції (притягненням за корупційні діяння до кримінальної відповідальності та конфіскації злочинно надбаного майна), проте за допомогою цивільно-правових засобів можливо здійснити притягнення причетних до корупційної діяльності осіб до адекватної їх діянням майнової відповідальності за завдану державі та суспільству шкоду [6, с.115].

Отже, проблема протидії корупційним злочинам, вчинюваним у різних формах співучасті, знаходиться поряд з проблемою протидії організованій злочинності. Проте попри те, що багато вітчизняних вчених (І.Сухоребрий, О.Кальман, В.Жук, О.Смаглюк та ін.) здійснювали дослідження вчинення корупційних злочинів у різних формах співучасті, з набуттям ними організованих якостей та науково обґрунтували необхідність розслідування корупційних злочинів як злочинів вчинених організованими групами та організаціями, вивчення матеріалів судової практики в Сумській області за 2009-2013 рр. свідчить про протилежне.

1. Жук В.Г. Щодо кваліфікації діяльності злочинних об'єднань / В.Г.Жук, В.В.Кузнецов, О.В.Смаглюк // Адвокат. – 2005. – №4. – С.5-10.

2. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» // Відомості Верховної Ради України // від 07.04.2011, №3206-VI.

3. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України // від 05.04.2001, №2341-III.

4. Медведько О. Боротьба з організованою злочинністю та корупцією. Проблеми та законодавче забезпечення / О.Медведько // Вісник прокуратури. – 2002. – №5. – С.7-10.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Атіка, 2005.– 1064 с.

6. Сухоребрий І.І. Співучасть у корупційних злочинах: ознаки та характеристика // І.І.Сухоребрий // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип.4.– С.109-119.

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ З БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ ЄС

Розвинута банківська система є необхідною умовою нормального функціонування економіки, тобто функціонування суб'єктів господарської діяльності та державного бюджету. Лише через досконалу банківську систему можна здійснити реконструктуризацію економіки.

Основним принципом удосконалення системи регулювання банківської діяльності і банківського нагляду з метою підвищення її стабільності та соціальної відповідальності є запровадження міжнародно-визнаних норм і міжнародного досвіду з урахуванням особливостей організації і функціонування українського ринку банківських послуг.

Україна послідовно крокує до Європейського Союзу і Світової Організації Торгівлі (СОТ), а також прагне інтеграції до світового фінансового ринку. Особливої актуальності набуває проблема створення умов стійкого зростання національної економіки та розвитку фінансового і банківського секторів. Інтеграція України в міжнародне фінансове середовище спонукає до прискореного розвитку вітчизняного фінансового ринку за необхідності підтримання пріоритету національних інтересів на світовому полі та збереження політичного й економічного суверенітету держави. Першочерговим завданням у цьому аспекті є приведення законодавства України у відповідність до *acquis communautaire* ЄС [1, с.277].

Банківський сектор є складовою економічної системи України, тому інтеграція в економічний простір ЄС буде мати відповідні наслідки для неї – як позитивні, так і негативні. Банківський сектор в Україні є досить молодим (порівняно з іншими країнами світу ми маємо досвід роботи близько 15 років) і йому притаманні певні проблеми.

Звичайно, що європейська інтеграція не є явищем, яке виникло несподівано в економічній політиці держави. Україна з кінця 1990-х – початку 2000-х рр. має на державному рівні затверджені програми Європейської інтеграції, відповідно до яких здійснюється поступова адаптація (насамперед законодавства) до вимог і стандартів ЄС. Не є винятком і банківська система, яка також залучена до цього процесу [2, с.113]

З приєднанням до Світової організації торгівлі в 2008 р., Україна суттєво лібералізувала свій ринок банківських послуг. Попри певні побоювання, цей крок не мав руйнівного наслідку для цього сектору фінансових послуг, проте став важливим етапом євроінтеграційного процесу нашої країни, зокрема переговорів з ЄС про укладання поглибленої зони вільної торгівлі (ЗВТ).

Парафування 30 березня 2012 р. Угоди про Асоціацію та її складовою щодо поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС підтвердило незмінність євроінтеграційного вектору розвитку України на основі впровадження стандартів ЄС. Відповідно до Програми інтеграції України до Європейського Союзу (далі – Програма), схваленої Указом Президента України № 1072/2000 від 14.09.2000 р., основною метою співробітництва України з ЄС є набуття нею членства Європейського Союзу. Це передбачає здійснення процесів євроінтеграції в усіх секторах економіки України, в тому числі у фінансовій та банківській системі.

Відповідно до зазначеної мети основними принципами політики євроінтеграції банківського сектору України є:

1) забезпечення економічного суверенітету України в умовах посилення інтеграції з країнами ЄС;

2) гармонізація інтересів України та її банківського сектору з інтересами країн ЄС в процесі посилення інтеграційних процесів в економіці та банківському секторі;

3) прозорість механізмів проникнення іноземного капіталу в банківський сектор України та його впливу на розвиток вітчизняної економіки та банківської системи;

4) безперервність процесів інтеграції України з ЄС та забезпечення умов підвищення ефективності впливу банківської системи на темпи і масштаби вітчизняного товаровиробництва.

Процес адаптації вітчизняної банківської системи до європейських стандартів вимагає певного перехідного періоду. Разом з тим, ключові та принципові зміни у законодавстві мають бути зроблені до початку функціонування розширеної та поглибленої ЗВТ. У зв'язку з цим виникає питання визначення послідовності та пріоритетності запровадження змін у банківське регулювання [3].

Банківське законодавство України в цілому узгоджується з відповідними нормами права ЄС. Однак, не дивлячись на досить високий рівень наближення, банківська система України все ще недостатньо розвинена, обсяг кредитів є недостатнім для реструктуризації та розвитку реального сектора; кредити дорогі та короткострокові тощо. Ліквідація існуючих невідповідностей між банківським законодавством України та ЄС не приведе автоматично до усунення існуючих перешкод для належного функціонування банківської системи. Через це необхідно проблеми та перешкоди діяльності банківської системи розглядати комплексно, не обмежуючись лише невідповідністю законодавства.

Адаптація банківського законодавства України передбачає поступове приведення у відповідність з європейськими стандартами нормативних актів НБУ. Можна виділити два напрями процесу адаптації:

- інституційний (створення державного органу, на який покладається розробка взаємопогоджених підходів);

- нормативний (містить комплекс нормативних інструментів (актів), які включають у себе єдині стандарти банківського регулювання) [4].

Згідно діючого в Україні законодавства сьогодні банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України.

Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг [5].

Отже, проблеми в банківській системі України можуть загострюватися внаслідок євроінтеграційного курсу України, що потребує від Національного банку України розроблення відповідних заходів для управління ризиками й подолання проблем, але це єдиний шлях до її вдосконалення та приведення у відповідність до банківської системи ЄС.

1. Мірошниченко О.А. Банківське право в Європейському Союзі та Україні: порівняльно-правове дослідження / О.А.Мірошниченко, М.В.Сенаторов, О.В.Сенаторова.– К.: Центр учбової літератури. – 340 с.

2. Міщенко В.І. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: Інформаційно-аналітичні матеріали / В.І.Міщенко–К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2007. – Вип. 8. – К., 2007. – 266 с.

3. Клименко І. Щодо інтеграції банківської системи України до банківської системи Європейського Союзу. Аналітична записка [Електронний ресурс] / І.Клименко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/777/>

4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – №5-6 – ст.30.

5. Толкачова С.В. Проблеми та перспективи адаптації національного банківського законодавства до права Європейського Союзу [Електронний ресурс] / С.В.Толкачова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Pravo/58087.doc.htm

МАТЯШ О.О., САВЧУК В.М.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В наш час питання захисту комерційної таємниці виникає все частіше. Сучасне підприємство, яке бажає залишатися конкурентоздатним на ринку, тим більш в Україні, повинно проводити комплекс заходів по захисту інформації. До того ж в останній час помітно поширились методи промислового шпигунства, шантажу, несанкціонованого використання технічних засобів для отримання відомостей про діяльність конкурентів.

Згідно зі статтею 9 Закону України «Про інформацію» всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію. Що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів.

За режимом доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. У свою чергу, інформація з обмеженим доступом відповідно до ст.30 Закону України «Про інформацію» поділяється на конфіденційну і таємну.

До таємної, ст.30 Закону, відносить інформацію, *«яка містить відомості, що складають державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої може заподіяти шкоду особі, суспільству та державі»*. Отже, слід зробити висновок про те, що до інформації з обмеженим доступом, а саме таємної, Закон відносить й комерційну таємницю.

Щодо правового режиму комерційної таємниці в Україні, то спеціальні дослідження у цій галузі довгий час не проводились, комерційна таємниця не визнавалась об'єктом цивільних правовідносин.

У відповідності з Цивільним Кодексом України комерційною таємницею визнається інформація, що є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність. Отже, комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до Закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Господарський Кодекс України визначає комерційну таємницю як відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею [2]. Але у цій нормі не підкреслена необхідність правових, організаційних, технічних та інших заходів захисту такої інформації, а саме режиму комерційної таємниці.

Розглянувши різні точки зору щодо поняття комерційної таємниці ми зробили наступні висновки: 1) комерційною таємницею підприємства може бути все, що не заборонено законом, корисно у підприємницькій діяльності та дає перевагу над конкурентами, які не володіють нею; 2) інформація, яка складає комерційну таємницю підприємства повинна мати певні ознаки, а саме: бути власністю підприємства; бути

засекреченою власником підприємства в його інтересах на визначений термін, у визначеному обсязі; мати дійсну або потенційну вартість з комерційних міркувань; не бути загальновідомою чи загальнодоступною згідно з законодавством України; не захищатися авторським і патентним правом; не стосуватися негативної діяльності підприємства, здатної завдати шкоду суспільству (порушень законів, адміністративних помилок, забруднення навколишнього середовища тощо).

Таким чином, комерційну таємницю можна розглядати, як інформацію конфіденційного характеру, яка безпосередньо пов'язана з підприємницькою діяльністю суб'єктів права на цю діяльність, як промислового (індустріального), так і торговельного характеру, або з діяльністю з надання послуг, що має реальну або потенційну економічну цінність та надає перевагу у конкурентній боротьбі через її невизначеність, за розголошення якої настає юридична відповідальність та існує особливий режим її охорони.

З вище наведеного я роблю висновок про те, що комерційна таємниця має першочергове значення для здійснення суб'єктами господарювання тієї чи іншої діяльності, а від так потребує захисту.

В даному аспекті правовий захист можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному значенні.

В об'єктивному значенні захист об'єктів комерційної таємниці – це обов'язок відповідних державних органів відповідно до закону щодо встановлення факту належності до закону щодо встановлення факту належності прав або факту порушення суб'єктивного права на комерційну таємницю та застосування відповідних заходів, спрямованих на поновлення порушених прав та законних інтересів носіїв комерційної таємниці, аж до застосування санкцій до правопорушників [5, с.17].

В суб'єктивному значенні правовий захист прав на комерційну таємницю можна розглядати як правові можливості, надані відповідному суб'єкту права, звернутися до компетентних державних органів за захистом (визнання, поновлення права та припинення правопорушення) порушених суб'єктивних прав [5, с.17].

Право на захист є незалежним самостійним суб'єктивним правом, яке полягає у правовій можливості, а не в обов'язку, здійсненні захисту, при цьому виникає воно тільки в момент порушення або оспорювання належних особі прав та законних інтересів комерційної таємниці.

Отже, є підстави зробити висновок, що правовий захист комерційної таємниці завжди ніби супроводжує об'єкти охорони. Захист не може існувати самостійно, бути самодостатнім, тому що він проявляється тільки в момент порушення встановленого режиму охорони прав на комерційну таємницю.

Захист права на комерційну таємницю може здійснюватись у таких двох формах: 1) самозахист; 2) юрисдикційна форма [6, с.36].

Самозахист – це можливість самостійної нейтралізації та виведення з ладу технічних засобів, незаконно встановлених третіми особами на території чи в приміщеннях, які займає власник комерційної таємниці, застосування оперативних заходів з дезінформації осіб, що незаконно збирають інформацію, з метою запобігання можливій шкоді від розголошення такої інформації.

У порядку самозахисту можуть застосовуватись і заходи дисциплінарної відповідальності до працівників, з якими укладено відповідні трудові договори.

Юрисдикційна форма – полягає у зверненні за захистом до компетентних державних органів.

Як правило, до суду варто звертатись у разі порушення права на комерційну таємницю одним з контрагентів договору, з питань прямо передбачених договором.

За порушення законодавства про комерційну таємницю встановлені наступні види відповідальності: 1) цивільно-правова; 2) кримінальна; 3) адміністративна.

Цивільно-правова відповідальність. На учасників господарського товариства, відповідно до частини 3 ст. 117 Цивільного кодексу України, покладено зобов'язання не розголошувати комерційної таємниці та конфіденційної інформації про діяльність товариства.

Кримінально-правова відповідальність. Відповідно до міжнародно-правових вимог до об'єктів, що охороняються, належить закрита інформація, під якою розуміється комерційна таємниця. З прийняттям чинного КК України було встановлено відповідальність за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю – ст. 231, відповідальність за розголошення комерційної таємниці – ст. 232. Таким чином, КК України передбачено відповідальність за ширше коло діянь у сфері промислової власності.

Адміністративно-правова відповідальність може наставати незалежно від завдання шкоди, є важливим лише факт порушення режиму комерційної таємниці.

Одним з найскладніших питань забезпечення режиму комерційної таємниці є її збереження особами, яким її було довірено після їх звільнення з роботи, або у разі виходу окремих фізичних чи юридичних осіб зі складу учасників господарського товариства. Складність вирішення питань у цьому випадку полягає в тому, що часто важко поділити досвід і знання, отримані носіями комерційної таємниці у процесі їх діяльності в господарському товаристві, та досвід і знання, набуті після припинення трудових, договірних правовідносин з господарським товариством, іншим господарюючим суб'єктом [6, с.38].

Таким чином, чинне законодавство України, навіть попри певні наявні колізії, дає можливість в необхідному обсязі та належним чином забезпечити правовий захист права на комерційну таємницю.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р.: за станом на 20.01.2014 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – №25-26. – С.131.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р.: за станом на 24.20.2013р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №18-22. – С.144.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.: за станом на 04.07.2013 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №40-44. – С.356.
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р.: за станом на 03.07.2012 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – №48. – С.650.
5. Демченко В. Экономическая разведка или коммерческий шпионаж? // Бизнес и безопасность. – 2003. – №1. – С.16-18.
6. Сергеева О. Поняття та ознаки комерційної таємниці // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – №2. – С.36-38.

МОТРИЮК А.Д.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

В умовах ринкових відносин необхідною умовою розвитку трудового законодавства України є адаптація трудових відносин до змін в економіці, особливо це стосується пошуку оптимального способу узгодження інтересів сторін трудових відносин. Сучасні євроінтеграційні процеси потребують розробки та впровадження нових підходів в цьому питанні, оскільки для розвинутих країн характерним є принцип соціального партнерства у вирішенні трудових конфліктів.

Особливе значення для регулювання соціального діалогу між працівниками та роботодавцями має діяльність Міжнародної організації праці, якою прийнято низку документів щодо регулювання взаємодії організацій працівників і роботодавців.

Відомі дві моделі соціального партнерства – трипартизм і біпартизм. У тих країнах, де роль держави у регулюванні трудових відносин невелика (США, Канада, Великобританія), практикується двостороння співпраця між об'єднаннями роботодавців і організаціями трудящих. Держава за такої соціальної моделі є лише арбітром або посередником у разі виникнення соціальних конфліктів.

Нині найбільш розвинена система соціального партнерства трипартизму існує у таких європейських країнах як Німеччина, Швеція, Австрія та інших. Тобто, за такої системи у врегулюванні соціально-трудова відносин беруть однаково важливу участь три сторони: організації, що представляють інтереси найманих

працівників; об'єднання роботодавців; держава. У слаборозвинених країнах системи соціального партнерства немає взагалі [1, с.133].

В Голландії державні органи, які є відповідальними за сферу праці й соціальних відносин, включають до свого складу представників профспілок і роботодавців або ж створюють за їхньою участю дорадчі органи. Зокрема, зазначених представників включено до Соціально-економічної Ради, до Центрального бюро зайнятості міністерства праці та 28 його регіональних відділень, до Ради із соціального страхування. У різні роки в Голландії укладалися генеральні угоди між трьома сторонами. У тій же Голландії діє Фонд праці, в якому співпрацюють окремі профспілки й підприємницькі структури.

Тристоронні органи створено в Чехії, Словаччині, Угорщині, Болгарії, Польщі. Вони на постійній основі обговорюють проекти трудового законодавства й питання соціальної політики, укладають щорічні угоди (крім Польщі), визначають розмір мінімальної заробітної плати. У низці випадків ці органи розглядають колективні суперечки, питання реструктуризації та приватизації підприємств, боротьби з безробіттям.

Результати досліджень Міжнародним бюро праці 13 європейських країн свідчать про те, що більшість країн мають один головний тристоронній орган і низку додаткових тристоронніх органів національного рівня. Діють переважно два-три додаткових тристоронніх органи, які займаються окремими питаннями. Однак Румунія, Литва, Туреччина мають більшу їх кількість.

В Латвії, Чеській Республіці, Словенії, Мальті головний тристоронній орган займається всіма напрямками політики. Не лише кількість, але і важливість додаткових тристоронніх органів відрізняється за країнами. Мандат цих органів зазвичай обмежується одним певним питанням. Вони переважно незалежні від головного органу, але все ж таки подають звіти з метою інформування. Кіпр, однак, повідомив про другий, рівнозначний головному тристоронній орган, який займається загальними економічними питаннями (Економічний консультативний комітет), на якому головує міністерство фінансів.

Однак наявність постійного консультативного органу не гарантує, що сторони дійдуть згоди. Так, у Португалії такий орган, який було створено в 1986 р., послуговує лише для обміну думками між незгодними сторонами.

У деяких країнах (Індія, Пакистан та ін.) консультативні органи, що представляють три сторони, збираються лише в міру виникнення невідкладних питань, а не на постійній основі. В інших країнах, де трипартизм показав лише обмежені переваги, порівняно з традиційними

формами соціального партнерства, сфера його застосування звужена. Так, у Швеції організація підприємців вийшла з деяких консультативних органів, що діяли на основі трипартизму [2, с.2-3].

Суб'єктами японського трипартизму є громадськість, працівники, наймачі й організації, що представляють інтереси двох останніх суб'єктів. В японського трипартизму немає однієї сторони – держави та її органів. Цією стороною виступає громадськість – науковці, преса, інтелігенція та ін. По-друге, зустрічі представників громадськості, працівників і роботодавців проходять у «м'якій» формі (шість разів на рік). Це зустрічі «мудреців», у ході яких знімаються всі гострі соціально-трудова проблеми (зайнятості, оплати, умов праці, наймання, тривалості робочого дня тощо). Такі зустрічі проводяться на національному, галузевому й регіональному рівнях [3].

З 1945 р. на австрійську систему соціально-трудова відносин, що будується на засадах трипартизму, значно впливає принцип соціального партнерства. Соціальними партнерами у даному випадку виступають профспілка, Палата праці, Торгова палата та Палата сільського господарства.

Відповідно до австрійського «Закону про колективну працю» основним завданням партнерства у сфері соціально-трудова відносин є допомога у вирішенні соціальних проблем, а саме: запобігання страйку на підприємстві, укладання колективних договорів тощо. Одними із найважливіших документів, що сприяють досягненню соціальної рівноваги, є колективні договори. Метою їх укладання є врегулювання умов праці між асоціаціями роботодавців та працівників. Основним членом асоціації роботодавців є Торгова палата. Членство в ній для австрійського роботодавця є обов'язковим. Умовами колективних договорів в Австрійській Республіці визначені мінімальні права найманих працівників, які юридично затверджені і гарантуються законом. Це – так званий «*normeffect*» [4, с.31-33].

В Угорщині у 1988 р. створено орган трипартизму–Всеугорський союз узгодження інтересів. У 1990 р. його реорганізовано у раду узгодження інтересів, функції і кола учасників якого розширені. Якщо раніше робота цієї структури визначалась в основному урядом, то після 1990 р. усі три сторони (уряд, роботодавець, профспілки) виступають як рівноправні партнери. В Угорщині не існує окремого закону, який регулює тристороннє співробітництво. Воно базується на рішеннях уряду і домовленості сторін. Обов'язки уряду щодо узгодження інтересів визначені трудовим кодексом Угорщини, а Закон «Про зайнятість» передбачає значні юридичні права ради по узгодженню інтересів [2, с.4].

Політика соціального партнерства Німеччини спирається на

положення конвенцій Міжнародної організації праці. Німецькі профспілки не залежать від політичних партій і церкви. Для своїх членів у профспілок є численні навчальні заклади. Вступати до профспілок нікого не примушують. У Німеччині немає системи «закритого цеху», тобто підприємств, куди за угодою між профспілками і підприємцями на роботу приймаються тільки особи, які є членами профспілки [5, с.192].

В Україні робляться перші кроки до побудови оптимальної та ефективної системи соціального партнерства на принципах незалежності та рівноправності сторін, конструктивності та взаємодії, добровільності та прийняття реальних зобов'язань, взаємної поваги та пошуку компромісних рішень тощо.

У нашій країні для формування системи соціального партнерства вже є необхідні умови та складові відносин, оскільки Україну у 2005 р. Європейський Союз визнав як країну з ринковою економікою та існують різні профспілкові організації та їх об'єднання, а також сформовано політико-правове поле для розвитку соціального партнерства на тристоронній основі [1, с.139].

Однак на даний момент існує ряд недоліків в системі соціального партнерства в Україні, а саме: відсутність належної правової бази, адже зазначені закони не в повній мірі регламентують правові процедури переговорів між роботодавцями та найманими працівниками; вузька сфера договірно-правового регулювання колективних трудових відносин, укладення колективних договорів та угод не гарантує їх сумлінне виконання; недостатня матеріальна база соціального партнерства [5, с.193].

Таким чином, розвиток та ефективність системи соціального партнерства в Україні можливі за умови врахування зарубіжного досвіду, співробітництва сторін соціального діалогу між собою та сприяння покращенню правової бази.

1. Кудряченко А.І. Соціальне партнерство: європейський досвід і Україна / А.І.Кудряченко // Стратегічні пріоритети. – №3(8). – 2008. – 133 с.

2. Жадан О.В. Світові тенденції розвитку державного регулювання соціально-трудова відносин [Електр. ресурс] / О.В.Жадан // Теорія та практика державного управління. – Вип.2(33). – С.2-3. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu.2011-2/doc/5/02.pdf>

3. Волгин Н.А. Японский опыт решения экономических и социально-трудова проблем / Н.А.Волгин. – М.: Экономика, 1998. – 255 с.

4. Лавриненко О. З повагою до законів і людей. Інституціональні засади соціального партнерства в Австрійській республіці / О.Лавренко // Бюлетень національної служби посередництва і примирення. – 2007. – №10. – С.31-33.

5. Шеретера І.А. Досвід європейських країн у розвитку соціального партнерства України / І.А.Шеретера, Г.А.Смоковина // Економіка: реалії часу. – №4(9). – 2013. – С.192-193.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ПУБЛІЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Одним із визначальних етапів у розвитку національної правової системи є прийняття 17 липня 1997 р. Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» (далі – Конвенція) [4]. Конвенція сьогодні на повних підставах оцінюється як одне з найбільших досягнень Ради Європи. Вона являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, її законних інтересів та потреб.

Згідно з вказаним нормативно-правовим актом, Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо дотримання прав і свобод кожної людини.

У тому числі і в сфері здійснення правосуддя, зокрема, п. 1 ст. 6 Конвенції закріплено право людини на публічний судовий розгляд: *«кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя»* [2].

Положення Конституції України покликані захистити права людини та громадянина при здійсненні правосуддя. Проте, жодним із положень Конституції України та Цивільного-процесуального кодексу України 2004 р. (далі – ЦПК України) не закріплено право людини і громадянина саме на публічний судовий розгляд, разом з тим, п. 7 ст. 129 Конституції України [1] закріпив принцип гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, який певним чином відображений і в назві ст. 6 ЦПК України [3]: *«Гласність та відкритість судового розгляду»*.

У даному випадку постає питання, чи закріплює чинне цивільно-процесуальне законодавство України гарантоване Конвенцією право на публічний судовий розгляд, що являє собою вказане право в контексті Конвенції та чим воно відрізняється (якщо відрізняється) від закріпленого Конституцією та ЦПК України права на гласний судовий розгляд.

В юридичній літературі терміни «*гласність*» та «*публічність*» вживаються самостійно, більше того, існують різні підходи до визначення кожного з них. Так, у Великому юридичному енциклопедичному словнику А.Б.Барихіна дано тлумачення обом цим термінам, а саме: гласність судочинства – конституційний принцип судочинства, який передбачає відкритий розгляд справ у всіх судах, публічне оголошення судових вироків і рішень. Слухання справ у закритому судовому засіданні та заочний розгляд допускається лише у випадках передбачених законом; публічність судочинства – демократичний принцип судочинства, суть якого в тому, що порушення кримінальних справ, їх розслідування та вирішення, а так само і розгляд цивільних справ здійснюється відповідним публічним (державним) органом (дізнання, слідства, прокуратури, суду) незалежно від розсуду зацікавлених осіб [5, с.117].

Зокрема М.Й.Штефан вважає, що принцип публічності є державно-правовим принципом, який означає, що суд, органи прокуратури, органи державного управління як органи держави здійснюють процесуальну діяльність у цивільному судочинстві у публічних, державних інтересах, на захист прав, свобод та інтересів громадян незалежно від волевиявлення сторін по справі, а суть принципу гласності цивільного судочинства вбачає у тому, що розгляд справ у всіх судах є відкритим [6, с.312]. А.В.Андрушко, підтримуючи наведене визначення принципу гласності, додатково вбачає втілення принципу публічності цивільного судочинства в обов'язку суду зберегти об'єктивність та неупередженість, створювати необхідні умови для всебічного та повного дослідження обставин справи [7, с.262].

Якщо звернутися до практики Європейського суду з прав людини, який в своїх рішеннях дав певне тлумачення положень п.1 ст.6 Конвенції, то, виходячи з аналізу цілої низки рішень, можна зробити висновок, що термін «*публічний розгляд*» однозначно не являє собою обов'язку державних органів діяти в цивільному процесі в публічних (державних, народних) інтересах.

Розгляд принципу, передбаченого п.1 ст.6 Конвенції, як зовнішньої гласності, тобто гласності лише для суспільства, а не для учасників процесу, так само не узгоджується з тлумаченням положень ч.1 ст.6 Конвенції Судом. Так, Суд встановив, що право на публічний розгляд справи буде позбавлено будь-якого сенсу, якщо сторона, що бере участь у справі, не була повідомлена про судові засідання таким чином, щоб вона мала змогу з'явитися в суд у тому випадку, якщо вона вирішить скористатися своїми правами визначеними в законодавстві. Крім того, ще у цілому ряді справ суд у розрізі дотримання принципу публічності судочинства, закріпленого ст.6 Конвенції, розглядав питання ознайомлення та доступу учасників процесу до судових рішень у різних інстанціях,

зазначивши, що в багатьох державах-членах Ради Європи, окрім зачитування вголос, склалася традиція звертатися до інших засобів оприлюднення рішень усіх або деяких судів, особливо касаційних. Наприклад, це може втілитися у передачі рішень на зберігання до канцелярії суду із забезпеченням доступу до них для громадськості. Суд встановив, що в кожному окремому випадку форма оприлюднення судового рішення визначається на підставі національного права держави відповідача залежно від особливостей конкретного провадження і відповідно до завдання та мети п.1 ст.6 Конвенції. Таким чином, практикою Європейського суду принцип публічності, закріплений в ст.6 Конвенції, цілком поширюється і на так звану внутрішню гласність для сторін, сутність якої вбачають в праві ознайомлення з матеріалами справи, присутності у залі судового засідання і поінформованість про дії суду та інших учасників процесу.

Виходячи з аналізу наведеного матеріалу, можна зробити висновок, що офіційний переклад Конвенції спирається лише на суто лінгвістичний переклад англійського терміну *«public»*, застосованого в оригіналі Конвенції, що зумовило використання в такому перекладі терміну *«публічний розгляд»*, який не відповідає змісту принципу публічності судочинства, випрацюваному в науці цивільного-процесуального права України. З аналізу практики рішень Європейського суду з прав людини можна зробити висновок, що найближче по значенню до оригінального терміну *«public hearing»*, вжитого у п.1 ст.6 Конвенції, все-таки є український термін *«гласний розгляд»* в розумінні гласності судового розгляду як можливості для учасника процесу ознайомлюватися з матеріалами справи, бути присутнім у залі судового засідання і поінформованим про дії суду та інших учасників процесу, а також в розумінні відкритості дверей судового засідання для всіх і можливості для засобів масової інформації вільно, для всезагального ознайомлення розповсюджувати все, що відбувається у судовому засіданні.

Корегування термінології офіційного перекладу Конвенції є доцільним не лише з точки зору досконалості юридичної техніки, а і з погляду механізму застосування норм самої Конвенції. Дотримання вимог п.1 ст.6 Конвенції вимагає від нашої держави справедливості судочинства, складовою якого визнається гласність судового розгляду, а отже, як мінімум, вимагається відкритість судового розгляду для широкої громадськості, доступ учасників процесу та будь-якої зацікавленої особи до залу суду, можливість їх ознайомлення з винесеним по справі рішенням, поінформованість учасників та публіки про хід та результати такого розгляду.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. –1996. – №30. – Ст.141.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Рада Європи // Офіційний вісник України. – 1998. – №13.
3. Цивільний-процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. – 2004. – №16. – Ст.1088.
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: Закон України від 17 липня 1997 р. №475/97 / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст.263.
5. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. 2-е издание, переработанное и дополненное / А.Б. Барихин. – М.: Книжный мир, 2006. – 719 с.
6. Штефан М.Й. Цивільно-процесуальне право України: Академічний курс / М.Й.Штефан. – К.: Видавничий Дім «ІнЮре», 2005. – 622 с.
7. Цивільний процес: навчальний посібник / [ред. за ред. Ю.В. Білоусова]. – К.: Наук. думка: Прецедент, 2004. – 262 с.

САВЧУК В.М.

КОНКУРЕНТНА РОЗВІДКА ТА ПРОМИСЛОВЕ ШПИГУНСТВО: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Розвідувальна діяльність – явище таке ж стародавнє, як і сама наша цивілізація. Економічна розвідка як невід’ємний компонент історичного розвитку змінювала характер, форми і прояви відповідно до еволюції способу виробництва і рівня розвитку науки і техніки.

Проте після переходу до ринкових відносин люди швидко зрозуміли, що вивідуючи комерційні секрети, можна значно оптимізувати процес входження на ринок, потіснити конкурентів, раніше за інших вивести новий товар, заволодіти новими технологіями і значно зекономити час і гроші. У зв’язку з цим будь-який підприємець зацікавлений в отриманні якихось відомостей про конкурентів. Легальні способи отримання таких даних прийнято називати конкурентною розвідкою. Вона включає аналіз публікацій, звітів та інших відкритих джерел інформації; вивчення Інтернет-ресурсів; аналіз маркетингових досліджень тощо. Закон не забороняє проведення спостереження, опитувань, наведення довідок, фото-і відео зйомок.

При цьому ключовим аспектом в даному понятті є саме моніторинг відкритої інформації, що в свою чергу є законним. Якщо ж розвідувальна діяльність ведеться з метою отримання інформації з обмеженим доступом, то в даному випадку застосовується термін промислове шпигунство, що є протиправним і тягне за собою юридичну відповідальність. В першу чергу це злочинні діяння проти комерційної та банківської

таємниці, передбачені в ст.231, 232 КК України та проти нерозголошеної інформації про емітента або цінні папери, що передбачено ст. 232-1 КК України.

Отже, на основі вище викладеного можна зробити висновок, що поняття промислове шпигунство та конкурентна розвідка є схожими проте не тотожними. В першу чергу вони різняться між собою за змістом, хоча й мають спільну мету. Так, метою як конкурентної розвідки, так і промислового шпигунства є одержання інформації, яка б дала змогу здобути конкурентну перевагу на ринку.

Головною відмінністю між ними є методи й способи отримання інформації. Все, що використовується розвідником, є законним. Промисловий шпідіаж, навпаки, передбачає нелегальні методи й технології. Служба конкурентної розвідки користується тільки відкритими джерелами, оскільки робота розвідника – інформаційно-аналітична, тобто збирання й обробка різних даних, що впливають або можуть вплинути на розвиток бізнесу. Шпигунство полягає головно в оперативній роботі, зокрема в незаконному проникненні на територію конкурента, зняття інформації з каналів зв'язку, стеженні, підкупі, шантажі, викраденні інформації тощо.

Сукупність методів, притаманних промислового шпигунству, можна об'єднати у дві групи: 1) агентурні методи; 2) технічні методи.

Агентурний метод одержання інформації – основа основ будь-якого виду шпигунства. Тут можливі два напрями діяльності: або вербування, або впровадження своєї людини. Обидва способи мають свої переваги. У будь-якій комерційній структурі є працівники, які за своїми знаннями й досвідом наближаються до рівня вищої ланки і які здатні самостійно вести свою гру. Результатом вербування може бути те, що вигідні замовлення підуть тим особам, які й організували бізнес-шпигунство на свою користь. Якщо кінцевою метою промислового шпигунства є знищення фірми-конкурента, або отримання комерційної таємниці, то варіант із впровадженням має істотні переваги, тому що довіра до своєї людини, звичайно ж, більша.

Об'єктами агентурної розробки можуть бути не тільки працівники фірми-конкурента, а й будь-які співробітники іншої установи. Наприклад, щоб встановити обладнання для перехоплення телефонних повідомлень, взагалі не потрібно проникати в офіс, варто лише знайти телефоніста, який погодиться знайти потрібний телефонний кабель. Такі пристрої можуть бути встановлені по лінії телефонного кабелю на відстані до трьох кілометрів від офісу, що значно ускладнює їх виявлення [2, с.20-21].

Разом з тим для перехоплення і реєстрації акустичної інформації використовуються різноманітні засоби: мікрофони, електронні стетоскопи, радіо-мікрофони, лазерні мікрофони, апарати магнітного запису, що в свою чергу і є технічними методами здійснення промислового шпигунства.

Непомітне підкидання радіопередавальних пристроїв – досить поширений спосіб добування інформації. Такі предмети протягом декількох годин або декількох днів, поки не виснажаться елемент живлення, фіксують всю озвучену в приміщенні інформацію. А якщо в зловмисників є бажання якомога довше прослуховувати приміщення, то вони підключають пристрій стаціонарно до електромережі в результаті чого він працюватиме доти, доки його не знайдуть. До речі, дешеві «жучки» можна використовувати для підслуховування розмов на вулиці, розкидаючи «шкідливих комах» у траві й листі й покриваючи такою «мережею» великі території, такі зокрема можна придбати на будь-якому радіоринку, що правда, якщо вас порекомендують авторитетні особи [3, с.24].

Щодо методів конкурентної розвідки, то їх можна поділити на дві групи.

До першої групи належать:

- вивчення й аналіз публікацій конкурента;
- вивчення, аналіз та обробка відкритої інформації про конкурента.

До другої групи методів належать наступні:

- матеріальне заохочення співробітників конкурента з метою отримання конфіденційної інформації;
- переманювання спеціалістів конкурента й отримання в них відомостей, що мають обмежений доступ;
- вивідування інформації у співробітника конкурента;
- проведення підставних переговорів з метою вивідування конфіденційної інформації;
- отримання необхідної інформації про конкурента через зв'язки в правоохоронних та контролюючих органах.

В першу чергу служба конкурентної розвідки працює над отриманням стратегічної конкурентної переваги на ринку над існуючими і потенційними конкурентами шляхом збору і обробки інформації про них для виявлення можливих ризиків від рішень і дій керівництва і управління цими ризиками. При цьому конкурентної розвідки зосереджується не тільки на охоронному, а й на детективному, аналітичному, дослідницькому, технічному, оперативному, розшуковому діяльності.

Таким чином, промислове шпигунство і економічна розвідка сьогодні є невід'ємною частиною господарської діяльності. При цьому рівень їх впливу зростає з року в рік і вдосконалюється, виходячи з росту інформаційних технологій і засобів їх застосування. Тому для того, щоб займатися успішною підприємницькою діяльністю, явно недостатньо забезпечити суто фізичний захист і охорону. Поряд з ними необхідно сформувати надійну систему захисту інформації.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р.: за станом на 20.01.2014 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – №25-26. – С.131.

2. Івченко О. Промислове (економічне) шпигунство: конкурентна розвідка й контррозвідка // Юридичний журнал. – 2003. – № 7. – С.56-62.

3. Березин І. Промислове шпигунство, конкурентна розвідка, бенчмаркінг й етика цивілізованого бізнесу // Практичний Маркетинг. – 2005. – №101. – С.119-125.

СЕРДЮК В.І.

АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Правова норма, будучи загальнообов'язковим правилом поведінки, яке відображає волю та інтереси суспільства (народу), приймається від його імені чи санкціонується державою, є обов'язковим для виконання усіма суб'єктами правовідносин і передбачає можливість застосування державного примусу як засобу охорони цих норм від порушень.

Саме санкція є невід'ємним атрибутом правової норми, оскільки вказує на її забезпеченість з боку держави. Норма, в якій відсутнє забезпечення, перестає бути правовим правилом поведінки, перетворюється в декларацію, оскільки втрачає обов'язковість.

Слід зазначити, що серед усталених правових інститутів, які забезпечують належний рівень функціонування правової системи України, загалом і галузі адміністративного права, зокрема, вагоме місце посідає інститут адміністративного примусу, заходи якого мають суттєвий право обмежувальний потенціал.

На законодавчому рівні поняття «адміністративний примус» не визначається, тому його тлумачать лише на доктринальному рівні. Так, В.О.Продаєвич визначає адміністративно-правовий примус як особливий вид державного примусу, який є встановленою нормами адміністративного права системою заходів психологічного, фізичного і

організаційного впливу, що застосовуються, по-перше, до осіб, які чинять чи вчинили порушення норм адміністративного права, по-друге, до інших осіб із метою запобігання можливому правопорушенню або запобігання можливим шкідливим наслідкам для держави, суспільства і окремих громадян, по-третє, у зв'язку із забезпеченням провадження з адміністративної справи [1, с. 16].

Т.О. Коломоєць під адміністративним примусом розуміє особливий різновид державно-правового примусу, тобто визначені нормами адміністративного права способи офіційного фізичного або психологічного впливу уповноважених державних органів, а в деяких випадках і громадських організацій, на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин у межах окремого адміністративного провадження задля превенції, припинення протиправних діянь, забезпечення провадження у справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій [2, с. 33].

На слухну думку А.П. Комзюка, адміністративний примус, оскільки він регулюється нормами адміністративного права, не може бути нічим іншим, як правовим примусом, проте підкреслювати це в терміні, тим самим ускладнюючи його, як уявляється, дещо зайве [3].

Таким чином, існуючі погляди на поняття адміністративного стягнення є, по суті, однаковими і, у контексті питання цього дослідження, можуть бути ототожені із поняттям «санкції» як структурного елемента норми права, який вказує на негативні наслідки, що можуть настати для правопорушника в разі невиконання правила поведінки сформульованого в диспозиції правової норми. Адміністративне стягнення, будучи складовим елементом змісту інституту адміністративної відповідальності, є відплатою за порушення закону, визначеною у санкції норми, що застосовується у встановленому законом порядку до особи, яка вчинила адміністративний проступок.

Застосування норм права має владний, персоніфікований, процесуальний, творчий, юридично оформлений характер. Крім того, акт застосування права завжди має силу юридичного факту, котрий тягне виникнення, зміну або припинення конкретного правового відношення.

Чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення за посягання на правосуддя передбачено адміністративне стягнення у вигляді штрафу – (ч.1, ч.2 ст.185-3 «*Прояв неповаги до суду*»; ст.185-5 «*Перешкодження явці до суду народного засідателя, присяжного*»; ч.1, ч.2 ст.185-6 «*Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді або протесту, припису чи подання прокурора*»; ст.185-11

«Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист». Санкції всіх названих норм є відносно визначеними, тобто містять вказівку на межі (розмір, строк) стягнення [4, с.146, 147, 149].

У структурі видів адміністративних стягнень, застосованих судами у 2009 р. за вчинення всіх видів адміністративних правопорушень, найпоширенішим видом був штраф. За вчинення всіх видів адміністративних правопорушень суди застосували штраф до 3 млн. 196 тис. осіб, що на 24,4 % більше у порівнянні з 2008 р., або 63,8% від кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення.

За даними судової практики, у І півріччі 2010 р. за вчинення всіх видів адміністративних правопорушень, як і в попередні звітні періоди, найпоширенішим видом стягнень залишився штраф. Суди застосували штраф до 464,2 тис. осіб, або 75,1% від кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення. Загальна сума накладеного судами штрафу становила 195 млн. 226,9 тис. грн, добровільно сплачено 78 млн. 911,4 тис. грн, або 40,4%.

Виникнувши ще за часів римського права, адміністративний штраф (*poena pecuniaria*) розглядався, як різновид грошового стягнення, що накладалося уповноваженою особою і потрапляло в дохід держави. У 20-30-х рр. ХХ ст. у законодавстві УРСР адміністративна відповідальність взагалі ототожнювалася із застосуванням за протиправні діяння штрафів в адміністративному порядку. Адміністративний штраф зберіг свої домінуючі позиції серед адміністративних стягнень і до сьогодні. Разом із тим, останнім часом спостерігається досить стійка тенденція до прийняття нормативно-правових актів, які передбачають за вчинення саме адміністративних проступків, зокрема в підприємницькій діяльності, застосування так званих фінансових санкцій у вигляді штрафів [5, с.32].

Термін «штраф» у перекладі з німецької «*strafe*» означає пеню, кару, стягнення за проступок. Однак сутність штрафу як виду адміністративного стягнення, завдяки поєднанню загальних рис штрафної (каральної) санкції та певних особливих властивостей, полягає не лише в обмеженні майнових інтересів винної особи. Адміністративному штрафу як різновиду штрафної (каральної) правової санкції притаманні ознаки: він є проявом державного примусу, тобто має каральний характер через протиправну поведінку; звертається на майно правопорушника, звідси – грошово-майновий характер; добровільний характер виконання поєднується із вживанням примусу в разі ухилення від виконання; містить у собі мету відшкодування матеріальної шкоди, завданої державі; йому властиві інші ознаки юридичних санкцій: запобіжний, виправно-виховний, право відновлювальний характер [6, с.225].

Виховна мета адміністративного штрафу передбачає настання позитивних змін у поведінці правопорушника, яка, будучи зовнішнім проявом діяльності людини залежить від безпосереднього або

опосередкованого впливу штрафу (процесу його застосування) на психіку індивіда. Отже, будучи за своєю суттю державним примусом, адміністративний штраф є зовнішнім спонукальним засобом як майнового, так і психологічного впливу.

Таким чином, адміністративний штраф – це універсальний вид адміністративного стягнення. Йому, поряд із загальними рисами штрафної (каральної) санкції, притаманні й певні специфічні властивості: множинність органів адміністративно-штрафної юрисдикції, універсальність суб'єктів, щодо яких може застосовуватися адміністративний штраф, порівняно невеликі його розміри, уніфікована методика нарахування, спрощена процедура застосування та деякі інші, що зумовлюють його значний виховний, превентивний та каральний потенціал й особливе місце в системі юридичних штрафних санкцій, передбачених законодавством України.

У якості базової одиниці для розрахунку розміру адміністративного штрафу чинним адміністративно-деліктним законодавством України визначено неоподатковуваний мінімум доходів громадян у розмірі 17 грн, який застосовується ще з 1997 р., і вже не відображає економічних та соціальних реалій сьогодення. Саме тому фахівці різних галузей права зайняті пошуком оптимально об'єктивної базової розрахункової одиниці для встановлення розміру штрафу як різновиду державного примусу.

Застосування стягнень за вчинення адміністративних правопорушень повинно мати на меті створити у правопорушника психологічний бар'єр проти вчинення таких правопорушень. З огляду на це, механічне збільшення адміністративних штрафів, особливо в умовах кризових явищ в економіці України, зростання інфляції, масового скорочення чисельності працюючих і зростання кількості безробітних може виглядати як соціально невиправданий крок.

Усі випадки посягання на правосуддя (неповага до суду, невиконання окремої ухвали, постанови суду, розголошення відомостей про заходи безпеки, перешкоджання явці до суду народного засідателя тощо) слід оцінювати з точки зору наявності адміністративного проступку як підстави застосування адміністративного штрафу.

Не заперечуючи необхідності удосконалення нормативно-правового регулювання забезпечення особистої недоторканності особи, її честі, гідності, як слушно зауважує М.В.Шкіль, насамперед, існує потреба запровадження у КУпАП норми про презумпцію невинуватості особи, що підозрюється у вчиненні адміністративного правопорушення, за яке встановлена відповідальність у вигляді адміністративного арешту. Так, особі, яка притягається або може бути притягнута до відповідальності у вигляді адміністративного арешту, не надано такі права, як право вимагати допиту свідків, право користуватися безоплатною правовою допомогою та безоплатними послугами перекладача [7, с.171].

Таким чином, суворість стягнення не є чинником, який має вирішальний вплив на зменшення кількості правопорушень, а політика держави у сфері відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень не може зводитись лише до збільшення розміру санкцій у вигляді штрафу. Оскільки, відповідно до ст.23 КУпАП метою адміністративного стягнення є виховання особи, а не вилучення у неї якомога більшої суми коштів.

1. *Продаєвич В.О.* Місце адміністративної відповідальності в системі заходів адміністративного примусу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец.: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»/ В.О.Продаєвич. – Київ, 2007. – 21 с.

2. *Коломоєць Т.О.* Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: автореф. дис. ... докт. юрид. наук спец.: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т.О.Коломоєць. – Харків, 2005. – 43 с.

3. *Комзюк А.* Адміністративний примус: деякі загальні проблеми дослідження та правового регулювання в контексті забезпечення прав людини [Електронний ресурс] / А.Комзюк. // Інтернет-видання «Ориспруденція он-лайн». – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua>.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення станом на 02.03.2014 / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

5. *Коломоєць Т.О.* Щодо питання ефективності адміністративних штрафів / Т.О.Коломоєць // Право України. – 2001. – №2. – С.31-34.

6. Виконавча влада і адміністративне право / [за заг. ред. В.Б.Авер'янова]. – К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.

7. *Шкіль М.В.* Адміністративні стягнення за вчинення правопорушень проти правосуддя в Україні / М.В.Шкіль // Часопис Київського університету права. – 2010. – №2. – С.169-172.

СОЛОНАР А.В., ІГНАТЕНКО Є.В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблеми національної безпеки – в широкому розумінні цього поняття – є предметом постійної уваги у дослідженнях наукового співтовариства. Безпека, її гарантування для будь-якої держави – складний і багатогранний процес.

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [1].

В.А.Ліпкан зазначає, що функціонування системи забезпечення національної безпеки України зумовлено сутнісними характеристиками національних інтересів і цілей України, які

визначаються її регіональним статусом, історичними традиціями державотворення і толерантності. Водночас низка особливостей, зокрема включення до системи забезпечення національної безпеки недержавної складової, зумовлені внутрішнім станом в країні, формуванням громадянського суспільства, прямуванням до євроатлантичних структур при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами СНД, а також з іншими державами світу [2, с.147].

В сучасних умовах політика нашої держави у сфері національної безпеки керується стратегією національної безпеки України «*Україна у світі, що змінюється*». Нагальними завданнями політики національної безпеки є захист таких життєво важливих національних інтересів України:

- утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного розвитку людини, реалізації її творчого потенціалу через різноманіття форм суспільної організації;

- захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону;

- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення;

- гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього природного середовища;

- збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності [3].

Суспільні відносини у безпековій сфері регулюються Конституцією України, Законом України «*Про основи національної безпеки України*» від 19.06.2003 р., іншими нормативно-правовими актами та визнаними Україною міжнародними договорами та угодами. Національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у політичній, економічній, соціальній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній і воєнній сфері. Забезпечення національної безпеки здійснюється за умов пріоритетності національних інтересів, необхідності своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтується на засадах правової демократичної держави [4, с.82].

Відповідно визначають такі пріоритетні напрямки діяльності у сфері національної безпеки:

1. Зміцнення незалежних демократичних інститутів. Необхідні термінові заходи з відновлення незалежної системи судочинства як справедливого арбітра враженої кризою політичної системи та зміцнення виборчої системи для забезпечення підзвітності політичних лідерів і партій перед виборцями.

2. Боротьба з корупцією. Подолання корупції у державі є необхідною передумовою підвищення рівня довіри та лояльності громадян.

3. Оборонні можливості. Оборонна політика й надалі має орієнтуватися на інтеграцію до системи колективної безпеки (євроатлантичну інтеграцію).

4. Система стратегічного менеджменту. Зміцнення механізмів управління на найвищому рівні є життєво важливою передумовою розробки ефективної політики та впровадження реформ.

5. Діалог з питань безпеки. Сучасний стан дискусій є політизованим, емоційним і недостатньо інформованим.

6. Інформаційний простір. Збереження цілісності інформаційного простору, а отже, забезпечення широкого доступу громадськості до інформації з різних джерел є критично важливим для свідомого вибору громадян.

7. Консолідація суспільства. Пріоритетом державної політики має бути покращення рівня життя громадян у регіонах шляхом налагодження співробітництва між центральними органами влади, місцевими адміністраціями, суспільством і міжнародними партнерами [5].

Найбільш гострою проблема національної безпеки виявилася для сучасних посткомуністичних держав, зокрема й для України, що перебувають у перехідному періоді. Для нього притаманні загострення соціальних протиріч, які провокують конфлікти в різних сферах життя суспільства, загрожують його національній безпеці. Створення ефективної системи забезпечення національної безпеки України, модернізація її військової політики у відповідності з вимогами часу є складовою державотворчих процесів в Україні. Існування України як суверенної та стабільної держави, її прогресивний розвиток, самозбереження й безпека неможливі без розроблення і впровадження цілеспрямованої системи політики захисту національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Усе це зумовлює актуальність проблем національної безпеки і військової політики України [6, с. 189].

Отже, ризики для національної безпеки України, яка повною мірою зазнає впливу глобальних загроз і викликів, посилюються негативними чинниками внутрішнього характеру. Не буде перебільшенням сказати, що питанням національної безпеки не приділяється належна увага. Головним критерієм ефективності і надійності функціонування системи забезпечення національної безпеки є стійкий розвиток української нації, її національних потреб і національних інтересів, збереження духовних цінностей за різних умов функціонування даної системи, комплексного і системного використання сил та засобів.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №39. – Ст.351.

2. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія / В.А.Ліпкан. – К., 2003 р. – 600 с.

3. Про стратегію національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: Указ Президента України [Електронний ресурс] / Президент України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.

4. Циганов В.В. Національна безпека України: посібник / В.В.Циганов. – К.: НАВСУ, 2004. – 100 с.

5. У напрямі до більш адекватної та узгодженої національної політики безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD103_ukr_8.pdf.

6. Гетьманчук М.П. Політологія: підруч. / МПП у Львівському університеті. – К.: Либідь, 2011. – 712 с.

СОЛОНАР А.В., ЛЯШЕНКО В.В.

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ ТА США

Відносини з США є ключовим моментом міжнародної політики України. Сполучені Штати – один із стратегічних партнерів нашої країни, і від цих взаємин багато в чому залежить майбутнє України, як незалежної держави [2].

З моменту встановлення дипломатичних відносин між Україною і Сполученими Штатами Америки зв'язки між державами розвивалися суперечливо й нестабільно. Офіційно США визнали Україну в грудні 1991 р. Становленню українсько-американських відносин сприяв перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до США у травні 1992 р., яким розпочато створення договірно-правової основи двосторонніх відносин на засадах взаємної довіри, демократичного партнерства [6, с.170].

Визнання України стратегічним партнером США, сприяло підвищенню рівня двосторонніх відносин. Модель стратегічного партнерства протягом наступних років набувала нового, більш ґрунтовного змісту, переосмислювалася у відповідності до трансформації пріоритетів зовнішньої політики обох держав. У рамках відносин стратегічного партнерства Україна взяла участь у міжнародних миротворчих операціях в Іраку та Афганістані, активно співпрацює зі США в інших антитерористичних заходах [4].

19 грудня 2008 р. догівірна база між Україною та Сполученими Штатами поповнилася надзвичайно важливим документом. Перебуваючи у Вашингтоні, міністр закордонних справ України В.Огризко підписав із держсекретарем США К.Райс українсько-американську Хартію про стратегічне партнерство та безпеку. Підписавши Хартію, К.Райс зазначила: *«Україна є дуже важливим партнером і другом США. Ми давно вірили, що незалежність України, її демократичність є важливою для Європи і миру в регіоні. Український народ є гордим, і ми дуже пишаємось тим, що є вашими друзями і працюємо разом із вами»*. Зі свого боку, В.Огризко наголосив, що підписаний документ є *«дуже важливим, оскільки підсумовує наші зусилля за останній рік, – і разом з тим має дуже важливий вимір для нашого майбутнього»* [1, с.7].

В українсько-американській Хартії про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р. підтверджено гарантії безпеки і територіальній цілісності України, передбачено зміцнення співпраці у питаннях оборони і безпеки для запобігання глобальним загрозам стабільності в світі, а також наголошено на розвитку співробітництва в сферах економіки, торгівлі, енергетики.

Положення Хартії спрямовані на зміцнення демократії, активізацію контактів між людьми, розвиток співпраці у гуманітарній сфері. Основним механізмом реалізації Хартії є українсько-американська Комісія стратегічного партнерства, яку очолюють керівники зовнішньополітичних відомств обох країн [4].

Українсько-американське стратегічне партнерство отримало свій подальший розвиток в рамках реалізації зобов'язань згідно зі спільною заявою Президентів В.Ющенко та Д.Буша *«Порядок денний українсько-американського стратегічного партнерства у новому сторіччі»* від квітня 2005 р., сприяло скасуванню поправки Джексона-Веніка, визнанню за Україною статусу країни з ринковою економікою.

Співпраця у військовій сфері між Україною і США здійснюється відповідно до *«Меморандуму про взаєморозуміння і співробітництво у сфері оборонних і воєнних відносин між міністерствами оборони України і США»* від 27 липня 1993 р. і базується на щорічних планах співробітництва та програмах двосторонніх українсько-американських воєнних контактів [1, с. 7].

Згідно з Дорожньою картою, підписаною 1 квітня 2008 р., основними пріоритетами українсько-американського співробітництва у військово-технічній сфері є пошук шляхів можливого технічного співробітництва у сфері ПРО, проведення консультацій з питань придбання та розгортання комунікаційного обладнання для українських збройних сил.

Свого часу США також надали Україні фінансову допомогу у створенні Держслужби експортного контролю України, зокрема, сучасної автоматизованої системи контролю за передачею товарів військового призначення [4].

Сполучені Штати активно підтримують Україну на шляху її євроатлантичної інтеграції. Після підписання 19 грудня 2008 р. у Вашингтоні Хартії про стратегічне партнерство, держсекретар США К.Райс відзначила, що *«США підтримують інтеграцію України в євроатлантичні структури. І в цьому плані я хочу запевнити вас, що ухвалена в Бухаресті декларація, яка передбачає членство України в НАТО, коли вона відповідатиме стандартам, перебуває в центрі нашої політики. Ми з нетерпінням хочемо вам допомогти виконати ухвалене в Брюсселі рішення щодо інтенсифікації роботи комісії Україна – НАТО задля реалізації Бухарестської декларації»*.

В період з 2005 р. по 2008 р. було підписано 24 двосторонніх документа, які зміцнили підвалини міждержавних відносин [5].

11-14 квітня 2010 р. Президент України В.Янукович здійснив робочий візит до США для участі в Саміті з ядерної безпеки, в рамках якого мав зустріч із Президентом Бараком Обамою. Глави обох держав підтвердили наміри поглиблювати двосторонні відносини на основі Хартії про стратегічне партнерство та посилювати роботу міжгалузевих механізмів за координуючої ролі Комісії стратегічного партнерства.

У Спільній заяві за результатами зустрічі зафіксовано спільні інтереси і цінності, що поділяють Україна і США, зокрема – територіальна цілісність, економічна свобода, енергетична безпека, співпраця в галузі оборони, міжлюдські контакти, демократія, верховенство закону.

Зустріч Президента України В. Януковича та Президента США Б.Обами 27 березня 2012 р. в рамках Сеульського саміту з ядерної безпеки засвідчила продовження діалогу стратегічного партнерства між лідерами обох держав та важливу роль, що відіграє Україна на напрямку ядерного роззброєння та нерозповсюдження [3].

Таким чином, розвиток українсько-американського стратегічного партнерства є надзвичайно важливим для забезпечення національних інтересів України і є одним із пріоритетних напрямків державної політики.

-
1. *Волович О.* Україна – США стратегічне партнерство / О.Волович // Міжнародний кур'єр. – №3(58). – 11-17 лютого. – С.6-7.
 2. *Каспрук В.* Взаємини України зі США [Електронний ресурс] / В.Каспрук. – Режим доступу: <http://viktorkaspruk.wordpress.com>.
 3. Посольство України в Сполучених Штатах Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://usa.mfa.gov.ua/ua/ukraine-us/diplomacy>.
 4. Аналітична записка «Стратегічне партнерство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>.
 5. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-4.pdf.
 6. *Чекаленко Л.Д.* Зовнішня політика України: підруч. / Л.Д.Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – 712 с.

СТЕБЛЯНКО А.В.

ПАТРОНАТНЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

Одним з основних завдань будь-якого суспільства та держави є реалізація права дитини на виховання у сім'ї. Але на сучасному етапі держава та суспільство не в змозі забезпечити всім дітям-сиротам і дітям, які залишилися без батьківської опіки, виховання в прийомних сім'ях. Нині така форма влаштування дітей належно не реалізується. Стримує розвиток патронатної форми невідомість відповідної нормативно-правової бази, а також недостатнє розуміння природи патронату й доцільності його застосування в Україні.

Метою даної роботи є визначення сутності та сучасних проблем патронатного виховання як форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Над даною темою у різний час працювали Т.Макійчук, Ю.Цирфа, Л.Шаповал та інші.

Патронатне виховання визначається як форма влаштування дитини на виховання в сім'ю патронатного вихователя, з обов'язковим розмежуванням прав і обов'язків щодо захисту законних інтересів цієї дитини між батьками, уповноваженою службою та патронатним вихователем. Патронат поділяється на: короткостроковий (до 6 місяців), довгостроковий (до 2 років чи на термін, що визначається інтересами конкретної дитини). Він може бути застосований не лише у випадках, коли дитина з певних причин залишилася без піклування батьків (якщо останні загинули, перебувають у лікарні тощо), а й опинилася в соціально небезпечному оточенні. Зокрема, найпоширенішими ситуаціями, коли виникає потреба в патронатній сім'ї, є внутрішньосімейні конфлікти, тимчасова асоціальна поведінка батьків тощо.

Т.Макійчук вважає, що дискусійною є проблема пошуку батьків, котрі відмовилися від дитини в пологовому будинку, після досягнення нею двомісячного віку, щоб нотаріально засвідчити їхню згоду на усиновлення. Така дитина, перебуваючи в лікувальних установах без сімейного піклування, вже від народження почувається покинутою, що негативно впливає на стан її здоров'я. Отже, в цьому разі оптимальним є застосування тимчасової форми влаштування новонародженої дитини, тобто передача її до патронатної сім'ї на термін до двох місяців чи до часу застосування до неї інших постійних форм сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Звісно, якщо дитина отримує такий статус [1, с.25]. Л.Шаповал зазначає, що робота із підбору сім'ї для дитини повинна носити ретельний, систематичний характер. При цьому мають враховуватися вік, особливості характеру дитини, медичні та психологічні характеристики. Недопустимим є формальний підхід до влаштування дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування, в сім'ю без урахування цих факторів. Необхідно вести пошуки сім'ї для дитини, а не дитини для сім'ї.

Іншою проблемою є взаємовідносини з сім'єю, в якій проживала дитина. Не завжди дитину, яка проживає в сім'ї патронатного вихователя, вирішують залишити на тривалий час. Як правило, це договір на період літніх канікул. Перш за все це стосується сільської місцевості, коли дитину беруть на виховання в патронатну сім'ю на літні канікули для того, щоб вона допомагала патронатним вихователям по господарству (працювати на городі, доглядати худобу тощо). У подальшому в кращому випадку все обмежується прийомом дітей на канікули, вихідні та святкові дні.

Актуальною проблемою при оформленні вихованців дитячих будинків на патронатне виховання є позиція органів опіки та піклування. Провідна позиція органу опіки та піклування в останні роки була ними втрачена. На даний час ці органи практично не беруть участь в підборі сім'ї для дітей, які виховуються в дитячих будинках. Як правило, вони виконують лише функції з надання договорів у вищі органи.

Значні труднощі для тих, хто вирішив взяти дитину у свою сім'ю, створює достатньо довгий і складний процес формування документів і проходження медичної комісії, отримання довідки про відсутність судимості [2, с.32-33].

Окрім того, сьогодні постає питання щодо визначення категорії дітей, котрі можуть бути облаштовані в патронатних сім'ях. Оскільки наявні законодавчі пропозиції передбачають, що робота патронатних вихователів має оплачуватися коштом держбюджету, будь-яка дитина, котра претендує на облаштування в патронатній сім'ї, повинна мати визначений пакет документів. Тож опрацювання фінансової складової цього механізму має надзвичайно важливе значення [3, с.39].

Таким чином, за підсумками проведеного дослідження, слід відзначити, що патронатне виховання визначається як форма влаштування дитини на виховання в сім'ю патронатного вихователя, з обов'язковим розмежуванням прав і обов'язків щодо захисту законних інтересів цієї дитини між батьками, уповноваженою службою та патронатним вихователем. Огляд сучасних проблем патронатного виховання свідчить про те, що воно належно не реалізується, їх вирішення повинно здійснюватися на рівні держави шляхом застосування комплексу заходів, першочерговим з яких є вдосконалення нормативно-правової бази, що дозволить усунути прогалини і сприятиме розвитку патронатного виховання.

1. *Макійчук Т.* Патронат як одна з форм сучасного підходу до розв'язання проблем влаштування дітей, що залишилися без піклування дітей / Т.Макійчук // Віче. – 2009. – №6. – С.24-26.

2. *Шаповал Л.* Проблеми патронатного виховання й особливості влаштування вихованців дитячого будинку у патронатну сім'ю / Л.Шаповал // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №1. – С.31-33.

3. *Цирфа Ю.* Догляд за дітьми, позбавленими батьківського піклування: альтернативні практики / Ю.Цирфа // Віче. – 2013. – №13. – С.38-41.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ

Незважаючи на формальну заборону дискримінації в усіх сферах суспільного життя, у тому числі у сфері праці, що регламентована ст.24 Конституції України [1, с.8], на практиці така дискримінація існує, перешкоджаючи забезпеченню рівних прав та можливостей працівників.

Тому принцип заборони дискримінації повинен бути дотриманий у сфері праці. Необхідність подальшого вивчення недопущення дискримінації особливої актуальності набуває в аспекті можливості прийняття нового Трудового кодексу України.

Відповідно до ст.1 Конвенції Міжнародної організації праці №111 1958 р., про дискримінацію в галузі праці та занять, термін «дискримінація» означає будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, що робиться за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного або соціального походження і призводить до знищення або порушення рівності можливостей [2].

Водночас, національне законодавство не містить детальної регламентації принципу недопущення дискримінації у сфері праці. Кодекс законів про працю взагалі не використовує терміну «дискримінація», обмежуючись проголошенням загальної рівності трудових прав, забороні необґрунтованої відмови в прийнятті на роботу та недопущенні надання переваг за окремими ознаками при укладенні трудового договору. Водночас, комплексна регламентація принципу недопущення дискримінації у сфері праці міститься лише в проекті Трудового кодексу [3].

Так, цим проектом не лише віднесено недопущення дискримінації до основних засад регулювання трудових відносин, але й присвячено даному принципу окрему статтю. Встановлюючи приблизний перелік ознак, за якими заборонено проводити розрізнення щодо працівників, а також випадки, у яких такі розрізнення не є дискримінацією. Як вважає І.С.Сахарук, проект не наводить самого визначення дискримінації, що є недоліком [4, с.78].

Водночас, позитивною є норма (ч.3 ст.4), яка встановлює, що особи, які вважають, що вони зазнали дискримінації у сфері праці, мають право звернутися до суду із заявою про відновлення порушених прав, відшкодування матеріальної та моральної шкоди [3].

Отже, необхідно порівняти забезпечення цього принципу нині діючим Кодексом, чинними нормативно-правовими актами та Проектом Трудового кодексу України.

Відносини щодо зайнятості та працевлаштування є початковим рівнем взаємодії потенційних учасників трудових відносин, тому і модель трудових відносин значною мірою визначається на етапі працевлаштування. Ст.22 КЗпП вказує на недопустимість будь-якого прямого або непрямого обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства в професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання [5].

Водночас, на практиці, саме на стадії укладення трудового договору найбільш поширені випадки дискримінації, коли особи відмовляють у прийомі на роботу, посиляючись не на її ділові якості, необхідні для заняття певною діяльністю, а на дискримінаційних підставах.

Відповідно до ч.1, 2 ст.3 Закону України *«Про зайнятість населення»* державна політика України у сфері зайнятості базується на принципах забезпечення рівності можливостей усім громадянам [6]. Проте, вказаний Закон не містить переліку безпосередніх заходів, які повинні здійснюватись для забезпечення такої рівності, тому в цій частині носить декларативний характер та потребує змін.

Більш конкретно, з огляду на важливість недопущення дискримінації, сформульовано положення щодо додаткових вимог до працівників у проекті Трудового кодексу, ст.23 якого встановлює, що вони встановлюються законодавством. Роботодавці можуть встановлювати вимоги, що не суперечать законодавству та безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю працівника [3].

Отже, законодавець надає можливість роботодавцю встановлювати на власний розсуд додаткові вимоги до працівників у визначених межах. З іншого, чітко визначено, що як додаткові вимоги, встановлені законодавством, так і ті, що визначені роботодавцем, не повинні ґрунтуватись на дискримінаційних підставах.

Так, відповідно до ч.1 ст.17 Закону України *«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»* жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у

працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці [6]. Проте, ст.174 КЗпП визначає роботи, на яких забороняється застосування праці жінок. Тому, якщо існують певні обмеження для жінок у сфері праці, що передбачено ст.174 КЗпП, то дискримінація відсутня.

Дискримінація може мати вираження за різними критеріями, одним з них є вік. Адже, відповідно до ст.22 КЗпП, вимоги щодо віку працівника можуть встановлюватись законодавством України [5]. Зокрема, відповідно до певних спеціальностей можуть бути встановлені чіткі вікові обмеження, обумовлені характером виконуваних робіт. На сьогодні основні з них стосуються роботи неповнолітніх. Також встановлено певні вікові обмеження щодо виконання окремих трудових обов'язків. Так, наприклад, визначено граничний вік перебування на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування. Тобто, законодавством України передбачено дотримання принципу заборони дискримінації щодо обмежень у віці. Проте, при прийнятті на роботу часто роботодавці відмовляють неповнолітнім у працевлаштуванні, що є необґрунтованим та є виявом дискримінації у трудових відносинах.

У проекті Трудового кодексу також збережено право роботодавця на вільний добір працівників. Водночас, у ст.30 встановлено, що роботодавцю при цьому забороняється висувати будь-які вимоги дискримінаційного характеру, а також вимагати від осіб, які шукають роботу, інформацію про їх цивільний стан, особисте життя та іншу інформацію, не пов'язану з професійною діяльністю. Таке положення має важливе значення для попередження дискримінаційних дій щодо потенційних працівників [3].

Заслугове на увагу, ігнорування роботодавцями процедури працевлаштування. Так, якщо працівник виконує роботу без офіційно оформленого трудового договору, це також є виявом дискримінації. У будь-який момент така особа може бути звільнена від роботи, позбавляючись тим самим пільг, або навіть не отримавши оплати, не кажучи вже про вихідну допомогу. Відновити ж свої порушені права неможливо, оскільки юридично особа не перебувала в трудових відносинах з роботодавцем.

Відповідно до ст.9 КЗпП, умови договору про працю, що погіршують становище працівника порівняно з діючим законодавством про працю, є недійсними. Тому дискримінаційні умови в трудовому договорі не повинні застосовуватись.

Відповідно до ст.2 КЗпП, держава сприяє підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності – забезпечує перепідготовку осіб. Бажання працівника навчатись, отримувати певну кваліфікацію надає йому можливість просування по службі, тому недопущення дискримінації в даному різновиді трудових відносин повинна бути забезпечена на законодавчому рівні [5].

Отже, з розвитком суспільства існує необхідність в удосконаленні трудового законодавства, в тому числі щодо повноцінного забезпечення можливості кожної особи мати професію, бути працевлаштованим, підвищувати кваліфікацію, та інші права.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. / Верховна Рада України – Суми: ТОВ «ВВП Нотіс», 2012 – 48 с.

2. Конвенція МОП №111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 року // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919-1964. – Женева, 2001. – Т.1. – Женева, 2001. – С.648-651.

3. Проект Трудового кодексу України від 20 травня 2008 р. №1108 [Електр. ресурс] / [внес. В.Г.Хара, Я.М.Сухий, О.М.Стоян]. – Режим доступу: [http // portal.rada.gov.ua](http://portal.rada.gov.ua).

4. Сахарук І.С. Реалізація принципу недопущення дискримінації у сфері доступу праці / І.С.Сахарук // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №1. – С.77-83.

5. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1971.

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон від 08.09.2005р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №52. – 591 с.

УСОВА А.В.

СПРОЩЕНІ СУДОВІ ПРОЦЕДУРИ У МІЖНАРОДНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В умовах обмеженого фінансування, нечисленного штату суддів та їх перевантаженості, постає потреба спрощення, скорочення та забезпечення процесуальної економії у цивільному судочинстві України. Особливо це стає необхідним при вирішенні справ без наявності спору про право та які підтвержені письмовими доказами, що засвідчують безспірність вимоги. Найбільш розповсюдженими процесуальними способами вирішення цієї проблеми є

впровадження й застосування спрощених проваджень. Введення спрощеного розгляду справ допомагає розвантажити суди, забезпечує динамізм процесу, збільшує привабливість судової форми захисту права, спрощує захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб.

В цивільному процесі Англії, США, Франції, Німеччини, Російської Федерації й інших держав поряд із загальною процедурою розгляду справ функціонує спрощене провадження. Спрощене провадження надає можливість позивачу без процедури судового розгляду одержати задоволення своїх позовних вимог, тобто одержати рішення у спрощеному порядку [7, с.236]. Так, одним з видів таких проваджень є винесення сумарного рішення в Англії, Канаді, США та спрощене провадження у Франції, наказне провадження у Російській Федерації, Республіці Казахстан, Республіці Узбекистан, Азербайджан та ін. [4, с.115].

Так, Статут цивільного судочинства Німеччини передбачає два види проваджень, які спрямовані на спрощення судового процесу. Це документарне провадження та *«спонукальне»* провадження. В документарному провадженні пред'являються позовні вимоги про стягнення грошових сум і звертання стягнення на закладене майно. Рішення у справі може бути винесене у разі повного підтвердження вимог документами, які надаються до суду. Зазначене рішення звертається до негайного виконання. Якщо відповідач заявляє заперечення, то рішення все одно виноситься, за умови розгляду заперечень відповідача в додатковому провадженні.

Спонукальне провадження характеризується тим, що в його порядку розглядаються будь-які грошові вимоги, які невиконані боржником в строк. У разі, якщо вони підтверджуються документами, то видається спонукальна постанова або судовий наказ. Задачею спонукального провадження є одержання виконавчого титулу без судового розгляду. Боржник, має право протягом двох тижнів або сплатити заборгованість, або, при наявності заперечень, перевести справу у звичайний процес, де і відбувається їх розгляд. Тому спонукальне провадження є попередньою стадією перед судовим розглядом [2, с.142].

В Англії для цього необхідне спеціальне індосування наказу про виклик відповідача в суд і щоб між сторонами був відсутній істотний спір як з приводу обставин справи, так і правових питань,

що виникають по справі. В своїй письмовій заяві до суду позивач повинен викласти міркування, які підтверджують підставу пред'явленого ним позову і розмір позовної суми та обґрунтувати, що вони не можуть бути спростовані відповідачем, і просити суд в особі помічника судді про задоволення позову.

Спрощене провадження в цивільному процесі США в порівнянні з Англією може бути застосовано за заявою обох сторін і при умові встановлення судом відсутності істотного спору з питань фактичних обставин справи та чи буде правомірним при таких обставинах винесення рішення про задоволення вимоги, заявленої позивачем. У порядку спрощеного провадження може бути визначено, які фактичні обставини вважаються безспірними між сторонами, а які підлягають встановленню додатково, а також винесено проміжне судове рішення щодо відповідальності за шкоду, нанесену позивачу з тим, що розмір буде предметом додаткового встановлення (ст.56 Федеральних правил цивільного процесу) [7, с.237].

Цивільним процесуальним кодексом Республіки Білорусь встановлена можливість стягнення грошових коштів і витребування рухомого майна в спрощеному порядку – без проведення судового засідання та виклику сторін. Такий порядок називається наказним провадженням і є самостійним видом судочинства в суді першої інстанції. Серед обставин, які уможливають розгляд справи в скороченому та спрощеному порядку, виділяють: особливий характер вимог, встановлених ЦПК РБ; наявність у стягувача письмових доказів; згода стягувача на розв'язання спору в порядку наказного провадження [5, с.237].

Спрощена форма судочинства передбачена й у цивільно-процесуальному законодавстві Франції. Так, титул IV книги 4 *«Обов'язки та договори»* Цивільно-процесуального кодексу Франції передбачає можливість застосування спрощеної цивільно-процесуальної форми шляхом видачі судового розпорядження про сплату боргу, а також видачі розпорядження про вчинення певних дій [3, с.9].

Аналог процедури наказного провадження закріплений у цивільному процесуальному праві Швеції. У шведському цивільному процесі спрощена процедура поділяється на певні види провадження: провадження за вимогою та документальне провадження. Різниця між провадженням за вимогою та документальним провадженням полягає у тому, що у першому провадженні боржник може шляхом оспорювання позову

перешкодити кредиторів отримати право на примусове виконання, у другому виді провадження боржник має право отримати лише спеціальні види процесуальних заборон.

Спрошене провадження в цивільному процесі Китайської Народної Республіки врегульовано в гл.11 ст.124-127 ЦПК (прийнятого 8 березня 1982 р.). У порядку спрощеного провадження можуть розглядатися прості цивільні справи низовими народними судами і призначеними ними судами. Позов може бути заявлений в усній формі. Обидві сторони можуть одночасно з'явитися в низовий народний суд або призначений ними суд з проханням вирішити спір, який може бути розглянутий відразу або в інший призначений судом час. Суд може застосувати простий та зручний спосіб виклику сторін й свідків повістками і справи можуть бути розглянуті одним суддею, який веде справу, без будь-яких обмежень, встановлених окремими нормами ЦПК.

Інститут спрощеного судочинства закріплений і в цивільно-процесуальному праві Фінляндії. Тут процедура спрощеного провадження має певні особливості. Вони полягають у тому, що цивільні справи, із незначною сумою позову, окрім «морських», розглядаються окружними і міськими судами без стадії попереднього розгляду, обміну письмовими доказами між сторонами. У процесуальному законодавстві Фінляндії існує заборона на оскарження рішень судів першої інстанції у цивільних справах, із незначною сумою позову, до суду вищої інстанції.

Процедура спрощеного судочинства відома і законодавству країн Центральної та Східної Європи (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина) [6, с.278].

Як зазначає А.П.Вершинін, для англо-американського права було характерне спрощення процесу за допомогою досудових і позасудових процедур, а для континентального (насамперед, німецького) – за допомогою сумарного (документарного) процесу. Країни континентального права інвестують більше коштів у створення інститутів, що дозволяють спростити судовий захист прав (у законодавство, реєстри, нотаріат) [1, с.44].

Таким чином, сутність спрощеного провадження полягає в тому, що суддя на підставі заяви сторони та доданих до неї доказів, які мають велику ступінь достовірності та не викликають сумнівів, або при відсутності між сторонами спору про фактичні обставини справи у певних категоріях справ виносить рішення на користь сторони, що подала таку заяву, без проведення судового розгляду.

На сьогодні спрощена цивільно-процесуальна форма здійснення правосуддя знайшла своє закріплення у процесуальному законодавстві більшості європейських країн, проте зі своїми притаманними особливостями.

-
1. *Вершинин А.П.* Способы защиты гражданских прав в суде: дис. ... доктора юрид. наук в форме науч. докл.: 12.10.03 / А.П.Вершинин. – 1998. – С.47.
 2. *Николенко Л.Н.* Доказывание в хозяйственном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Л.Н.Николаенко. – Д., 2004. – С.141-142.
 3. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / пер. с франц. В.Захватаев / отв. ред. А.Довгерт. – К., 2004. – С.9.
 4. *Сакара Н.Ю.* Проблема доступности правосудия у гражданских делах: дисертация на звание науч. ступени / Н.Ю.Сакара. – Х.: 2005. – С.115.
 5. *Сисоев Д.* Наказне провадження в цивільному процесі Республіки Беларусь / Д.Сисоев // Право України. – 2003. – №8. – С.125-127.
 6. *Шабалин А.В.* Особливості становлення та розвитку інституту наказного провадження в європейському процесуальному праві / А.В.Шабалин // Право України. – 2010. – №12. – С.276-282.
 7. *Штефан М.Й.* Цивільний процес: підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / М.Й.Штефан. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Ін Юре, 2001. – 696 с.

ХРИСТЕНКО О.О.

СВОБОДА ІНФОРМАЦІЇ ТА ЦЕНЗУРА В УКРАЇНІ

Свобода інформації в Україні є невід'ємним правом кожного громадянина. Закон гарантує можливість вільного здобуття та використання інформації, її розповсюдження. Конституція держави проголошує у статті 34, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

З вищевказаного впливає питання, чи насправді в Україні в повному обсязі використовується це право? З огляду на розвиток техніки доступ до інформації вже давно є вільним, і кожна особа

може отримати всі потрібні їй відомості, що знаходяться у вільному доступі. Але чи можна бути впевненим у достовірності певної інформації і чи не підлягає вона цензурі?

Конституцією України, а саме ст.15 визначено, що цензура в Україні заборонена, так як це є прямим порушенням права на свободу думки та слова, отже суперечить закону. Але традиції радянських часів значною мірою зберегли цензуру в Україні і за часів незалежності. Хоча на офіційному рівні декларувалась свобода слова і совісті, реально більшість громадських діячів, державних службовців і журналістів були змушені підтримувати офіційний курс керівництва держави, або зазнати втрат і утисків в професійній сфері або бізнесі. Були випадки вбивств журналістів, які дозволяли собі ставити неприємні питання керівникам і їх оточенню або розслідувати їх діяльність. В останні роки правління президента Кучми цензура особливо загострилась, ЗМІ відкрито переслідувались за донесення об'єктивної інформації про діяльність опозиції. Майже на всіх телевізійних каналах панували «темники». Навіть після Помаранчевої Революції журналісти ЗМІ продовжують самоцензуру, боячись викликати гнів власників цих ЗМІ або інших пов'язаних з ними впливових осіб в державі.

Тобто з огляду вищевикладеного можна зробити висновок, що інколи цензура присутня через забаганки влади і найчастіше спрямована в сторону обмеження свободи інформації ЗМІ. Але, як відомо, співробітники масмедіа полюбують додати «перчинки» у свої репортажі для більшої зацікавленості людей. Тут виникає питання як закон може визначити рамки цієї цензури, і одразу з'являються прогалини. Хоча майже всі нормативно-правові акти, які безпосередньо стосуються інформації встановлюють рамки повного обмеження цензури. Так, Закон України «Про інформацію» ст.24 встановлює, що забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень [2].

Закон України «Про друковані засоби масової інформації» ст.2 передбачає заборону на створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації. Не допускається вимога

попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян [3].

Закон України «Про телебачення та радіомовлення» у ст.5 визначає: цензура інформаційної діяльності телерадіоорганізації забороняється. Телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм та передач. Не вмотивоване законодавством України втручання органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських чи релігійних об'єднань, їх посадових осіб чи працівників, а також власників у сферу професійної діяльності телерадіоорганізацій не допускається [4].

Ст.309 ЦК України проголошує – цензура процесу творчості та результатів творчої діяльності не допускається [5].

Всі вищеперераховані нормативні положення в певній мірі допускають свавілля та збільшують ризик розголошення неправдивої інформації у колі ЗМІ так і народу .

На нашу думку, доцільним було б внести зміни, та дозволити цензуру, але в чітко визначених випадках та об'ємі. Такі нововведення дали б змогу, зменшити можливість провокувань народу на необдумані дії, та вчинення протиправних проступків. Вседозволеність не призводить до демократичного суспільства, вона є рушійною силою для анархії та розладу у суспільстві.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141;

2. Про інформацію: Закон України станом на 10.08.2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

3. Про друковані засоби масової інформації: Закон України станом на 04.07.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>

4. Про телебачення та радіомовлення: Закон України станом на 28.07.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

5. Цивільний кодекс України: Закон України станом на 11.10.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АНДРІЙЧЕНКО Надія Сергіївна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-13 (*науковий керівник: Льченко Олександр Васильович – викладач кафедри права СумДУ*).

АНТИПЕНКО Богдан Анатолійович – студент I курсу факультету електроніки та інформаційних технологій СумДУ, гр. ІТ-31 (*науковий керівник: Дегтярьов Сергій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

БАБЕНКО Оксана Олександрівна - студентка V курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю.с-32 (*науковий керівник: Горевий Володимир Іванович – старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

БЛИЗНЮК Олена Сергіївна – студентка I курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій СумДУ, гр. ПР-31 (*науковий керівник: Теліженко Людмила Вікторівна – доктор філософських наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

ГАРАНЖА Світлана В'ячеславівна – студентка I курсу факультету електроніки та інформаційних технологій СумДУ, гр. ІТ-31 (*науковий керівник: Дегтярьов Сергій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

ГОРЕВИЙ Володимир Іванович – старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки СумДУ.

ДАХНО Вікторія Миколаївна – студентка V курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Юм-31 (*науковий керівник: Сайко Людмила Юріївна – старший викладач кафедри права СумДУ*).

ДВОРНИК Сергій Іванович – аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки СумДУ.

ДЕРГАЧОВА Лілія Володимирівна – студентка V курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-95 (*науковий керівник: Горевий Володимир Іванович – старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ДІГТЯР Анна Олексіївна – студентка II курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-24 (*науковий керівник: Логвиненко Микола Іванович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ЄВСЮКОВ Артем Валерійович – студент I курсу факультету технічних систем та енергоефективних технологій СумДУ, гр. ЕК-31 (*науковий керівник: Клименко Валентина Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

ЖЕМАЄМА Крістіна Сергіївна – студентка I курсу факультету електроніки та інформаційних технологій СумДУ, гр. ІТ-31 (*науковий керівник: Дегтярьов Сергій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

ЗАЙКА Наталія Юріївна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-13 (*науковий керівник: Горевий Володимир Іванович – старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ЗАКРЕВСЬКА Тетяна Дмитрівна – студентка I курсу факультету економіки та менеджменту СумДУ, гр. МК-31 (*науковий керівник: Клименко Валентина Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

ІГНАТЕНКО Євгенія Валеріївна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-12 (*науковий керівник: Юскаєва Інна Петрівна – викладач кафедри права СумДУ*).

КЛОЧКО Сергій Миколайович – студент IV курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-06 (*науковий керівник: Сайко Людмила Юріївна – старший викладач кафедри права СумДУ*).

КОЛЕСНИКОВА Марія Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки СумДУ.

КОНОНОВ Олексій Костянтинович – студент I курсу факультету електроніки та інформаційних технологій СумДУ, гр. ЕЛ-31 (*науковий керівник: Клименко Валентина Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

КОРОЛЬ Вікторія Юріївна – магістрантка Центру заочної, дистанційної та вечірньої форм навчання СумДУ гр. Е.мз-91с (*науковий керівник: Карінцева Олександра Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування СумДУ*).

КОРТИКОВА Анна Володимирівна – студентка IV курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-04 (*науковий керівник: Кисельова Олена Іванівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

КУЗЬМЕНКО Богдана Володимирівна – студентка IV курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-04 (*науковий керівник: (науковий керівник: Ільченко Олександр Васильович – викладач кафедри права СумДУ*).

ЛОБКО Костянтин Андрійович – студент IV курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-05 (*науковий керівник: Бурбика Михайло Миколайович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права СумДУ*).

ЛЯШЕНКО Владислава Володимирівна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-12 (*науковий керівник: Юскаєва Інна Петрівна – викладач кафедри права СумДУ*).

МАТЯШ Олег Олександрович – студент III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-11 (*науковий керівник: Чернадчук Олександр Вікторович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

МОТРЮК Анастасія Дмитрівна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-13 (*науковий керівник: Чередниченко Наталія Василівна – старший викладач кафедри права СумДУ*).

МУЗИКАНТ Микола Анатолійович – студент I курсу юридичного факультету, гр. Ю-32 (*науковий керівник: Гончарова Аліна В'ячеславівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ОЛЕКСЕНКО Олена Віталіївна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-13 (*науковий керівник: Солонар Анастасія Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ПЕТРЕНКО Віталіна Олександрівна – студентка I курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-31 (*науковий керівник: Нестеренко Вадим Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри історії СумДУ*).

ПЛЕХАНОВ Євгеній Олександрович – студент I курсу факультету електроніки та інформаційних технологій СумДУ, гр. ІТ-31 (*науковий керівник: Дегтярьов Сергій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

ПОСТЕЛЬНЯК Олена Олегівна – студентка I курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій СумДУ, гр. ЖТ-31 (*науковий керівник: Нестеренко Вадим Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри історії СумДУ*).

ПУЗІК Роман Вікторович – студент II курсу факультету технічних систем та енергоефективних технологій СумДУ, гр. І-22 (*науковий керівник: Король Віталій Миколайович – фахівець I категорії кафедри історії СумДУ*).

САВЧУК Владислав Михайлович – студент V курсу юридичного факультету СумДУ, гр. УБм-31 (*науковий керівник: Чернадчук Олександр Вікторович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

СЕРДЮК Вікторія Іванівна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-13 (*науковий керівник: Горевий Володимир Іванович – старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

СОЛОНАР Анастасія Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки СумДУ.

СТЕБЛЯНКО Аліна Володимирівна – студентка II курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-24 (*науковий керівник: Колеснікова Марія Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ТЕТЕРЮК Олександр Васильович – студент II курсу Медичного інституту СумДУ, гр. ЛС-201 (*науковий керівник: Лобко Наталія Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

ТУРУК Наталя Вікторівна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-13 (*науковий керівник: Чередниченко Наталія Василівна – старший викладач кафедри права СумДУ*).

УДОВИЧЕНКО Богдана Яківна – студентка I курсу Медичного інституту СумДУ, гр. ЛС-316 (*науковий керівник: Лобко Наталія Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СумДУ*).

УСОВА Анна Віталіївна – студентка III курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю-13 (*науковий керівник: Солонар Анастасія Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ХРИСТЕНКО Оксана Олександрівна – студентка V курсу юридичного факультету СумДУ, гр. Ю.с-33 (*науковий керівник: Колеснікова Марія Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри АГПФЕБ СумДУ*).

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ. КУЛЬТУРА. КРАЄЗНАВСТВО.

<i>Гаранжа С.В., Антипенко Б.А., Жемаєма К.С., Плеханов Є.О.</i> Задоволення соціальних потреб населення у добу СРСР та незалежної України (на матеріалах соціальних опитувань)	3
<i>Горевий В.І., Андрійченко Н.С.</i> Окремі питання історії розвитку і становлення кримінального законодавства у сфері здійснення правосуддя XVII - поч. XX ст.	5
<i>Горевий В.І.</i> Окремі питання суду і процесу у Київській Русі (історико-правовий аспект)	9
<i>Близнюк О.С.</i> Українська мова в контексті інтеграційних процесів	13
<i>Євсюков А.В.</i> Підприємства Тростянецького маєтку фірми «Л.Є.Кенінг-Спадкоекміці»	15
<i>Зайка Н.Ю.</i> Історико-правовий аспект розвитку кримінального законодавства у сфері охорони правосуддя (X-XVIII ст.)	19
<i>Закревська Т.Д.</i> Микола Міхновський: законодавець, політик, адвокат	23
<i>Ігнатенко М.В.</i> Злочини проти правосуддя за радянської доби	27
<i>Кононов О.К.</i> Розвиток українського ковальства в XIX-XX ст.	31
<i>Король В.Ю.</i> З історії розвитку концепції сталого розвитку	35
<i>Лозовська І.К., Сірик В.Ю.</i> Україна і ЄС: історія, реалії, майбутнє...	39
<i>Музикант М.А.</i> Спадкування за заповітом в системі римського приватного права	44
<i>Петренко В.О.</i> Zobov'язальне право в Давній Месопотамії та Індії за законами Хаммурапі та Ману	48
<i>Постельняк О.О.</i> Історія розвитку спортивного орієнтування	50
<i>Пузік Р.В.</i> З історії та сьогодення села Стецьківки	54
<i>Тетерюк О.В.</i> Слід Т.Г.Шевченка в Казахстані	57
<i>Удовиченко Б.Я.</i> Друга світова війна та Лебединщина	60

ПРАВО. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

<i>Андрійченко Н.С.</i> Відповідальність за зловживання службовим становищем працівниками правоохоронних органів	63
<i>Бабенко О.О.</i> Судовий чи третейський захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання	66
<i>Горевий В.І., Турук Н.В.</i> Адміністративна відповідальність за прояв неповаги до суду в Україні	69
<i>Дахно В.М.</i> Сучасні проблеми в організації діяльності Державної виконавчої служби України	72

<i>Дворник С.І.</i> Деякі особливості державного нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю	76
<i>Дергачова Л.В.</i> Захист прав суб'єктів господарювання при здійсненні перевірок контролюючими органами	78
<i>Дігтяр А.О.</i> Пільгове працевлаштування окремих категорій осіб	81
<i>Ігнатенко Є.В.</i> Перспективи торгівельно-економічного співробітництва України та ЄС	84
<i>Клочко С.М.</i> Порядок виконання рішення про відібрання дитини	86
<i>Колеснікова М.В.</i> Питання існування лікарської таємниці в Україні згідно чинного законодавства	89
<i>Кортікова А.В.</i> Актуальні проблеми реалізації прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні	93
<i>Кохан Ю.Ю.</i> Регулювання доказів та процедури доказування у цивільному судочинстві	96
<i>Кузьменко Б.В.</i> Застосування аудіо- та відеозаписів з автомобільного відео реєстратора як доказів у кримінальному провадженні України	100
<i>Лобко К.А.</i> Проблемні питання притягнення до відповідальності за організовані корупційні злочини	104
<i>Ляшенко В.В.</i> Проблеми реформування банківської системи України в контексті співпраці з банківською системою ЄС	108
<i>Матяш О.О., Савчук В.М.</i> Правові основи захисту комерційної таємниці на підприємстві	110
<i>Мотрюк А.Д.</i> Деякі питання соціального партнерства	114
<i>Олексенко О.В.</i> Право людини на публічний судовий розгляд	118
<i>Савчук В.М.</i> Конкурентна розвідка та промислове шпигунство: співвідношення понять	121
<i>Сердюк В.І.</i> Адміністративні стягнення за вчинення правопорушень проти правосуддя в Україні	124
<i>Солонар А.В., Ігнатенко Є.В.</i> Актуальні проблеми національної безпеки України	128
<i>Солонар А.В., Ляшенко В.В.</i> Стратегічне партнерство України та США	131
<i>Стебляк А.В.</i> Патрональне виховання: сутність та сучасні проблеми	134
<i>Турук Н.В.</i> Забезпечення принципу заборони дискримінації у сфері праці	137
<i>Усова А.В.</i> Спрощені судові процедури у міжнародному цивільному процесі	140
<i>Христенко О.О.</i> Свобода інформації та цезура в Україні	144
<u>ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ</u>	147

Наукове видання

ОСОБИСТІТЬ, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА: ПРОБЛЕМИ МИНУЛОГО І СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 2
У двох томах
Том 2

(Суми – Курськ, 18 квітня 2014 року)

Редактори: В. М. Власенко, В. А. Нестеренко

Оригінал-макет підготував В. М. Король
(кафедра історії Сумського державного університету)

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат,
економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.
Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 8,84. Обл.-вид. арк. 10,75. Тираж 120 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.